

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ÖZELLEŞTİRMENİN TÜTÜN ÜRETİCİLERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: DENİZLİ İLİ ÖRNEĞİ**

Nurgül SALUK

**Danışman
Doç. Dr. Mevlüt GÜL**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
ISPARTA - 2018**

© 2018 [Nurgül SALUK]

TEZ ONAYI

Nurgül SALUK tarafından hazırlanan "**Özelleştirmenin Tütün Üreticileri Üzerindeki Etkileri: Denizli İli Örneği**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü **Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak başarı ile savunulmuştur.

Danışman

Doç. Dr. Mevlüt GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Bahri KARLI
Süleyman Demirel Üniversitesi

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK
Selçuk Üniversitesi

Enstitü Müdürü

Prof.Dr.Yasin TUNCER

TAAHHÜTNAME

Bu tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını beyan ederim.

Nurgül SALUK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ.....	8
3. TÜTÜN ÜRETİMİ VE TİCARETİ	17
3.1. Dünyada Tütün	17
3.1.1. Tütün üretimi	17
3.1.2. Tütün ekili alanları	19
3.1.3. Tütün verimi	20
3.2. Türkiye’de Tütün	23
3.2.1. Türkiye’de tütün üretimi.....	23
3.2.2. Türkiye’de tütün ekili alanları	24
3.2.3. Türkiye’de tütün verimi	25
3.3. Dünyada Tütün Ticareti	28
3.3.1. Tütün ithalatı	28
3.3.2. Tütün ihracatı.....	31
4. MATERYAL VE YÖNTEM.....	36
4.1. Materyal.....	36
4.2. Yöntem	36
4.2.1. Örnek işletmelerin seçiminde uygulanan yöntem	36
4.2.2. İşletmelerin ekonomik analizinde kullanılan yöntem.....	38
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....	43
5.1. İşletmecilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	43
5.1.1. İşletmecilerin eğitim düzeyi ve bazı özellikleri.....	43
5.1.2. Tarım dışı iş durumu	45
5.1.3. Bilgisayar ve internet sahipliği.....	46
5.1.4. Cep telefonu ve otomobil sahipliği.....	46
5.1.5. Borç durumu	47
5.1.6. Sosyal güvence sahipliği.....	48

5.2. İşletme Bilgileri.....	52
5.2.1. Yaş gruplarına göre aile nüfusu.....	52
5.2.2. Aile nüfusunun eğitim durumu.....	52
5.2.3. Tarımsal faaliyette çalışan aile bireyi sayısı.....	53
5.2.4. Aile işgücü kullanımı.....	54
5.2.5. Arazi varlığı ve kullanımı	55
5.3. İşletmelerin Gayri Safi Üretim Değeri (GSÜD).....	60
5.4. İşletmelerin Sermeye Yapıları	62
5.4.1. Aktif sermaye.....	63
5.4.2. Pasif sermaye.....	68
5.5. İşletmelerde Tütün Üretiminin Teknik Yapısı.....	70
5.5.1. Tütün alanlarının mülkiyet yapısı ve sulanabilme durumu	70
5.5.2. Tütün yetiştiriciliğinde etkili faktörler	70
5.5.3. Tütün yetiştiriciliğinde tohum temin kanalı	71
5.5.4. Tütün yetiştiriciliğinde makine kullanımı.....	71
5.5.5. Tütün yetiştiriciliğinde girdi kullanımı	73
5.5.6. Tütün yetiştiriciliğinde işgücü kullanımı.....	78
5.6. İşletmelerin Tütün Üretiminin Ekonomik Yapısı	81
5.6.1. Üretim maliyetleri	81
5.6.2. İşletmelerde kârlılık göstergeleri	83
5.7. Tütün Üretiminde Sorunlar	86
5.8. Özelleştirmenin Tütün Üreticilerine Etkileri ve Üreticilerin Tütün Üretimi İle İlgili Bazı Yargıları.....	87
5.9. Türkiye’de Tütün Politikalarının Gelişimi.....	89
5.10. Denizli İlinde Tütün Maliyeti-Karının Gelişimi ve Özelleştirmenin Etkileri	95
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	99
KAYNAKLAR.....	102
EKLER	107
EK A. Harita.....	108
EK B. Fotoğraflar.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	119

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ÖZELLEŞTİRMENİN TÜTÜN ÜRETİCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: DENİZLİ İLİ ÖRNEĞİ

Nurgül SALUK

**Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı**

Danışman: Doç. Dr. Mevlüt GÜL

Çalışmanın amacı Denizli ilinde tütün yetiştiriciliği yapan işletmelerin ekonomik yapılarını ortaya koymak, işletmelerin yıllık faaliyet sonucunu incelemek ve TEKEL'in özelleştirilmesinin tütün üreticileri üzerine etkilerini saptamaktır. Veriler Denizli ilinde, Tabakalı Örneklemeye Yöntemine göre hesap edilen 79 tütün üreticisinden, anket yöntemi ile elde edilmiştir.

Araştırma Denizli ilinde, üretimin en fazla ve en az olduğu ilçelerinde yapılmıştır. Bu yerler; Tavas (Karahisar, Kozlar, Nikfer, Yorga), Acıpayam (Alaattin, Dedebağı, Kuyucak, Yeşildere, Hisar), Kale (Merkez, Gülbağlık, Gölbaşı, Narlı) ve Güney (Merkez, Haylamaz)'dir.

2002 yılında tütün alımı TEKEL'den alınıp özel sektöre bırakılmıştır. Araştırma sonucuna göre işletmeler TEKEL'in özelleşmesinden memnun değildir. Bölgede TEKEL'in özelleşmesinden sonra tütün üretimi azalmıştır. Bu durum, köyden kente göçü arttırmıştır. Üreticiler sözleşmeli tarımdan da memnun değildir. Bu şekilde tek bir firmaya bağlı kalmışlar, bunun sonucu olarak tütün satış fiyatları düşmüştür.

İşletmeler ortalamasında tütünden elde edilen Gayri Safi Üretim Değerinin (GSÜD) 29345.34 TL olduğu hesaplanmıştır. Tütünden elde edilen GSÜD'nin en fazla olduğu III. işletme grubudur (%58.98 pay). İşletmeler ortalamasında aktif sermaye 273631.96 TL'dir ve en fazla aktife sahip olan işletme grubu da III. grup işletmedir. İşletmeler ortalamasında tütünden elde edilen brüt kâr 22141.76 TL, dekardan elde edilen brüt kâr ise 1014.03 TL olarak tespit edilmiştir. İşletmeler ortalamasında tütün üretiminde nispi kârın 1.22 olduğu hesaplanmıştır. Mutlak kâr ise işletmeler ortalamasında 5258.25 TL olarak tespit edilmiştir. 1 kg tütünün maliyeti 11.43 TL, satış fiyatı ise 13.92 TL olarak hesaplanmıştır.

Tütün fiyatının düşük olması ve maliyetlerin yüksek olması üreticilerin ya üretimi azaltmasına ya da bırakmasına neden olmaktadır. Üretimin devam etmesi ve üretimin artması için devletin üreticilere destek vermesi gerekmektedir (girdi desteği, mazot desteği vb.). Tütün yetiştiriciliğinde örgütlenme de yetersizdir. Üreticilere destek olabilmek için köylerde tütün

kooperatifleri kurulabilir. Kooperatifler sayesinde, üreticiler girdilerini daha uygun fiyatta alabilir, vadeli ödeyebilirler. Böylece tütün üretim maliyetlerinde azalma gerçekleşebilir.

Anahtar Kelimeler: Tütün, maliyet, kârlılık, özelleştirme, TEKEL.

2018, 119 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

EFFECTS OF PRIVATIZATION ON TOBACCO FARMERS: A CASE OF DENIZLI PROVINCE

Nurgül SALUK

**Süleyman Demirel University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economy**

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mevlüt GÜL

The aim of the study is to reveal the economic structures of the enterprises that make tobacco growing in the Denizli province, to examine the annual activity of the enterprises and to determine the effects of the privatization of TEKEL on tobacco producers. The data were obtained from 79 tobacco producers in the province of Denizli by questionnaire, calculated according to the Stratified Sampling Method.

The survey was carried out in the provinces of Denizli, the provinces with the highest number of production. These places that were interviewed were Tavas (Karahisar, Kozlar, Nikfer, Yorga), Acıpayam (Alaattin, Dedebağı, Kuyucak, Yeşildere, Hisar), Kale (Merkez, Gülbağılık, Gölbaşı, Narlı) and Güney (Merkez, Haylamaz).

In 2002, tobacco was taken from TEKEL and private sector was left. According to the results of the research, the enterprises were not satisfied with the privatization of TEKEL. After the privatization of TEKEL in the region, tobacco production decreased. This situation increased the migration from the village to the city. Producers were also not satisfied with contractual agriculture. In this way, they were attached to a single company, which is accompanied by a low price of tobacco.

It was estimated that the average GPV (Gross production value) of tobacco was 29345.34 TL in the average of the farms. The group of farms with the greatest number of GPV obtained from the III. group (58.98% share). The active capital in the average of the farms was calculated to be 273631.96 TL and the highest assest was III. group. In the average of the farms, the gross profit from the tobacco was determined as TL 22141.76 and the gross profit per decares was determined as TL 1014.03. It was estimated that the relative profit in tobacco production in the average of the farms was amounted to be 1.22. Absolute profit was determined as TL 5258.25. The cost of 1 kg of tobacco and one kg sale price was calculated as TL 11.43 and TL13.92 respectively.

Low tobacco prices, high costs, cause producers to either reduce or abandon production. In order to continue production and increase production, the state must support the producers (input support, fuel oil support, etc.). Organisation in tobacco growing is also insufficient. Tobacco cooperatives can be established in the villages to support the producers. With cooperatives, producers can buy their inputs at a more affordable price and pay them in term. Thus, a reduction in tobacco costs can occur.

Keywords: Tobacco, production cost, profitability, privatization, TEKEL.

2018, 119 pages

TEŞEKKÜR

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam Doç. Dr. Mevlüt GÜL'e teşekkürlerimi sunarım. Arazi çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Mehmet TURAN, Kerim AKÇAOĞLU, kardeşlerim Ziraat Mühendisi Ayşe Gül SALUK GÜMÜŞ, Hüseyin SALUK'a teşekkür ederim.

4701-YL1-16 No'lu Proje ile tezimi maddi olarak destekleyen Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi Başkanlığı'na teşekkür ederim.

Tezimin her aşamasında beni yalnız bırakmayan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Nurgül SALUK
ISPARTA, 2018

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1. Yıllar itibariyle sigara iç satışı (TAPDK), 2017	3
Şekil 5.1. Sosyal güvence türleri (%).....	49
Şekil 5.2. İşletmelerin tütün yetiştirmekteki memnuniyet durumu (%).....	49
Şekil 5.3. İşletmelerin tütüne devam etme eğilimi (%)	50
Şekil 5.4. İşletmelerin hayvancılık faaliyetinde bulunma durumu (%).....	51
Şekil 5.5. Üretici örgütlerine üye olan işletme sayıları	59
Şekil 5.6. İşletmelerde dekara makine kullanımı saat.....	73
Şekil 5.7. İşletmelerin tütün satış yerleri	75
Şekil 5.8. İşletmelerin ilaçlama takvimi tutma durumu.....	76
Şekil 5.9. Denizli ilinde tütün reel satış fiyatı ve maliyetinin değişimi	95
Şekil 5.10. Tütün reel alım fiyatlarının değişimi (TAPDK, 2017).....	96
Şekil 5.11. Tütün ihracatının üretim içindeki payının değişimi (%)	97
Şekil 5.12. Türkiye tütün ihracat-ithalat farkının değişimi	98
Şekil A.1. Araştırma bölgesi haritası	108
Şekil B.1. Anket uygulama fotoğrafları -1.....	109
Şekil B.2. Anket uygulama fotoğrafları-2.....	109
Şekil B.3. Anket uygulama fotoğrafları-3.....	110
Şekil B.4. Anket uygulama fotoğrafları-4.....	110
Şekil B.5. Anket uygulama fotoğrafları-5.....	111
Şekil B.6. Anket uygulaması fotoğrafları-6	111
Şekil B.7. Anket uygulaması fotoğrafları-7	112
Şekil B.8. Anket uygulaması fotoğrafları-8	112
Şekil B.9. Anket uygulaması fotoğrafları-9	113
Şekil B.10. Anket uygulaması fotoğrafları-10	113
Şekil B.11. Anket uygulaması fotoğrafları-11	114
Şekil B.12. Anket uygulaması fotoğrafları-12	114
Şekil B.13. Anket uygulaması fotoğrafları-13	115
Şekil B.14. Anket uygulaması fotoğrafları-14	115
Şekil B.15. Anket uygulaması fotoğrafları-15	116
Şekil B.16. Anket uygulaması fotoğrafları-16	116
Şekil B.17. Anket uygulaması fotoğrafları-17	117
Şekil B.18. Anket uygulaması fotoğrafları-18	117
Şekil B.19. Anket uygulaması fotoğrafları-19	118
Şekil B.20. Anket uygulaması fotoğrafları-20	118

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 1.1. Türkiye sigara üretimi, iç satışı ve ihracatı.....	3
Çizelge 1.2. Türkiye'deki bölgeler itibariyle tütün üretici sayısı.....	5
Çizelge 1.3. Türkiye ile Denizli tütün üretim miktarı ve ekili alan	6
Çizelge 1.4. Tütün alımı yapan firmalar	7
Çizelge 3.1. Dünya tütün üretimi	17
Çizelge 3.2. Dünya tütün üretimindeki değişim.....	18
Çizelge 3.3. Dünya tütün ekili alanı.....	19
Çizelge 3.4. Dünya tütün ekili alanındaki değişimi.....	20
Çizelge 3.5. Dünya tütün veriminin gelişimi	21
Çizelge 3.6. Dünya tütün veriminin değişimi.....	22
Çizelge 3.7. Türkiye tütün üretiminin gelişimi.....	23
Çizelge 3.8. Türkiye tütün üretimindeki değişim	24
Çizelge 3.9. Türkiye'de tütün ekili alanı gelişimi.....	25
Çizelge 3.10. Türkiye tütün ekili alanındaki değişim.....	25
Çizelge 3.11. Türkiye tütün verimi.....	26
Çizelge 3.12. Türkiye tütün verimindeki değişim	27
Çizelge 3.13. Dünya tütün ithalat miktarının gelişimi	28
Çizelge 3.14. Dünya tütün ithalat miktarının değişimi.....	29
Çizelge 3.15. Dünya tütün ithalat değerinin gelişimi	30
Çizelge 3.16. Tütün ithalat değerinin değişimi.....	31
Çizelge 3.17. Dünya tütün ihracat miktarının gelişimi.....	32
Çizelge 3.18. Dünya tütün ihracat miktarının değişimi	33
Çizelge 3.19. Dünya tütün ihracat değerinin gelişimi.....	34
Çizelge 3.20. Tütün ihracat değeri değişimi	35
Çizelge 4.1. Örneklem büyüklüğü	37
Çizelge 4.2. Erkek işgücü birimine çevirmede kullanılan katsayılar	38
Çizelge 4.3. Tütün yetiştiriciliği yapan işletmelerin değişen ve sabit maliyet unsurları	41
Çizelge 5.1. Üretici eğitim durumları	44
Çizelge 5.2. İncelenen işletmecilerin bazı özellikleri	44
Çizelge 5.3. İşletmecilerin kayıt tutması	45
Çizelge 5.4. Tarım dışı iş yapan işletmeler.....	45
Çizelge 5.5. Tarım dışı yapılan işler	46
Çizelge 5.6. İşletmelerin bilgisayar ve internet varlığı.....	46
Çizelge 5.7. İşletmelerin cep telefonu ve otomobil sahipliği.....	47
Çizelge 5.8. İşletmelerin kredi kartı sahipliği ve borç durumu.....	48
Çizelge 5.9. İşletmelerin son 5 yıldaki borç durumu	48
Çizelge 5.10. İşletmelerin sosyal güvence durumu	49
Çizelge 5.11. Yaş gruplarına göre aile nüfusu.....	52
Çizelge 5.12. Aile nüfusunun eğitim durumu.....	53
Çizelge 5.13. Tarımsal faaliyetlerde çalışan aile fert sayıları.....	54
Çizelge 5.14. Aile işgücü kullanımı.....	55
Çizelge 5.15. Arazi mülkiyet durumu.....	56
Çizelge 5.16. İşletmelerin nadasa alanı	57
Çizelge 5.17. İşletmelerin ekiliş alanları ve üretim deseni.....	57
Çizelge 5.18. Ürünlerin yetiştirildiği arazi nitelikleri	58

Çizelge 5.19. İşletmelerin üretici örgütlerine üyelik durumları.....	58
Çizelge 5.20. İşletmelerin GSÜD'nin üretim faaliyetlerine göre dağılımı.....	61
Çizelge 5.21. Tarım işletmelerinin sermaye yapısı.....	63
Çizelge 5.22. İşletmelerde aktif sermaye.....	67
Çizelge 5.23. İşletmelerde pasif sermaye.....	69
Çizelge 5.24. Tütün arazisinin mülkiyet durumu.....	70
Çizelge 5.25. Tütün yetiştiriciliğinde etkili olan faktörler.....	71
Çizelge 5.26. Tohum temin kanalı.....	71
Çizelge 5.27. Tütün yetiştiriciliğinde makine kullanımı.....	72
Çizelge 5.28. Tütün yetiştiriciliğinde üretim girdileri.....	75
Çizelge 5.29. İşletmelerin bilgi düzeyi.....	77
Çizelge 5.30. Toprak analizi yaptırma durumları.....	77
Çizelge 5.31. Tütünde kullanılan işgücü.....	80
Çizelge 5.32. Tütün üretim faaliyetindeki işlere göre kullanılan işgücü.....	80
Çizelge 5.33. İşletmelerde tütün üretim maliyetleri.....	82
Çizelge 5.34. İşletmelerde dekara tütün üretim maliyetleri.....	83
Çizelge 5.35. İşletmelerin kârlılık göstergeleri ve birim maliyet.....	85
Çizelge 5.36. Tütün üreticilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri ...	86
Çizelge 5.37. Tütün yetiştiriciliği ile ilgili üretici görüşleri.....	88

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AO	: Ağırlıklı ortalama
Da	: Dekar
DM	: Değişen Maliyet
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EİB	: Erkek İşgücü Birimi
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GSÜD	: Gayri Safi Üretim Değeri
Ha	: Hektar
hg	: Hektogram
İO	: İşletme Ortalaması
OTP	: Ortak Tarım Politikası
TAPDK	: Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜM	: Üretim Maliyetleri
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

1. GİRİŞ

Tütün (*Nicotiana*), patlıcangiller familyasından *Nicotiana* cinsinden yaprakları sigara yapımında kullanılan tek yıllık otsu bir bitkidir (Çamaş, 2006).

Tütünün keyif verici olarak kullanılmaya başlanmasından sonra tüketimi hızla artmış, devletler tütünden elde edecekleri geliri fark ederek tütünle ilgili düzenlemeler yapmış, tekeller kurmuş ve vergiler almışlardır. Tütün ve tütün mamullerinin üretim ve ticareti birçok ülkede uzun yıllar boyunca devlet tekeli altında yürütülmüştür. Bu ülkelerin birçoğunda sonraki dönemlerde TEKEL kısmen veya tamamen kaldırılmıştır. Bugün dünyanın 128 ülkesinde değişik kalite ve özelliklere sahip tütün tarımı yapılmaktadır (Orman, 2011).

Türkiye’de tütün ekim alanları, iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine dağılmıştır. Üretilen tütünlerin yaklaşık %96’lık kısmı Türk (Şark) tütünü, kalanı ise Virginia, Burley, Puro, Tömbeki ve Hasankeyf tütünleridir (Yücer vd., 2006).

Tütünü diğer bitkilerden ayıran en önemli özelliği yapraklarında bulunan nikotindir. Nikotin, organik azotlu maddelerden oluşan bir alkaloiddir. Bu nedenle tütün, keyif verici bir madde olarak kullanılmakta ve bağımlılık yapmaktadır. Tütün; tarım, pazarlama, sanayi ve ticaret sektörlerinde taşıdığı önem ile oluşturduğu istihdam, yan sanayi, ekonomik boyutu, geniş kullanım alanı ve azalarak da olsa tüketilmesinin sürmesi nedeniyle önemini gelecek yıllarda da koruyacaktır. Türkiye’de üretilen şark tipi (oriental) tütün, yetiştiriciliğine gösterilen özen, uygulanan tarımsal yöntemler, kaliteyi olumlu etkileyen ekolojik faktörlerin varlığı ve elde edilen tütünün aromatik kimyasal yapı özelliği ile uzun yıllar dünya pazarlarında yüksek kalitesi ile “Türk tütünü” olarak şöhret kazanmış ve Amerikan blend tipi sigara harmanlarının vazgeçilmez temel yapı taşlarından birisi olmuştur (DPT, 2007).

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla Türk tütüncülüğünün kaderi de değişmeye başlamıştır. İthalat rejiminde yapılan değişikliklerle pek çok yabancı

menşeli tüketim maddesi iç piyasaya girmiştir. 1984 yılına kadar sadece yerli tütünden tekelle imal edilen sigaraların satışı yapılırken, 1981 yılında 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununda yapılan değişikliklerle yabancı sigara ithalatına başlanmıştır. Bu yasayla birlikte, 1984 yılında 270 tonla başlayan yabancı sigara ithalatı, daha sonra Amerikan tipi Virginia ve Burley tütünlerinin ithalatı ile devam ederek, 1986 yılında çıkan bir yasayla ülke içinde sigara imalatına dönüşmüştür. Yabancı sigara şirketlerinin Türkiye’de fabrika kurarak imalata geçmeleri ile birlikte sigarada monopol yapı sona ermiştir (Orman, 2011).

Çizelge 1.1’de Türkiye’de 2003-2016 yılları arasında sigaranın üretimi, ihracatı ve Türkiye içindeki satışı verilmiştir. Çizelgeye göre, üretimde, satış miktarlarında dalgalanmalar vardır. 2003 yılında yaklaşık 121 milyar adet olan sigara, 2005 yılına kadar azalma göstermiştir. 2005 yılında 114 milyar olan sigara miktarı 2008 yılında %18 artış göstererek 135 milyar adede yükselmiştir. Daha sonra tekrar azalmaya başlamıştır. 2012 yılında tekrar artmaya başlayan sigara miktarı 2016 yılında en yüksek üretim miktarını göstermiştir (yaklaşık 160 milyar adet).

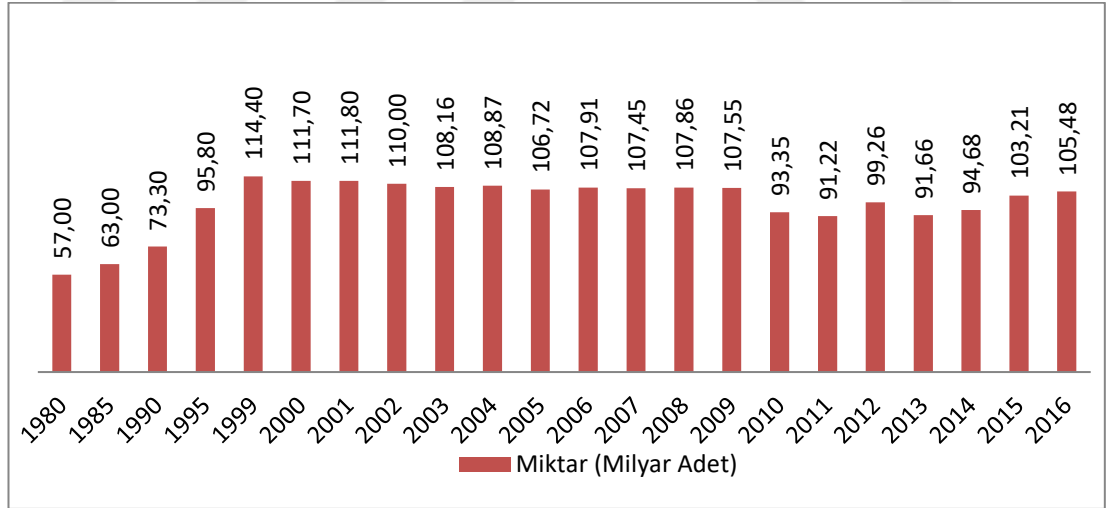
2003 yılında üretilen sigaranın %90’ı Türkiye içinde satılırken %10’u ihraç edilmiştir. 2008 yılında ise %79’u iç satış yapılırken % 21’i ihraç edilmiştir. 2016 yılında da %66’sı Türkiye içinde satılırken %34’ü ihraç edilmiştir. Çizelgede de görüldüğü üzere yıllar itibariyle dalgalanmalar olsa da sigara üretiminde bir artış vardır. Fakat üretilen sigara satışı yıllar içerisinde Türkiye içerisinde azalırken ihraç miktarı artmaktadır. Çizelge 1.1’den de izlenebileceği gibi Türkiye’de üretilen sigara miktarı ihracatı artış göstermiş, ülke ekonomisine katkısı artmıştır.

Çizelge 1.1. Türkiye sigara üretimi, iç satışı ve ihracatı

Yıllar	Üretim (İhracat Dâhil)	İç Satış		İhracat	
	Miktar (adet)	Miktar (adet)	Perakende satış hasılatı (milyar TL)	Miktar (adet)	Bedel (milyon \$)
2003	120.943.286.260	108.157.063.150	10.57	12.961.347.000	-
2004	117.837.981.610	108.870.390.620	11.20	9.142.850.000	-
2005	114.572.421.100	106.716.505.496	12.28	11.701.282.000	-
2006	125.807.062.000	107.908.692.050	15.27	16.927.678.280	147.29
2007	126.119.539.320	107.454.965.620	16.69	18.383.867.800	189.34
2008	135.041.446.800	107.858.908.399	18.34	25.658.999.200	228.95
2009	132.912.630.061	107.554.976.198	20.40	20.366.024.800	204.17
2010	115.238.165.761	93.354.256.336	24.04	24.037.012.800	246.85
2011	112.083.047.080	91.217.479.040	24.60	24.326.238.400	249.73
2012	134.454.421.720	99.257.052.660	30.59	32.393.076.000	337.16
2013	130.597.511.840	91.659.534.370	32.65	36.794.600.000	380.63
2014	142.894.873.580	94.681.206.450	34.62	44.761.164.800	475.00
2015	156.195.471.340	103.210.236.100	39.65	47.818.361.000	464.30
2016	159.907.424.720	105.488.652.808	47.95	50.539.562.500	506.10

Kaynak: Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK), 2017

Şekil 1.1’de 1980 yılından 2016 yılına kadar sigara satışının Türkiye içerisindeki miktarları verilmektedir. Sigaranın Türkiye içerisindeki satışı dalgalanmaktadır. 2001 yılına kadar artış gösteren satış miktarı, 2002 yılından itibaren azalmaya başlamıştır.

Şekil 1.1. Yıllar itibariyle sigara iç satışı (TAPDK), 2017

Tütünün, üretim, kullanım, iç ve dış ticaret açısından diğer tarım ürünlerinden farklılık arz ettiği ve merkezi veya yerel otoritelerce hemen her zaman bu hususları düzenleyen bazı kuralların konulduğu bilinmektedir. Bu kuralların, çoğu zaman tüketimden alınan yüksek miktarlardaki vergilerin toplanmasını

garanti altına almak amaçlı olduğu görülse de sağlık, emniyet, inanç gibi diğer bazı faktörlerle de özellikle tüketimin kısıtlanmasına yönelik kararların uygulamaya konulduğu görölmektedir (Gümüş, 2009).

Türkiye’de 2002 yılında çıkarılan 4733 sayılı kanun ile Tütün piyasası özel sektöre bırakılmıştır. Bu yasa ile sözleşmeli üretim, açık artırma sistemi, tüm piyasa idaresinin devlet adına Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu’na (TAPDK) bırakılması, TEKEL’in özelleştirilmesinin önünün açılması gibi önemli değişiklikler yapılmıştır (Alıcı, 2010).

Doğal ekolojisinin meyilli, kıraç ve gübrenmeyen araziler olmasına rağmen zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle tütün kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük çapta düşmüştür. Taban ve sulu araziye zaman içinde önemli ölçüde yerleşen tütün diğer tarımsal ürünler aleyhine üretim miktarını giderek arttırmıştır. Biriken stoklar ürün maliyetinin artmasına sebep olduğu gibi, ürünün bakım maliyetinin her geçen gün yükselmesine yol açmış ve bu sebeple tütünde sık sık imha yoluna gidilmiştir (Orman, 2011).

Geçmiş yıllarda üretim miktarlarının ihracat ve iç tüketim ihtiyaçlarının çok üzerine çıkması nedeniyle oluşan tütün stokları ve karşılanamayan stok maliyetleri, tütün politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini ortaya koymuş, bunun neticesinde de devlet destekli üretim politikalarından vazgeçilmiştir (Orman, 2011).

Tütüne yönelik politikaların değişimi ile birlikte 2000 – 2016 yılları arasında en fazla etki üretici sayısında olmuştur. 2000 yılında 586.311 olan üretici aile sayısı 2016 yılına gelindiğinde yaklaşık %91 oranında azalarak 55.042 seviyelerine gerilemiştir. Tütün üretici sayısındaki düşüşe paralel olarak üretim miktarında da önemli düşüşler gerçekleşmiştir (Çizelge 1.2).

Çizelge 1.2. Türkiye'deki bölgeler itibariyle tütün üretici sayısı

Yıllar	Ege	Karadeniz	Marmara	Doğu	Güneydoğu- Akdeniz	Toplam
1993	320.047	98.699	17.160	13.842	76.637	526.385
1995	291.461	85.730	15.353	17.387	84.247	494.178
2000	298.557	89.755	14.937	29.229	153.933	586.311
2003	145.409	59.681	8.213	22.165	98.828	334.296
2004	120.477	43.585	8.054	21.626	91.702	285.444
2005	95.945	39.728	6.242	22.660	89.158	255.733
2006	76.183	33.730	4.538	20.385	87.578	222.414
2007	66.770	28.080	3.039	21.286	87.876	207.051
2008	62.805	24.506	1.201	20.289	85.481	194.282
2009	55.631	12.874	6.768	1.334	4.145	80.752
2010	44.257	9.312	5.331	922	5.517	65.339
2011	35.579	7.583	3.636	816	6.700	54.314
2012	47.580	9.706	4.111	535	7.411	69.343
2013	56.506	13.944	4.759	161	9.708	85.078
2014	43.558	13.117	3.658	253	7.789	68.375
2015	37.650	12.865	2.727	43	6.507	59.792
2016	36.555	9.449	2.150	14	6.874	55.042

Kaynak: Tekel, TABDK kayıtları, 2017

Tütün ekici sayısında oluşan bu düşüşte, 2002 yılı sonrası yapılan düzenlemelerin payı büyüktür. Kimi yörelerde alternatif ürüne geçilmesi, kimi yörelerde ise ailelerin tarım sektöründen tamamen çekilmesi söz konusu olmuştur (Alıcı, 2010).

Çizelge 1.3'de Türkiye ile Denizli'nin 1993- 2016 yılları arasındaki tütün üretimi ile ekili alanı verilmektedir. Üretim miktarında hem Türkiye'de hem Denizli'de 2011 yılına kadar bir azalma yaşanırken 2012 yılından itibaren bir artış meydana gelmiştir. Buna paralel olarak ekili alanda da 2011 yılına kadar azalma yaşanırken, 2012 yılından sonra bir artış söz konusudur.

Çizelge 1.3. Türkiye ile Denizli tütün üretim miktarı ve ekili alan

Yıllar	Üretim Miktarı (ton)		Ekili Alan (da)	
	Türkiye	Denizli	Türkiye	Denizli
1993	338.796	25.732	3.398.560	295.150
1995	204.440	20.557	2.099.190	244.220
2000	200.280	23.199	2.365.690	325.840
2001	144.786	20.445	1.957.700	376.530
2002	152.856	22.599	1.910.000	313.230
2003	112.158	15.942	1.830.430	287.540
2005	135.247	18.954	1.853.420	278.050
2006	98.137	15.060	1.461.669	229.894
2007	74.584	11.130	1.449.041	238.876
2008	93.403	16.518	1.468.741	267.422
2009	81.053	19.506	1.161.433	269.723
2010	53.018	10.839	813.335	192.288
2011	45.435	11.558	766.575	191.297
2012	73.285	19.084	1.076.984	255.117
2013	93.158	22.120	1.330.733	308.985
2014	70.000	14.739	1.060.315	213.835
2015	67.990	22.120	919.691	219.562
2016	70.000	16.675	922.374	216.846

Kaynak: TÜİK, 2017

Dünya tütün üretiminin %95'i sigara olarak tüketilmektedir. Sigara endüstrisinde de genellikle Virginia, Burley ve Oriental (Türk tipi ve Şark tipi) tütünlerle çalışılmaktadır (Yagaç, 2015).

Tütün Denizli ilinde de en fazla yetiştirilen tarımsal ürünlerden birisidir. Denizli'de 2015 yılında yetiştirilen bitkisel ürünlerin, üretim miktarının %20'sini tütün oluşturmaktadır (TÜİK, 2017).

Çizelge 1.4'te Türkiye'de ve Denizli'de tütün alımı yapan firmaların isimleri verilmiştir. Toplamda 14 tane firma vardır. Bunlardan 8 tanesi Denizli'de tütün alımı yapmaktadır.

Çizelge 1.4. Tütün alımı yapan firmalar

Türkiye	Denizli
4B Tütün	4B Tütün
Ahsen Tütün	Alliance One Tütün
Aklale Tütün	Öz-Ege Tütün
Alliance One Tütün	Prestij Tütün
Eko Tütün	Protabak Tütün
Elit Tütün	Socotab Tütün
Kepkep	Sunel Tütün
Öz-Ege Tütün	T.T.L. Tütün
Prestij Tütün	
Protabak Tütün	
Socotab Tütün	
Sunel Tütün	
T.T.L. Tütün	

Kaynak: TAPDK, 2017

Denizli’de ve Türkiye’de üretilen tütün miktarı yıllar itibariyle azalma göstermiştir. Bu azalmada 2002 yılında 4733 sayılı Kanun ile Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri (TEKEL)’nin özelleştirilmesi ve sözleşmeli tütün yetiştiriciliğinin yapılmasının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amaçları;

- Denizli ilinde tütün yetiştiriciliği yapan işletmelerin yapısal durumunu ortaya koymak,
- İşletmelerin yıllık faaliyet sonucunu incelemek,
- TEKEL’in özelleştirilmesinin tütün üreticileri üzerine etkilerini saptamaktır.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Ceylan (1995), “Türkiye’de Tütün Politikasının Tarihsel Gelişimi” adlı çalışmasında, tütünün Türk toplumu tarafından tanınmasından, 1990’lı yıllara değin geçen süre içinde uygulanan tütün politikaları incelenmiştir. Türkiye’de tütün politikasının tarihsel gelişimi, ekiliş alanı, üretim, fiyat, tütün sanayi ve dış ticaret gibi başlıklar altında, dönemler halinde ele alınmıştır. Yazarın çalışmada elde ettiği bulgular, Türkiye’de tütün politikasının, farklı dönemlerde, farklı amaçları ön plana çıkaracak şekilde yönlendirildiğini göstermektedir. Dünyada değişen tüketici zevkleri ve sigara karşıtı kampanyalar nedeniyle yüzyılın başında Türk Tütünü adıyla tüm dünyada tanınan tütünler, günümüzde yok olma tehlikesi ile yüz yüzedir.

Kabakçı (1999), “Yenice ve Çevresinde Tütüncülük” adlı çalışmasında, tütün üretim teknikleri, üretim üzerinde etkili olan faktörler ve araştırma bölgesinde yarattığı istihdam durumuna yönelik bir değerlendirme yapmıştır.

Işıklı vd. (2001) araştırmalarında, Türkiye’de tütün arzını kontrol altına almanın yol açacağı refah değişimini belirlemişlerdir. Tütün için kısmi denge modeli geliştirmişler ve bu model yardımıyla refah kaybı ve geleceğe dönük kestirim hesaplamaları yapmışlardır. Çalışmalarında zaman serileri olarak 1978-1999 dönemini almışlardır. İzmir, Manisa, Denizli, Tokat, Samsun, Bursa, Balıkesir, Hatay, Batman, Adıyaman, Muş ve Bitli illeri içerisinde üretimde ağırlığı olan, tütün alım noktaları araştırmalarının kapsamına dâhil edilmiştir. Bu çerçevede 300 çiftçiyle görüşmüşlerdir. Araştırma bulgularında sigaranın gelir-talep esnekliğini kısa dönem için 0.18, uzun dönem için 0.35 olarak tahmin etmişlerdir. Fiyat-talep esneklik katsayısını ise kısa dönem için -0.13 ve uzun dönem için -0.25 olarak hesaplanmışlardır. Türkiye için tütünün kısa dönem arz esnekliğini 0.88 ve uzun dönem arz esnekliğini ise 1.25 olarak saptamışlardır. Talebin az esnek iken arzın esnek olması, tütünde üretim kontrolü uygulamasını zorunlu kılan en önemli sebeplerden biri olarak değerlendirmişlerdir. Araştırmalarında, 2001 yılında uygulamada olan politikaların gelecek 10 yıllık dönem boyunca aynı şekilde uygulanacağı varsayımları ile temel projeksiyonlarında gelecek on yıllık

dönem süresince tütün üretiminde önemli bir artış olmayacağını, tütün üretimindeki artışın, talep büyümesinin gerisinde kalacağını, stoklarda hızlı bir büyüme olacağını tahminlemişlerdir. Yazarlar, Türkiye'nin tütünde üretim sınırlamasına gitmesinin kaçınılmaz olduğunu iddia etmişlerdir. Yazarlar, tütün üretiminin teknik etkinliği de hesaplanmışlardır. İnceledikleri işletmeler itibari ile tütün üretiminin hiç bir bölgede etkin bir şekilde yapılmadığını saptamışlardır. Doğu ve Güneydoğu'nun kaynak kullanımında görece olarak daha başarılı olduğunu bildirmişlerdir. Üretim-kullanım dengesinin sağlanabilmesi bakımından, üretimin kota sistemi içerisinde yürütülmesi zorunlu olduğunu iddia etmişlerdir.

FAO (2003), "Projections of Tobacco Production, Consumption and Trade to the Year 2010 (2010 yılına dair tütün ticareti, üretimi ve tüketimine dair öngörüler)" başlıklı çalışmasında tütün üretim ve tüketim düzeyindeki değişimler ve tütün üretim ve tüketiminin bölgeler ve ülkeler düzeyindeki değişimlere yönelik öngörülerde bulunmuştur.

Gülpınar (2003), "AB-Türkiye Tütün Sektörü Politikaları" başlıklı çalışmasında, tütüne yönelik yasalar ve yönetmelikler, uygulamaların üretim, tüketim ve dış ticareti üzerinde yarattığı etki detaylı olarak ele almıştır.

Topçu (2003), "Avrupa Birliği Tütün Ortak Piyasa Düzeni ve Türkiye'de Uygulanabilirliği" adlı çalışmasında, gelecekte Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşmesi halinde tabii olacağı OTP kapsamında yer alan piyasa düzenlerinden Tütün Ortak Piyasa Düzenini, yürürlükte olan ve temel piyasa mevzuatlar incelenerek ortaya koymaya çalışmıştır.

Akduran (2004), "Ekonomi Politikalarında Kadın ve Özelleştirmenin Kadın Çalışanlara Etkisi, Tekel Tütün İşletmeleri Örneği" adlı çalışmasında, Tekel tütün işletmelerinde çalışan kadınların çalışma koşulları ve özelleştirme sonrası kadınların sosyal ve ekonomik durumlarında ortaya çıkan problemleri analiz etmiştir.

Doğan (2004), “Türkiye’de Yeni Tütün Yasasının Tütün Üretimi ve Üreticileri Üzerine Etkileri, Alternatif Ürün Olanaklarının Belirlenmesi, Adıyaman İli Örneği” adlı çalışmasında, 2002 yılında çıkan 4733 sayılı tütün kanununun tütün üreticilerine yansımalarının yanında tütün üreticilerine yönelik uygulamaya konulan alternatif ürün projesini değerlendirmiştir.

Baş (2004), Muş ili merkez ve Hasköy ilçesinde, Muş Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü ile sözleşme yapan tütün ekiminin ağırlıklı olarak yapıldığı köylerde yürütülmüştür. Yazar, üreticilerin 4733 sayılı yasanın uygulanmasına ilişkin önemli üç sorununu, kota fazlası tütünün alınmaması (%29), kota sınırının düşürülmesi ve düşük fiyat olarak belirlemiştir. Üreticilerin %81’inin kotadan fazla tütün ektiğini saptamıştır. Tütün alım-satımıyla ilgili önemli üç sorun ise düşük fiyat (%38), alımların geç yapılması (%29) ve kota fazlası tütünün alınmaması olarak bildirmektedir. Üreticilerin %98’i Tekel’in özelleştirilmesini istemediğini, ektiği tütüne özel şahıs ya da kurumlardan talep olursa sözleşme yapacağını %69’u bildirmiştir. 4733 sayılı yasayla ilgili İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü elemanları tarafından kendilerine bilgi verildiğini üreticilerin %32’sinin ifade ettiğini bildirmektedir. Üreticilerin %96’sı tütünle ilgili basılı yayın okumadığını saptamıştır.

Ersan (2004), “Tütün Sektör Profili” adlı çalışmasında, dünya tütün üretimi ve ticareti, ithalat ve ihracat değerleri, ülkeler bazında tütün çeşitleri ve gümrük uygulamalarına değinmiştir.

Ataseven (2005) çalışmasında, Türkiye ve AB’deki tütün sektörünü incelemiş, benzer ve farklılıklarını karşılaştırarak, Türkiye’nin AB’ye uyum göstermesi için önerilerde bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre, Türkiye’nin AB’den çok farklılığı olduğunu tespit etmiştir. AB’ye uyum göstermesi için de birçok çalışma yapması gerektiğini ifade etmiştir.

Güler Gümüş (2005) çalışmasında, Türkiye tütün sektöründe 2000’li yıllarda radikal değişiklikler yapılmaya başlandığını ifade etmektedir. Bu değişim ile kısa dönemde üretim miktarının hızla azaldığını ve yaklaşık 150-160 bin ton

civarında bir denge noktası oluştuğunu bildirmektedir. Kısa ve orta dönemde iç pazar ve dış satış olanaklarıyla uyumlu bu denge noktasının altına düşülmesini beklememektedir. AB'nin tütün Ortak Piyasa düzenindeki yeni gelişmeler ile Türkiye'de tütün üretimine herhangi bir devlet desteğinin verilmemesi, tütün fiyatların rakip ülke Yunanistan'a göre daha düşük düzeyde belirlenmesi sonucu, AB'de yardımların üretimden bağımsız olarak verilecek olmasının uzun dönemde Türkiye tütüncülüğüne yeni fırsatlar yaratabileceğini iddia etmektedir. Bu süreçte Türkiye tütün üretiminin azalmasını önleyecek önlemleri almaya özen göstermesi gerektiğini bildirmiştir.

Gümüş ve Güler Gümüş (2005), "Türkiye'de Tütün Sektöründe Mevcut Uygulamalar ve Sektörün Geleceği" adlı çalışmalarında, tütünün yarattığı istihdam olanakları ve ekonomiye sunduğu katma değer açısından, Türkiye için önemli bir tarımsal ürün olma niteliğini koruduğu ve Türkiye tütün sektöründe üretim ve pazarlama politikaları ile uygulamaları genel hatlarıyla ele alınarak; özellikle son yıllarda Türkiye tütün sektöründe meydana gelen değişimler ve 2002 yılında yürürlüğe giren yeni yasanın uygulamada ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı üzerinde durmuştur. Bu kapsamda, Türkiye tütüncülüğünün güçlü ve zayıf yanları yanında, bazı önemli fırsatlar ve tehditlerle karşı karşıya olduğunu değinmişlerdir.

Ören ve Alemdar (2006) çalışmalarında, Güneydoğu Anadolu bölgesinde tütün yetiştiren işletmelerin teknik etkinliklerini parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerle tahmin etmişlerdir. Tütün yetiştiren 149 işletmeden elde edilen verileri kullanarak çıktı odaklı Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemiyle elde edilen sonuçlar, Stokastik Etkinlik Sınırı yöntemiyle elde edilen sonuçlar ile karşılaştırmışlardır. Yazarlar, VZA modeli sonuçlarına göre tütün yetiştiren işletmelerin ortalama etkinliklerini ölçeğe sabit getiri varsayımı altında 0.45 ve ölçeğe değişken getiri varsayımı altında 0.56 olarak hesaplamışlardır. Stokastik Etkinlik Sınırı modeliyle ise ortalama etkinlik değerinin 0.54 olduğunu bulmuşlardır. Yazarlar, bu sonuçlardan hareketle örnek tütün yetiştiren işletmelerin mevcut teknoloji altında kaynakları daha iyi kullanarak teknik etkinliklerini %45 oranında arttırabileceklerini bildirmişlerdir. Yörede tütün

üretiminde dekara işgücü kullanımının 147.29 sa, dekara azot kullanımının 10.68 kg, fosfor kullanımının 6.13 kg, makine gücü kullanımının 4.21 sa olduğunu hesaplamışlardır.

Yücer vd. (2006), Tarım Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporlarında, AB’de tütün ve Ortak Tarım Politikası (OTP) ile uygulamalarına değinmişlerdir. Ayrıca Türkiye’nin tütün ticareti, dünya üretimindeki yeri ve tütüne yönelik uygulanan politikalarını yansıtan sonuçları vermişlerdir.

DPT (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı, İçki, tütün ve tütün ürünleri sanayi özel ihtisas komisyonu tarafından hazırlanan “Tütün ve tütün ürünleri sanayi ön raporunda Türkiye’de ve dünyada tütün ticareti, sektörün Türkiye’deki sınırları ve sorunları, sorunlar karşısındaki çözüm önerilerin, Türkiye’de tütün üretim alanlarının daralması ile ortaya çıkan atıl işgücüne değinilmiş ve belirtilen başlıkları içeren bir çalışma raporu hazırlanmıştır.

Özavcı (2007), “Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye Tütün Ekonomisi ve Politikaları: AB Ülkeleri ile Bir Karşılaştırma” başlıklı çalışmasında, 1920’lerden 2000’li yıllara tütünün Türkiye ekonomisindeki yeri, yarattığı katma değer, sağladığı istihdam ve uygulanan politikalar, AB ülkeleri ile karşılaştırılarak durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

Aslaner (2008) çalışmasında, Adana ilinde sigara kullanımı, sigaraya ve dumana maruziyet ve tütün kontrol yöntemleri ile ilgili bilgi, tutum ve davranışları araştırmıştır. Araştırmacı, telefon ile anket yöntemini kullanmıştır ve 586 kişi ile görüşmüştür. Araştırmanın sonunda, görüşmecilerin %25’i 1-10 yıl arası, %15’i 11-20 yıl arası, %11’i ise 20 yıldan fazla sigara içtiğini bulmuştur. Sigara içmeyenlerin ise %39’unun evde, %52’sinin iş yerine sigara dumanına maruz kaldığını tespit etmiştir.

Erdoğan ve Akar (2008), “Yitip Giden Tütün ve Özelleşen Tekel” başlıklı çalışmalarında tütün ve Tekel’in tarihçesine, özelleştirmenin üretici kesimi üzerinde yarattığı etkilere detaylı olarak değinilmiştir.

Özkul ve Sarı (2008), “Türkiye’de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri” başlıklı çalışmalarında dünya ve Türkiye tütün üretimi, tütüne yönelik uygulanan politikaların üretici ve tüketici cephesindeki etkileri detaylı olarak incelenmiştir.

Aytekin (2009), “Adıyaman İlinin Kalkınmasında Öncü Sektörler” adlı çalışmasında Adıyaman ilindeki istihdam durumunun sektörel dağılımı kırsal-kentsel nüfus ve göç, gelişmekte olan yeni iş kolları, tarım ve sanayinin ilin ekonomisine katkıları değerlendirilmiştir.

Gül vd. (2009), “Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları” adlı çalışmalarında, Tekelin tütün alım garantisini sonlandırmasının ardından uygulanan alternatif ürün projesi kapsamında tütün üreticisine önerilen ürünler arasında kârlılık karşılaştırması yapmışlardır. Alternatif Ürün Projesi 2002-2007 döneminde uygulandığı 11 ilde üreticiler tarafından yeterince benimsenmediği bildirmektedirler. Tütün üretiminden vazgeçerek proje desteğinden yararlanan az sayıdaki üreticinin de büyük bir kısmı hububat tarımına yöneldiğini ifade etmişlerdir. Proje 2008 yılından itibaren kapsamı 9 il ile sınırlandırılarak ve destek miktarı değiştirilmiş, 3 yıl süreyle uygulamaya devam edileceğini bildirmektedirler. Çalışmalarında tütüne alternatif olabilecek ürünlerden buğday, aspir ve kanolannın tütüne göre kârlılık düzeylerini analiz etmişlerdir. Yazarlara göre tütüne en iyi alternatif ürün kanoladır.

Gümüş (2009), “Türkiye’de Tütün Üretiminde Pazarlama Durumu, Sorunları ve Alternatif Pazarlama Model Önerileri Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmasında, Türk tütüncülüğünün genel olarak analizini yapmış, uygulanan fiyat, üretim, pazarlama politikaları ve seçilmiş bazı ülkelerde üretici tütünleri pazarlama yöntemlerini incelemiştir. Çalışma sonunda yeni tütün yasası sonrası

uygulamalardan üreticilerin memnun olmadığını, sözleşmeli sistemin üreticileri bağımlı hale getirdiğini, açık arttırmalı satış sisteminin işlemediğini bildirmiştir. Ayrıca, çok uluslu birkaç sigara şirketinin tütün piyasası üzerinde belirleyici rol oynadığını, üretici eline geçen reel fiyatların on yıl içerisinde yarı yarıya azaldığını saptamıştır. Yazar, tütün pazarlanmasında bazı mevzuat ve uygulama değişikliklerinin gerektiğini, üreticilerin örgütlü güçleri ile piyasa aktörü olmalarına ve bunun için de kamusal desteğe ihtiyaç bulunduğunu saptamıştır.

Alıcı (2010), "Tütün Tarımı ve Endüstrisine Serbest Piyasa Uygulamalarının Etkileri" adlı çalışmasında, Türkiye'de tütün üretimi ve Tekel'in tütün piyasası üzerindeki hâkimiyetine yönelik bir ön değerlendirme yapmıştır. Ayrıca, özelleştirme sonrası Türkiye sigara ve tütün piyasası üzerinde etkili olan uluslararası şirketler ve tütün ticaretine yönelik serbest piyasa uygulamalarının üreticiler üzerindeki etkisi değerlendirmiştir.

Kavak (2010), çalışmasında, Türkiye'de tütün üretiminin ve piyasasının neoliberalleştirilmesinin köylü üzerindeki etkilerini ve tütün üreten köylünün beka stratejilerini incelemiştir. Yazar çalışma kapsamında, Adıyaman, Soma (Manisa) ve Fethiye'nin (Muğla) tütün üreten köylerinde saha araştırması yapmıştır. Araştırma kapsamında Yazar, bu bölgelerde üreticilerle, yerel yöneticilerle ve tütün üretimi için sözleşme yapan aracı firma yetkilileriyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca, nitelendirici veriler, nüfus, demografi, üretim istatistikleri ve sosyo-ekonomik göstergelerle çalışmasını desteklemiştir. Araştırmacı verileri, geniş tarihsel ve teorik çerçeveye yerleştirmiş, böylelikle ele aldığı konunun bütünsel bir analizini oluşturmaya çalışmıştır.

Alıcı vd. (2011) çalışmalarında, 4733 sayılı kanunun, Tokat-Erbaa ilçesinde tütün tarımına etkisini araştırmışlardır. 14 köyde 84 anket yapmışlardır. Araştırma sonucunda, yasayla birlikte üreticilerin özel sektör için üretim yaptıklarını ve bu durumdan memnun olduklarını tespit etmişlerdir.

Orman (2011), "2000-2010 Döneminde Tütüne Yönelik Uygulamaların Adıyaman Tütün Üreticisi Ailelere Yansıması" adlı yüksek lisans tezinde, dünya

tütün pazarı ve Türkiye'nin bu pazardaki yeri, üretici-tüketici ülkelerin tütün ve mamullerine yönelik politikalarını irdelemiştir. Ayrıca 2000 sonrası uygulanan politikalar ile Adıyaman tütün üretiminde ve üreticisinin ekonomik yapısında meydana gelen değişimleri incelemiştir. Yazar çalışmasında konuya ilişkin ulusal ve uluslararası yayınlar yanında, Adıyaman'da ağırlıklı olarak tütün üretimi ile uğraşmış ve halen uğraşan üreticiler ile yaptığı anket sonuçlarını kullanarak yorumlar ve tespitler yapmıştır. Yazara göre, özelleştirme ve tütün kanununda yapılan değişikliklerle TEKEL'in pazar payını büyük oranda kaybetmiştir. Ayrıca Türkiye genelinde %70, Adıyaman ilinde ise %85 oranında tütün ekicilerinin üretimden çekildiklerini ifade etmiştir. Yazar, tütün üretiminden üreticilerin çekilmesiyle alternatif bir üretim modelinin oluşmadığını, dolayısıyla kırsal alanlardan şehirlere bir göç dalgasının başladığını ve atıl bir iş gücünün ortaya çıktığını iddia etmiştir.

Vardağlı (2011), çalışmasında, tütün emek siyasetinde cemaat ve toplumsal cinsiyet faktörlerinin rolünü incelemektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında, kısa süre içinde yükselen tütün ihracatının, "Selanik Vilayeti" adındaki tütün işleme atölyelerinde önemli bir işgücü istihdamı meydana getirdiğini bildirmektedir. Yazar bu çalışmasında, endüstriyel sigara fabrikası işçilerinden ziyade, ticari tütün işgücünün sosyo-politik tarihine odaklanmıştır.

Karakaş (2014), çalışmasında, Türkiye'de tütün sektörünün, 1980 sonrasında uygulanan neoliberal politikalarla piyasa yönelimli bir dönüşüm geçirdiğini, bu süreçte, sigara üretiminin bir girdisi olarak tütün üretimi ile sigaranın üretim ve dağıtım koşulları üzerindeki devlet kontrolü aşamalı bir şekilde devre dışı bırakılarak, ulus ötesi tütün şirketlerinin belirleyiciliğine terk edilmiş olduğunu bildirmektedir. Tütünün, sermayeye yeni bir değerlendirme alanı olarak sunulması, beraberinde artan sigara tüketimini getirmiş; diğer taraftan sigara tüketimini azaltmak üzere 1990'lı yılların ortalarından itibaren yürürlüğe konulan politikalar, üretim ve ticaretin önünü açtığı bir ortamda daha da zayıf bir etki yarattığını iddia etmektedir. Yazarın Türkiye örneğinde, sigara tüketimine karşı gerçek bir mücadele yapılmasını, üretim koşullarını ve dolayısıyla tütün endüstrisinin hedeflenmesi zorunlu olduğunu bildirmektedir. Yazar, halk

sağlığının korunması perspektifinde, tütün ürünleri, üretim ve ticareti üzerinde kamusal kontrolün kurulması gereğine değinmektedir.

3. TÜTÜN ÜRETİMİ VE TİCARETİ

3.1. Dünyada Tütün

3.1.1. Tütün üretimi

Dünya tütün üretiminin gelişimi ve üretimin en fazla yapıldığı ülkelerdeki gelişim Çizelge 3.1’de verilmiştir. Dünya tütün üretimi 1980-1984 dönemi ortalamasında yaklaşık 6.2 milyon tondur. Bu değer 2010-2014 dönemi ortalamasında yaklaşık 7.4 milyon tona ulaşmıştır. Dünyada en fazla tütün üretimi yapılan ülke Çin’dir. Yıllar itibariyle Çin’in tütün üretim miktarı da artmıştır. 1980-1984 döneminde üretimi 1.549.120 ton iken, 2010-2014 döneminde üretimi 3.187.320 tona yükselmiştir. Çin’i sırasıyla, Brezilya, Hindistan takip etmektedir. Türkiye dünya tütün üretiminde 2010-2014 döneminde yaklaşık 68 bin ton ile 16. sırada yer almaktadır.

Çizelge 3.1. Dünya tütün üretimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
	Tütün üretim miktarı (ton)						
Çin	1549120	2327869	2969129	2926401	2402383	2745340	3187320
Brezilya	399421	412605	522050	532891	679204	882525	852674
Hindistan	502700	449820	570260	620420	489980	546826	767414
ABD	816574	598854	744671	666650	417313	343245	333765
Endonezya	103849	114517	131975	140701	192300	161827	213520
Zimbabve	102256	118166	180442	180046	127111	93154	141009
Pakistan	71692	75626	88467	91971	92340	106439	111644
Arjantin	66833	69813	93111	106066	123637	139812	124576
Malavi	61907	74155	114263	127656	94224	140318	135920
Zambiya	3247	3615	4992	4464	18495	65521	102071
Mozambik	3000	3000	3157	3297	26566	64885	72902
Türkiye	203096	200527	279383	242019	148799	96485	67918
Diğer ülkeler	2262418	2179490	1860014	1648663	1539257	1256535	1272352
Dünya	6146112	6628056	7561914	7291245	6351609	6642913	7383084
	Dünya tütün üretimi içerisindeki payı (%)						
Çin	25.20	35.12	39.26	40.14	37.82	41.33	43.17
Brezilya	6.50	6.23	6.90	7.31	10.69	13.29	11.55
Hindistan	8.18	6.79	7.54	8.51	7.71	8.23	10.39
ABD	13.29	9.04	9.85	9.14	6.57	5.17	4.52
Endonezya	1.69	1.73	1.75	1.93	3.03	2.44	2.89
Zimbabve	1.66	1.78	2.39	2.47	2.00	1.40	1.91
Pakistan	1.17	1.14	1.17	1.26	1.45	1.60	1.51
Arjantin	1.09	1.05	1.23	1.45	1.95	2.10	1.69
Malavi	1.01	1.12	1.51	1.75	1.48	2.11	1.84
Zambiya	0.05	0.05	0.07	0.06	0.29	0.99	1.38
Mozambik	0.05	0.05	0.04	0.05	0.42	0.98	0.99
Türkiye	3.30	3.03	3.69	3.32	2.34	1.45	0.92
Diğer ülkeler	36.81	32.88	24.60	22.61	24.23	18.92	17.23
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2017

Ele alınan ülkelerin tütün üretiminin dünya içindeki payları da Çizelge 3.1’de verilmiştir. 1980-1984 döneminde en fazla paya sahip olan ülke Çin (%25.20)’dir. Çin’i de sırasıyla ABD (%13.29), Hindistan (%8.18), Brezilya (%6.50) takip etmiştir. 2010-2014 döneminde ise en fazla paya sahip olan ülke yine Çin (%43.17)’dir. Tütün üretiminde artış olduğu için dünya içindeki payı da yükselmiştir. Çin’i, Brezilya (%11.55) takip etmiş, 2. sıraya yükselmiştir. 3. sırada ise Hindistan (%10.39) yer almıştır. ABD’nin payı ise tütün üretiminin düşmesinden dolayı, dünya içindeki payı da gerilemiş ve 4. sıraya yerleşmiştir (%4.52). 2010-2014 döneminde Türkiye’nin dünya içerisindeki payı %1.04’tür.

Dünyada ve önemli tütün üretici ülkelerde tütün üretimindeki değişim 1980-1984 dönemi baz alınarak irdelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3.2’de verilmiştir. Dünya tütün üretimi 1980-1984 dönemine göre 2010-2014 döneminde %20 artmıştır. İrdelenen ülkelerde en fazla tütün üretimdeki artış %3044 artış ile Zambiya’da gerçekleşmiştir. Bunu dönem başına göre tütün üretiminde %2330 artış ile Mozambik izlemiştir. Daha sonra 2010-2014 döneminde Malavi tütün üretiminde, dönem başına göre %120 artış yaşanmıştır. Bu ülkeleri %113 artışla Brezilya, %106 artışla Endonezya ile Çin, %86 artış ile Arjantin, %56 artış ile Pakistan, %53 artışla Hindistan, %38 artış ile Zimbabve takip etmektedir. Buna karşın dönem başına göre tütün üretiminde azalma meydana gelen ülkeler Türkiye (%67), ABD (%59) ve diğer ülkeler (%44)’dir.

Çizelge 3.2. Dünya tütün üretimindeki değişim

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
	Değişim (1980-1984=100)						
Çin	100	150	192	189	155	177	206
Brezilya	100	103	131	133	170	221	213
Hindistan	100	89	113	123	97	109	153
ABD	100	73	91	82	51	42	41
Endonezya	100	110	127	135	185	156	206
Zimbabve	100	116	176	176	124	91	138
Pakistan	100	105	123	128	129	148	156
Arjantin	100	104	139	159	185	209	186
Malavi	100	120	185	206	152	227	220
Zambiya	100	111	154	137	570	2018	3144
Mozambik	100	100	105	110	886	2163	2430
Türkiye	100	99	138	119	73	48	33
Diğer ülkeler	100	96	82	73	68	56	56
Dünya	100	108	123	119	103	108	120

Kaynak: FAO, 2017

3.1.2. Tütün ekili alanları

Dünyada tütün ekili alanları Çizelge 3.3'te verilmiştir. Tütün üretiminde olduğu gibi ekili alanda da Çin %36.30 pay ile birinci sırada yer almaktadır. 2010-2014 döneminde Çin'in tütün ekili alanı yaklaşık 1.5 milyon ha'dır. Çin'i yaklaşık 456 bin ha ve %11.05 pay ile Hindistan takip etmektedir. Üçüncü sırada da %10.35 pay ile Brezilya gelmektedir (427090 ha). Türkiye, 2010-2014 döneminde 99605 ha ve %2.41 pay ile dünyada tütün ekili alanları açısından 8. sırada yer almaktadır.

Çizelge 3.3. Dünya tütün ekili alanı

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
	Tütün ekili alan (ha)						
Çin	811392	1383573	1813784	1682164	1326946	1316400	1497764
Hindistan	452620	383560	410840	435020	348620	369998	455846
Brezilya	305040	281045	319867	328807	362397	464705	427090
Endonezya	182635	213924	193555	199785	228856	193915	239000
ABD	355436	256358	299379	291179	173887	137643	140250
Zimbabve	49872	57596	76271	78047	60412	67309	111710
Malavi	76931	95321	111423	112955	123683	148257	128564
Türkiye	204863	214970	300013	253767	199818	147886	99605
Mozambik	2700	2700	2969	3079	25300	62500	60632
Zambiya	3217	3667	6547	4071	13880	43717	64071
Arjantin	55977	51791	58085	64136	65146	75347	67109
Pakistan	44689	43916	50855	50653	48720	52084	50353
Diğer ülkeler	1656733	1521494	1230361	1071122	931975	753375	783709
Dünya	4202105	4509914	4873950	4574784	3909640	3833136	4125703
Dünya tütün ekili alan içerisindeki payı (%)							
Çin	19.31	30.68	37.21	36.77	33.94	34.34	36.30
Hindistan	10.77	8.50	8.43	9.51	8.92	9.65	11.05
Brezilya	7.26	6.23	6.56	7.19	9.27	12.12	10.35
Endonezya	4.35	4.74	3.97	4.37	5.85	5.06	5.79
ABD	8.46	5.68	6.14	6.36	4.45	3.59	3.40
Zimbabve	1.19	1.28	1.56	1.71	1.55	1.76	2.71
Malavi	1.83	2.11	2.29	2.47	3.16	3.87	3.12
Türkiye	4.88	4.77	6.16	5.55	5.11	3.86	2.41
Mozambik	0.06	0.06	0.06	0.07	0.65	1.63	1.47
Zambiya	0.08	0.08	0.13	0.09	0.36	1.14	1.55
Arjantin	1.33	1.15	1.19	1.40	1.67	1.97	1.63
Pakistan	1.06	0.97	1.04	1.11	1.25	1.36	1.22
Diğer ülkeler	39.43	33.74	25.24	23.41	23.84	19.65	19.00
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2017

Ülkelerin tütün ekim alanlarının dünya içindeki payları da Çizelge 3.3'te verilmiştir. 2010-2014 dönemi irdelendiğinde; dünya tütün ekili alanı olarak en fazla paya sahip olan ülke %36.30 pay ile Çin'dir. Çin'i sırasıyla %11.05 oranla Hindistan, %10.35 oranla Brezilya takip etmektedir. Türkiye tütün ekili alanı

dünya içinde payı 1980-1984 döneminde %4.88 iken 2010-2014 döneminde %2.41'e gerilemiştir.

Çizelge 3.4'te dünyada tütünün ekili alanındaki değişimler verilmiştir. 1980-1984 dönemi baz alınmıştır. Çizelgeye göre 2010-2014 döneminde (baz alınan döneme göre) tütün ekili alanlarındaki en fazla artış %2146 oranla Mozambik'te olmuştur. İkinci olarak en fazla artış Zambiya'da gerçekleşmiştir (%1892 oranla). Zambiya ülkesini de %124 artış oranı ile Zimbabve takip etmektedir. En fazla üretim ve ekim alanına sahip Çin'in tütün ekili alanları %85 artmıştır. Tütün ekim alanlarındaki artışlarla birlikte azalmalarda meydana gelmiştir. En fazla azalma %61 oranla ABD'dedir. Türkiye'de ise %51 oranında tütün ekim alanları azalmıştır. Dünyada ise incelenen dönemlerde tütün ekili alanları %2 oranında bir azalma göstermiştir.

Çizelge 3.4. Dünya tütün ekili alanındaki değişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
	Tütün ekim alanlarının değişimi (1980-1984=100)						
Çin	100	171	224	207	164	162	185
Hindistan	100	85	91	96	77	82	101
Brezilya	100	92	105	108	119	152	140
Endonezya	100	117	106	109	125	106	131
ABD	100	72	84	82	49	39	39
Zimbabve	100	115	153	156	121	135	224
Malavi	100	124	145	147	161	193	167
Türkiye	100	105	146	124	98	72	49
Mozambik	100	100	110	114	937	2315	2246
Zambiya	100	114	204	127	431	1359	1992
Arjantin	100	93	104	115	116	135	120
Pakistan	100	98	114	113	109	117	113
Diğer ülkeler	100	92	74	65	56	45	47
Dünya	100	107	116	109	93	91	98

3.1.3. Tütün verimi

Üretim ve ekili alan kadar dekardan alınan verimde önemlidir. Dünyada önemli tütün üreten ülkelerin bir hektar alandan aldıkları verim hektogram cinsinden Çizelge 3.5'te verilmiştir. Sıralama 2014 yılına göre yapılmıştır. Çizelgeye göre 2010-2014 döneminde birim alandan en fazla verim alan ülke ABD'dir. Birim alandan aldıkları verim 23734 hg/ha'dır. ABD'yi da sırasıyla Pakistan (22204 hg/ha), Çin (21307 hg/ha) ve Brezilya (19991 hg/ha) takip etmektedir. Türkiye veriminde ise azalma söz konusudur (6755 hg/ha).

Çizelge 3.5. Dünya tütün veriminin gelişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
	Tütün verimi (hg/ha)						
ABD	22933	23325	24910	22827	23958	24911	23734
Pakistan	16036	17223	17346	18107	18944	20443	22204
Çin	18937	16841	16310	17320	18117	20844	21307
Brezilya	13117	14693	16232	16188	18717	19031	19991
Arjantin	11886	13486	16031	16568	18889	18549	18570
Zimbabve	11089	11746	13890	14262	14102	14758	16824
Hindistan	10077	10659	9112	11059	12596	15543	15914
Zambiya	20428	20543	23682	23103	20599	13784	12665
Mozambik	11111	11111	10632	10718	10547	10379	12007
Malavi	8125	7810	10415	11329	7615	9352	10539
Endonezya	5767	5329	6844	7134	8655	8348	8861
Türkiye	9882	9328	9218	9541	7388	6499	6755
Dünya	14599	14685	15499	15899	16244	17325	17894

Kaynak: FAO, 2017

İncelenen ülkelerin tütün verimlerindeki değişim Çizelge 3.6'da verilmiştir. Dünya birim alandan elde edilen tütün verimi 1980-1984 dönemine göre 2010-2014 döneminde %23 artmıştır. Yıllar itibariyle birim alandan elde edilen tütün verim artışı en fazla Zambiya'da gerçekleşmiştir (%58 oranla). Zambiya'dan sonra en fazla artış %56 oranla Arjantin'de, %54 artış oranı ile Endonezya'da, %52 artış oranı ile Brezilya ve Hindistan'da, %38 artış oranı ile Pakistan'da gerçekleşmiştir. Malavi, Çin, Mozambik ve ABD tütün verimlerinde de artış olmuştur. Buna karşın dönem başına göre birim alandan elde edilen tütün verimindeki azalma ise Zimbabve (%38) ile Türkiye'de (%32) yaşanmıştır.

İncelenen ülkelerin birim alana tütün verimlerinin dünya ile kıyaslaması irdelendiğinde; 2010-2014 döneminde ABD'de birim alandan alınan verim, dünya ortalama veriminin %32.64 üzerindedir. Pakistan'da birim alandan alınan tütün verimi ise dünya ortalama veriminin %24.09 üzerinde, Çin'de %19.08 üzerinde, Brezilya'da %11.72 ve Arjantin'de %3.78 dünya ortalama tütün veriminin üzerindedir. Türkiye, Hindistan, Zambiya, Mozambik, Malavi, Endonezya, Zimbabve ve diğer ülkeler grubundaki ülkelerin tütün verimi, dünya ortalama veriminin altındadır. Türkiye tütün verimi incelenen dönemlerde, hep dünya ortalama veriminin altında kalmıştır. 2010-2014 döneminde ise dünya tütün veriminin yaklaşık 2.5 kat altına düşmüştür. Türkiye birim alana tütün verimi açısından dünyada 112. sırada yer almaktadır (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6. Dünya tütün veriminin değişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
	Tütün veriminin değişimi (1980-1984=100)						
ABD	100	102	109	100	104	109	103
Pakistan	100	107	108	113	118	127	138
Çin	100	89	86	91	96	110	113
Brezilya	100	112	124	123	143	145	152
Arjantin	100	113	135	139	159	156	156
Hindistan	100	106	125	129	127	133	152
Zambiya	100	106	90	110	125	154	158
Zimbabve	100	101	116	113	101	67	62
Mozambik	100	100	96	96	95	93	108
Malavi	100	96	128	139	94	115	130
Endonezya	100	92	119	124	150	145	154
Türkiye	100	94	93	97	75	66	68
Dünya	100	101	106	109	111	119	123
Dünya tütün verimi ile kıyaslamaları (%)							
ABD	157.08	158.83	160.72	143.57	147.49	143.78	132.64
Pakistan	109.84	117.29	111.92	113.89	116.62	117.99	124.09
Çin	129.71	114.68	105.23	108.94	111.53	120.31	119.08
Brezilya	89.84	100.05	104.73	101.82	115.22	109.84	111.72
Arjantin	81.42	91.84	103.43	104.21	116.28	107.06	103.78
Hindistan	75.96	79.99	89.62	89.70	86.81	85.18	94.02
Zambiya	69.02	72.58	58.79	69.56	77.54	89.71	88.93
Zimbabve	139.93	139.89	152.80	145.32	126.81	79.56	70.78
Mozambik	76.11	75.66	68.60	67.41	64.93	59.90	67.10
Malavi	55.65	53.18	67.20	71.26	46.88	53.98	58.90
Endonezya	39.50	36.29	44.16	44.87	53.28	48.18	49.52
Türkiye	67.68	63.52	59.47	60.01	45.48	37.51	37.75
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

3.2. Türkiye’de Tütün

3.2.1. Türkiye’de tütün üretimi

Türkiye’de tütün üretimi önemlidir. 2002 yılında düzenlenen 4733 sayılı yasa ile tütün devletten özel sektöre verilmiştir. Tütünün özel sektöre geçmesi ve diğer politikalardan dolayı üretiminde %73 azalma olsa da, tütün üretimi hala devam etmektedir. Türkiye’de tütün üretimi 2016 yılında en fazla Denizli’de yapılmaktadır (16675 ton). Denizli’den sonra en fazla Manisa’da (16202 ton), Adıyaman (6831 ton) ve Samsun (6569 ton)’da üretilmektedir (Çizelge 3.7).

İllerin Türkiye içindeki payları da Çizelge 3.7’de verilmektedir. 2016 yılında Türkiye’de en fazla paya sahip olan iller %23.82 oran ile Denizli, %23.16 oranla Manisa ve %9.76 oran ile Adıyaman’dır. En az paya sahip olan ise %2.32 oran ile Balıkesir gelmektedir.

Çizelge 3.7. Türkiye tütün üretiminin gelişimi

İller	1991-95	1996-00	2001-05	2006-10	2011-15	2016
	Tütün üretim miktarı (ton)					
Denizli	25623	27704	19219	14611	17924	16675
Manisa	59764	56.004	37228	21305	20776	16202
Adıyaman	21891	20537	6920	3511	4447	6831
Samsun	19419	22027	12689	8074	6497	6569
Uşak	8460	8258	5434	4113	5975	6563
Aydın	6734	5105	3569	2206	2432	2681
İzmir	16932	1473	6626	3489	2839	2179
Tokat	4243	5680	3606	2654	2310	2105
Malatya	2954	2753	392	0	725	2040
Balıkesir	11440	11714	7979	3545	3027	1626
Diğer	83609	69932	32131	16531	3960	6429
Türkiye	261069	241187	135792	80039	70913	70000
Türkiye tütün üretimi içindeki payı (%)						
Denizli	9.81	11.49	14.15	18.25	25.28	23.82
Manisa	22.89	23.22	27.42	26.62	29.30	23.16
Adıyaman	8.39	8.52	5.10	4.39	6.27	9.76
Samsun	7.44	9.13	9.34	10.09	9.16	9.51
Uşak	3.24	3.42	4.00	5.14	8.43	9.38
Aydın	2.58	2.12	2.63	2.76	3.43	3.83
İzmir	6.49	4.76	4.88	4.36	4.00	3.11
Tokat	1.63	2.35	2.66	3.32	3.26	3.01
Malatya	1.13	1.14	0.29	0.00	1.02	2.91
Balıkesir	4.38	4.86	5.88	4.43	4.27	2.32
Diğer	32.03	28.99	23.66	20.65	5.58	9.18
Türkiye	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye’deki tütün üretimindeki değişim Çizelge 3.8’de verilmiştir. 2002 yılından sonra tütün üretiminde azalma meydana gelmiştir. 1991-1995 dönemi baz

alınmıştır. 2016 yılında en fazla azalma %87 oranında İzmir’de, %86 oranında Balıkesir’de ve %73 oranında Manisa’da gerçekleşmiştir. En az azalma da %22 oranında Uşak’ta, %31 oranında Malatya’da ve %35 oranında Denizli’dedir.

Çizelge 3.8. Türkiye tütün üretimindeki değişim

İller	1991-95	1996-00	2001-05	2006-10	2011-15	2016
	Tütün üretiminin değişimi (1991-1995=100)					
Denizli	100	108	75	57	70	65
Manisa	100	94	62	36	35	27
Adıyaman	100	94	32	16	20	31
Samsun	100	113	65	42	33	34
Uşak	100	98	64	49	71	78
Aydın	100	76	53	33	36	40
İzmir	100	68	39	21	17	13
Tokat	100	134	85	63	54	50
Malatya	100	93	13	0	25	69
Balıkesir	100	102	70	31	26	14
Diğer	100	84	38	20	5	8
Türkiye	100	92	52	31	27	27

3.2.2. Türkiye’de tütün ekili alanları

Türkiye’de illere göre ekili alan Çizelge 3.9’da verilmiştir. 2016 yılında tütün ekili alanı en fazla olan iller sırasıyla; Manisa 247893 da, Denizli 216846 da ve Adıyaman 104334 da’dır. En az tütün alanına sahip olan iller ise sırasıyla Hatay 16771 da, Balıkesir 21550 da ve Tokat 22367 da’dır.

Seçilen illerin Türkiye tütün ekim alanı içindeki payları da Çizelge 3.9’da verilmiştir. 2016 yılında Türkiye içinde ekili alanda en fazla paya sahip olan il %26.88 oranla Manisa’dır. Daha sonra %23.51 payla Denizli gelmektedir. En az paya sahip olan %1.8’lik payla Hatay, %2.34’lük payla Balıkesir illeridir.

Çizelge 3.10’da Türkiye’deki tütünün ekili alanındaki değişimleri verilmektedir. 1991-1995 dönemi baz alınmıştır. Üretimde olduğu gibi ekili alanda da azalma meydana gelmiştir. Bunda da tütünün özel sektöre bırakılmasının da etkisi vardır. Tütün ekim alanında 2016 yılında artış sadece Uşak’ta gerçekleşmiştir (%3). En az tütün alanında azalma %33 oranla Denizli ve %50 oranla Adıyaman gelmektedir. En fazla azalma %86 oranla Hatay’da, yine %86 oranla İzmir’de ve %84 oranla Balıkesir’de gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.9. Türkiye’de tütün ekili alanı gelişimi

İller	1991-95	1996-00	2001-05	2006-10	2011-15	2016
	Tütün ekim alanı (dekar)					
Manisa	698146	631184	576648	413477	330546	247893
Denizli	321510	339092	313844	239641	237759	216846
Adıyaman	207292	245312	88380	59289	58678	104334
Uşak	93008	100760	89782	76916	92260	96118
Samsun	265186	255004	190144	103193	79117	69063
Aydın	86978	66754	60706	44047	42154	42243
İzmir	206598	134802	88480	60251	42064	28886
Tokat	59968	60756	47600	33064	26157	22367
Balıkesir	137900	133556	105544	60806	41344	21550
Hatay	116842	105372	47692	28008	24435	16711
Diğer iller	538420	477630	256870	150644	58646	58241
Türkiye	2779494	2590966	1895730	1270844	1058652	1060315
	Türkiye ekili alan içindeki payı (%)					
Manisa	25.12	24.36	30.42	32.54	32.07	26.88
Denizli	11.57	13.09	16.56	18.86	23.06	23.51
Adıyaman	7.46	9.47	4.66	4.67	5.69	11.31
Uşak	3.35	3.89	4.74	6.05	8.95	10.42
Samsun	9.54	9.84	10.03	8.12	7.67	7.49
Aydın	3.13	2.58	3.20	3.47	4.09	4.58
İzmir	7.43	5.20	4.67	4.74	4.08	3.13
Tokat	2.16	2.34	2.51	2.60	2.54	2.42
Balıkesir	4.96	5.15	5.57	4.78	4.01	2.34
Hatay	4.20	4.07	2.52	2.20	2.37	1.81
Diğer iller	21.09	20.01	15.13	11.97	5.47	6.11
Türkiye	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: TÜİK, 2017

Çizelge 3.10. Türkiye tütün ekili alanındaki değişim

İller	1991-95	1996-00	2001-05	2006-10	2011-15	2016
	Tütün ekim alanlarının değişimi (1991-1995=100)					
Manisa	100	90	83	59	47	36
Denizli	100	105	98	75	74	67
Adıyaman	100	118	43	29	28	50
Uşak	100	118	97	83	99	103
Samsun	100	96	72	39	30	26
Aydın	100	77	70	51	48	49
İzmir	100	65	43	29	20	14
Tokat	100	101	79	55	44	37
Balıkesir	100	97	77	44	30	16
Hatay	100	90	41	24	21	14
Diğer iller	100	88	49	26	10	10
Türkiye	100	93	68	46	37	33

3.2.3. Türkiye’de tütün verimi

Türkiye’deki tütünün birim alandan alınan verim değerleri Çizelge 3.11’de verilmiştir. 2016 yılında birim alandan en fazla verim alınan iller sırasıyla; Manisa (198 kg/da), Samsun (96 kg/da) ve Tokat (94 kg/da)’tır. Birim alandan en az verim alan iller ise Aydın (63 kg/da) ve Adıyaman (65 kg/da)’dır.

Tütün yetiştiren illerin verimleri ile Türkiye verimi kıyaslaması sonuçları Çizelge 3.11’de verilmiştir. Türkiye verim ortalamasının üstünde olan il Malatya’dır (Türkiye tütün veriminin %160.53 üzerinde). Diğer iller ise sırasıyla Samsun (%26.32) ve Tokat (%23.68)’tir. Türkiye ortalama tütün veriminin altında verim elde eden iller Aydın (Türkiye tütün veriminin yaklaşık %17 altında), Adıyaman’dır (%14).

Çizelge 3.11. Türkiye tütün verimi

İller	1991-95	1996-00	2001-05	2006-10	2011-15	2016
	Tütün verimi (kg/dekar)					
Malatya	132	149	80	0	137	198
Samsun	73	86	66	80	79	96
Tokat	71	94	74	83	87	94
Hatay	105	93	90	96	100	82
Denizli	81	81	61	61	71	77
İzmir	81	85	75	59	61	75
Balıkesir	83	88	75	58	63	75
Uşak	91	82	60	54	61	68
Manisa	86	89	65	52	58	65
Adıyaman	105	84	81	57	79	65
Aydın	78	76	61	51	56	63
Türkiye	93	93	71	63	67	76
	Türkiye verimi ile kıyaslama (%)					
Malatya	142.15	160.00	112.11	-	204.48	260.53
Samsun	78.71	92.90	93.52	126.67	117.31	126.32
Tokat	75.91	100.65	104.79	131.75	129.25	123.68
Hatay	113.33	99.78	126.76	152.38	148.66	107.89
Denizli	86.88	87.53	86.48	96.19	105.97	101.32
İzmir	87.10	91.40	105.63	93.02	91.64	98.68
Balıkesir	89.03	94.19	105.92	92.70	93.43	98.68
Uşak	97.63	87.74	84.79	85.71	91.04	89.47
Manisa	92.47	95.70	91.27	82.86	87.16	85.53
Adıyaman	113.33	90.54	114.37	90.48	117.61	85.53
Aydın	83.44	82.15	85.92	81.27	82.99	82.89
Türkiye	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: TÜİK, 2017

Çizelge 3.12’de Türkiye’de yetiştirilen tütünün verimindeki değişim verilmiştir. 1991-1995 dönemi baz alınmıştır. 2016 yılında birim alandan alınan verim en fazla Malatya’da artmıştır (%50 oranında). Diğerler illerde ise sırasıyla; %33 oranında artış Tokat ve %31 artış Samsun ilinde olmuştur. Seçilen illerde Malatya, Samsun ve Tokat dışındakilerin tütün verimleri dönem başına göre azalmıştır. En fazla tütün verimindeki azalma ise %38 oranla Adıyaman, %25 oranla Uşak ve %24 oranla Manisa illerindedir. Denizli ilinde tütün birim alana verimi ise %5 azalmıştır.

Çizelge 3.12. Türkiye tütün verimindeki değişim

İller	1991-95	1996-00	2001-05	2006-10	2011-15	2016
	Tütün veriminin değişimi (1991-1995=100)					
Malatya	100	113	60	-	104	150
Samsun	100	118	91	109	107	131
Tokat	100	133	105	118	123	133
Hatay	100	88	85	91	94	78
Denizli	100	101	76	75	88	95
İzmir	100	105	93	72	76	93
Balıkesir	100	106	91	71	76	91
Uşak	100	90	66	59	67	75
Manisa	100	103	75	61	68	76
Adıyaman	100	80	77	54	75	62
Aydın	100	98	79	66	72	81
Türkiye	100	100	77	68	72	82

3.3. Dünyada Tütün Ticareti

Tütün ticareti yani ithalat ve ihracatı işlenmemiş tütün olarak verilmiştir. Ticareti yapılan tütünün miktarları ve değerleri, bunlardaki değişimler ayrı ayrı ele alınmıştır. Sıralama 2013 yılına göre yapılmış ve ilk 10 ülke ele alınmıştır.

3.3.1. Tütün İthalatı

Tütün ithalatı yapan ülkeler Çizelge 3.13'te verilmiştir. 2010-2013 dönemi ortalamasına göre en fazla tütün ithalatı yapan ülke Rusya'dır. İthalat miktarı da yaklaşık 243 bin tondur. Rusya'yı yaklaşık 188 bin ton tütün ithalatı ile ABD takip etmektedir. Diğer ülkeler de sırasıyla Almanya (174321 ton), Çin (128900 ton) ve Hollanda (141728 ton)'dır. Türkiye tütün ithalatı ise 55122 tondur. Dünyada tütün ithalatı 1980-1984 döneminde 1413002 ton iken, 2010-2013 döneminde 2520487 tona yükselmiştir. Türkiye'nin tütün ithalatı miktarı açısından dünyada 10. sıraya yükselmiştir.

Çizelge 3.13. Dünya tütün ithalat miktarının gelişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	Tütün ithalat miktarının gelişimi (ton)						
Rusya	-	-	38086	181317	285186	286933	243071
ABD	176385	192417	282925	264041	242639	227286	187491
Almanya	177839	155960	175484	178720	209508	212868	174321
Hollanda	87672	86295	89273	102469	127823	142075	141728
Çin	23039	25932	14472	10905	48408	89219	128900
Fransa	63423	54996	62010	68841	95063	121697	109188
Endonezya	17030	11162	30149	39637	35327	56501	107725
Belçika	-	-	-	-	60277	85284	107180
Polonya	17101	11214	25150	47426	34666	69806	84870
Türkiye	-	940	12878	42004	49773	53493	55122
Diğer ülkeler	850513	843879	919768	1060124	1096864	1158294	1184361
Dünya	1413002	1382794	1675584	1995485	2285533	2503419	2520487

Kaynak: FAO, 2017

Dünya ve önemli tütün ithalatı yapan ülkelerin tütün ithalat miktarındaki değişim Çizelge 3.14'te verilmiştir. 1980-1984 dönemi baz alınmıştır. Dünya tütün ithalat miktarı 1980-1984 baz dönemine göre 2010-2013 dönemi ortalamasında %78 artmıştır. Yıllar itibariyle tütün ithalat miktarında en fazla artış %5764 oranı ile Türkiye'de gerçekleşmiştir. Türkiye'yi %533 artış oranı ile Endonezya takip etmektedir. Baz yılına göre (1980-1984) Çin tütün ithalatı 2010-2013 döneminde %459 artış göstermiştir. Polonya tütün ithalatı ise %396 oranında artmıştır.

Rusya tütün ithalatı ise baz yılına göre (1990-1994), 2010-2013 döneminde %283 artış göstermiştir. ABD’de ise tütün ithalat miktarı %6 artmıştır. Artma ile birlikte tütün ithalatında azalma meydana gelen ülke de vardır. Bu ülke %2 oranında azalmayla Almanya’dır.

Çizelge 3.14’te tütün ithalatı yapan ülkelerin dünya toplam ithalat miktarındaki payları da verilmiştir. 2010-2013 yılında dünya tütün ithalatında en fazla tütün ithal eden ülke %9.63 oranıyla Rusya’dır. Rusya’yı sırasıyla; %7.43 payla ABD, %6.91 payla Almanya, %5.62 payla Hollanda ve %5.11 payla Çin takip etmektedir. Türkiye’nin tütün ithalatı 1986 yılında başlamış olup dünya tütün ithalatı içerisindeki payı artmıştır. 2010-2013 döneminde Türkiye’nin payı %2.18 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 3.14. Dünya tütün ithalat miktarının değişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
Tütün ithalat miktarının değişimi (1980-1984=100; %)							
Rusya	-	-	100	286	449	452	383
ABD	100	109	160	150	138	129	106
Almanya	100	88	99	100	118	120	98
Hollanda	100	98	102	117	146	162	162
Çin	100	113	63	47	210	387	559
Fransa	100	87	98	109	150	192	172
Endonezya	100	66	177	233	207	332	633
Belçika	-	-	-	-	100	141	178
Polonya	100	66	147	277	203	408	496
Türkiye	-	100	1370	4469	5295	5691	5864
Diğer ülkeler	100	99	108	125	129	136	139
Dünya	100	98	119	141	162	177	178
Dünya tütün ithalat miktarı içerisindeki payı (%)							
Rusya	-	-	3.79	9.09	12.48	11.46	9.63
ABD	12.48	13.92	16.89	13.23	10.62	9.08	7.43
Almanya	12.59	11.28	10.47	8.96	9.17	8.50	6.91
Hollanda	6.20	6.24	5.33	5.14	5.59	5.68	5.62
Çin	1.63	1.88	0.86	0.55	2.12	3.56	5.11
Fransa	4.49	3.98	3.70	3.45	4.16	4.86	4.33
Endonezya	1.21	0.81	1.80	1.99	1.55	2.26	4.27
Belçika	-	-	-	-	2.64	3.41	4.25
Polonya	1.21	0.81	1.50	2.38	1.52	2.79	3.36
Türkiye	-	0.07	0.77	2.10	2.18	2.14	2.18
Diğer ülkeler	60.19	61.03	54.89	53.13	47.99	46.27	46.92
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2017

Dünyada tütün ithalat değerinin gelişimi Çizelge 3.15’te verilmiştir. Dünya tütün ithalatı değeri 1980-1984 dönemi ortalamasında yaklaşık 4.6 milyar ABD \$ iken, 2010-2013 dönemi ortalamasında yaklaşık 12.9 milyar ABD \$’ına ulaşmıştır. 2010-2013 döneminde tütün ithalat değeri olarak yaklaşık 1.1 milyar ABD \$ ile Rusya en fazla tütün ithalatı yapmıştır. İkinci sırada Çin yaklaşık 1.1 milyar ABD

\$ tütün ithalatı ile yer almaktadır. Almanya'nın tütün ithalatı değeri ise 1 milyar ABD \$'nın üzerindedir ve dünyada üçüncü sırada yer almaktadır. Bunu ABD yaklaşık 867 milyon ABD \$ ile dördüncü sırada izlemektedir. Türkiye'nin tütün ithalatı değeri ise yaklaşık 328 milyon ABD \$'dır. Türkiye'nin tütün ithalatı değeri açısından dünyada 9. sraya yükselmiştir.

Çizelge 3.15. Dünya tütün ithalat değerinin gelişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	Tütün ithalat değeri (1000 ABD\$)						
Rusya	-	-	53642	308342	575710	851073	1121192
Çin	70032	73026	52488	52244	221337	529947	1066553
Almanya	578939	614239	753506	752870	878100	976237	1025443
ABD	483873	579182	901845	888227	693425	829808	866894
Hollanda	293898	347140	449012	502087	539790	658496	796704
Belçika	-	-	-	-	230767	367481	560114
Endonezya	25477	23669	68431	122277	114892	226065	543030
Polonya	20577	24903	76126	178711	118590	262193	438806
Japonya	403661	421262	582013	544706	500707	289933	380795
Türkiye	-	5474	80885	243733	211291	230344	327990
Diğer ülkeler	2709793	2886320	3180939	3686842	3463740	4375934	5760459
Dünya	4586251	4975214	6234648	7280039	7548349	9597433	12882681

Kaynak: FAO, 2017

Dünyada tütün ithalat değerindeki değişim 1980-1984 dönemi baz alınarak hesaplanmış ve sonuçlar Çizelge 3.16'da verilmiştir. Baz yılları ortalamasına ile karşılaştırıldığında, dünya tütün ithalat değeri 2010-2013 döneminde 2.8 kat artış göstermiştir. İthalat miktar olarak ele alınan dönemde %78 artarken, değer olarak %181 artması, dünyada işlenmemiş tütün fiyatlarının yükselmesi ile ifade edilebilir. 2010-2013 yılında en fazla ithalat değerindeki artış Türkiye'de gerçekleşmiştir. Bu artış %5892 oranındadır. Türkiye'deki bu artışı %2033 oranı ile Polonya, %2031 oranı ile Endonezya ve %1423 oranı ile Çin ve %1154 artış oranı ile Rusya takip etmektedir. Yıllar itibariyle ithalat değerinde azalma olan ülke ise %6 ile Japonya'dır.

2010-2013 yılında dünya ithalat değeri içerisinde en fazla paya sahip olan ülke %8.70 oranı ile Rusya'dır. Bu dönemde dünya tütün ithalat değeri içerisinde Çin'in payı %8.28, Almanya'nın %7.96, ABD'nin %6.73, Hollanda'nın %6.18, Belçika'nın %4.35, Endonezya'nın %4.21, Polonya'nın %3.40, Japonya'nın %2.95 ve Türkiye'nin %2.54'tür. İncelenen dönemlerde Rusya ve Çin'in paylarında artış olurken, Almanya ve ABD'nin paylarında azalma olmuştur (Çizelge 3.16)

Çizelge 3.16. Tütün ithalat değerinin değişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	İthalat değerinin değişim (1980-1984=100; %)						
Rusya	-	-	100	345	644	952	1254
Çin	100	104	75	75	316	757	1523
Almanya	100	106	130	130	152	169	177
ABD	100	120	186	184	143	171	179
Hollanda	100	118	153	171	184	224	271
Belçika	-	-	-	-	100	159	243
Endonezya	100	93	269	480	451	887	2131
Polonya	100	121	370	869	576	1274	2133
Japonya	100	104	144	135	124	72	94
Türkiye	-	100	1478	4453	3860	4208	5992
Diğer ülkeler	100	107	117	136	128	161	213
Dünya	100	108	136	159	165	209	281
Dünya ithalat değeri içerisindeki payı (%)							
Rusya	-	-	1.43	4.24	7.63	8.87	8.70
Çin	1.53	1.47	0.84	0.72	2.93	5.52	8.28
Almanya	12.62	12.35	12.09	10.34	11.63	10.17	7.96
ABD	10.55	11.64	14.47	12.20	9.19	8.65	6.73
Hollanda	6.41	6.98	7.20	6.90	7.15	6.86	6.18
Belçika	-	-	-	-	3.06	3.83	4.35
Endonezya	0.56	0.48	1.10	1.68	1.52	2.36	4.21
Polonya	0.45	0.50	1.22	2.45	1.57	2.73	3.40
Japonya	8.80	8.47	9.34	7.48	6.63	3.02	2.95
Türkiye	-	0.11	1.30	3.35	2.80	2.40	2.54
Diğer ülkeler	59.09	58.01	51.02	50.64	45.89	45.59	44.70
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2017

3.3.2. Tütün ihracatı

Çizelge 3.17’de dünya tütün ihracat miktarları verilmiştir. Dünya tütün ihracat miktarı 1980-1984 dönemi ortalamasında 1400092 ton iken 2010-2013 dönemi ortalamasında 2544394 tona yükselmiştir. Dünyada en fazla tütün ihracatı yapan ülke 565302 ton ile Brezilya’dır. Daha sonra dünya tütün ihracat miktarında önemli ülkeler Hindistan (223823 ton), Çin (221489 ton) gelmektedir. ABD 176210 ton tütün ihracat miktarı ile dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye dünya tütün ihracatında 12. sırada yer almaktadır. 2013 yılında Türkiye tütün ihracat miktarı 57512 tondur. Türkiye’nin 2010-2013 dönem ortalamasında tütün ihracat miktarı ise 70025 tondur. Türkiye’nin tütün ihracat miktarı 2000-2004 dönemine kadar artış göstermiş daha sonra azalma eğilimine girmiştir.

Brezilya, Hindistan, Çin Malavi, Tanzanya, Arjantin ve Mozambik tütün ihracat miktarlarında ele alınan dönemlerde artış eğilimi söz konusudur.

Çizelge 3.17. Dünya tütün ihracat miktarının gelişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	İhracat miktarı (ton)						
Brezilya	164446	188219	228115	300232	457418	643287	565302
Hindistan	89823	57454	68555	102453	107805	182684	223823
Çin	21628	20622	66925	91835	164418	176628	221489
ABD	257986	223618	226796	213703	171046	172475	176210
Malavi	52415	59138	95382	110420	97611	146843	145301
Zimbabve	96309	100160	175105	180650	158019	61482	126097
Tanzanya	7799	7659	10752	25036	23493	42002	80040
Belçika	-	-	-	-	50247	57779	77905
Arjantin	23074	26804	44743	56323	76825	98272	76323
İtalya	79161	103812	126372	108637	113790	98974	70556
Türkiye	91770	97110	100572	138295	105361	124949	70025
Mozambik	-	-	-	-	6254	31002	52507
Diğer ülkeler	515680	490710	551996	631566	650123	722519	658778
Dünya	1400092	1375307	1695314	1959150	2182409	2558895	2544354

Kaynak: FAO, 2017

Tütün ihracatındaki değişim 1980-1984 dönemi baz alınarak hesaplamalar yapılmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 3.18’de verilmiştir. Baz yılına göre dünya tütün ihracat miktarı 2010-2013 yılında %82 artmıştır. En fazla artış 2005-2009 döneminde gerçekleşmiştir. İncelenen ülkelerde baz dönemine göre 2010-2013 döneminde en fazla tütün ihracat miktarı artışı %926 oranı ile Tanzanya’da olmuştur. Daha sonra Çin’de %924 oranında artış yaşanmıştır. Baz dönemine göre (2000-2004) üçüncü önemli artış %740 ile Mozambik’te olmuştur. Brezilya’da ise %244 oranında artış, Arjantin’de %231 oranında artış, Malavi’de %177 oranında artış gerçekleşmiştir. Dünya genelinde tütün ihracatında azalma olan ülkeler de bulunmaktadır. Bunlar; %32 oranında azalma ile ABD, %24 oranında azalma ile Türkiye ve %11 oranında azalma ile İtalya’dadır.

Çizelge 3.18’de seçilen ülkelerin tütün ihracat miktarının dünya içindeki payları verilmiştir. 2010-2013 yılında dünyada en fazla tütün ihracat miktarında paya sahip olan ülke %22.22 oranı ile Brezilya’dır. Daha sonra %8.80 oranı ile Hindistan, %8.71 oranı ile Çin gelmektedir. ABD’nin payı %6.93, Malavi’nin %5.71, Zimbabve’nin %4.96, Tanzanya’nın %3.15, Belçika’nın %3.06, Arjantin’in %3.00, İtalya’nın %2.77, Türkiye’nin %2.75 ve Mozambik’in ise %2.06’dır. Türkiye dünya tütün ihracat miktarındaki payında gerilemeler söz konusudur. Özellikle 2000-2004 dönemi ve sonrası Türkiye’nin dünya tütün ihracat

miktarındaki payı %5'in altına düşmüş, 2009 yılından sonra da %3'ün altına gerilemiştir.

Çizelge 3.18. Dünya tütün ihracat miktarının değişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	İhracat miktarının değişimi (1980-1984=100; %)						
Brezilya	100	114	139	183	278	391	344
Hindistan	100	64	76	114	120	203	249
Çin	100	95	309	425	760	817	1024
ABD	100	87	88	83	66	67	68
Zimbabve	100	104	182	188	164	64	131
Malavi	100	113	182	211	186	280	277
Belçika	-	-	-	-	100	115	155
Tanzanya	100	98	138	321	301	539	1026
Arjantin	100	116	194	244	333	426	331
İtalya	100	131	160	137	144	125	89
Türkiye	100	106	110	151	115	136	76
Mozambik	-	-	-	-	100	496	840
Diğer ülkeler	100	95	107	122	126	140	128
Dünya	100	98	121	140	156	183	182
	Dünya ihracat miktarı içerisindeki payı (%)						
Brezilya	11.75	13.69	13.46	15.32	20.96	25.14	22.22
Hindistan	6.42	4.18	4.04	5.23	4.94	7.14	8.80
Çin	1.54	1.50	3.95	4.69	7.53	6.90	8.71
ABD	18.43	16.26	13.38	10.91	7.84	6.74	6.93
Malavi	3.74	4.30	5.63	5.64	4.47	5.74	5.71
Zimbabve	6.88	7.28	10.33	9.22	7.24	2.40	4.96
Tanzanya	0.56	0.56	0.63	1.28	1.08	1.64	3.15
Belçika	-	-	-	-	2.30	2.26	3.06
Arjantin	1.65	1.95	2.64	2.87	3.52	3.84	3.00
İtalya	5.65	7.55	7.45	5.55	5.21	3.87	2.77
Türkiye	6.55	7.06	5.93	7.06	4.83	4.88	2.75
Mozambik	-	-	-	-	0.29	1.21	2.06
Diğer ülkeler	36.83	35.68	32.56	32.24	29.79	28.24	25.89
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Dünya ve incelenen önemli tütün ihracatçısı ülkelerde tütün ihracat değerleri Çizelge 3.19'da verilmiştir. 1980-1984 döneminde dünya tütün ihracat değeri yaklaşık 4.23 milyar ABD \$'ı olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 2010-2013 döneminde yaklaşık 11.8 milyar ABD \$'ına yükselmiştir.

2010-2013 döneminde tütün ihracat değeri yüksek olan ülke, yaklaşık 3 milyar ABD \$ ile Brezilya'dır. Dönem başında Brezilya tütün ihracat değeri yaklaşık 410 milyon ABD \$'ı idi. Brezilya tütün ihracat değeri sürekli olarak artış eğilimini sürdürmüştür. ABD tütün ihracat değeri dönem başında yaklaşık 1.5 milyar ABD \$'ı iken 2010-2013 döneminde yaklaşık 1.2 milyar ABD \$'a gerilemiştir. Ancak inceleme dönemlerinde ABD tütün ihracat değeri hep 1 milyar ABD \$'ının üzerinde gerçekleşmiştir. 2010-2013 döneminde Hindistan tütün ihracat değeri yaklaşık 708 milyon ABD \$'ı, Zimbabve'nin yaklaşık 683 milyon ABD \$'ıdır. Türkiye'nin ise yaklaşık 409 milyon ABD \$'ıdır. Dünyanın yıllar itibariyle tütün

ihracat değeri artmış, Türkiye'nin ise 2000'li yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir (Çizelge 3.19).

Çizelge 3.19. Dünya tütün ihracat değerinin gelişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	Tütün ihracatının değeri (1000 ABD\$)						
Brezilya	409872	463366	688125	944188	1028930	2244753	2993775
ABD	1472429	1297271	1441592	1430322	1138507	1149157	1169573
Zimbabve	241839	264298	452592	532877	472281	234133	682835
Hindistan	180246	93429	109797	175202	161575	448700	707903
Çin	37585	40141	113605	159329	207925	375802	642359
Malavi	132178	152440	269191	337838	274773	504669	621054
Türkiye	286238	331882	416421	469342	344933	422947	409306
Belçika					179448	241544	433783
Almanya	22407	36802	70492	133329	222884	334351	350148
Hollanda	67546	70374	80461	76178	88023	86916	216053
Arjantin	41684	47278	115719	140322	152900	280476	341177
İtalya	99273	103627	169639	204855	232528	274135	308883
Diğer ülkeler	1237138	1173593	1384620	1597867	1450123	2307161	2921863
Dünya	4228432	4074502	5312255	6201650	5954830	8904744	11798711

Kaynak: FAO, 2017

Dünya ve önemli tütün ihracatçısı ülkelerin tütün ihracat değerindeki değişim Çizelge 3.20'de verilmiştir. 1980-1984 dönemi baz alınmıştır. Baz yılına göre dünya tütün ihracat miktarı 2010-2013 dönemi ortalamasında %82 artmış idi. Baz yılına göre dünya tütün ihracat değeri ise 2010-2013 dönemi ortalamasında %179 artmıştır. Dolayısıyla dünya tütün ihracat miktarının hacim olarak artmasının yanında, tütün ihracat fiyatlardaki artışın bunda daha fazla etkili olduğu ifade edilebilir.

Önemli tütün ihracatçısı ülkelerde baz dönemine göre 2010-2013 döneminde ihracat değerindeki en fazla artış, %1609 artış oranı Çin'de gerçekleşmiştir. Bu ülkeyi %1463 artış oran ile Almanya, %718 artış oranı ile Arjantin, %630 artış oranı ile Brezilya, %370 artış oranı ile Malavi, %293 artış oranı ile Hindistan, %220 artış oranı ile Hollanda, %211 artış oranı ile İtalya, %182 artış oranı ile Zimbabve, %142 artış oranı ile Belçika, %43 artış oranı ile Türkiye takip etmektedir. Türkiye'nin tütün ihracat miktarının gerilemesine karşılık ihracat değerinin %43 artması, birim tütün ihracat fiyatlarının yükselmesi ile olduğu ifade edilebilir. Yıllar itibariyle ihracat değerinde azalma olan ülke ise %21 oranında azalma ile ABD'dir.

2010-2013 döneminde dünya ihracat değeri içerisinde en fazla paya sahip olan ülke %25.37 oranı ile Brezilya'dır. Bunu %9.91 oranı ile ABD, %6 oranı ile Hindistan, %5.79 oranı ile Zimbabve, %5.44 oranı ile Çin, %5.26 oranı ile Malavi, %3.47 oranı ile Türkiye, %3.68 oranı ile Belçika, %2.97 oranı ile Almanya, %2.89 oranı ile Arjantin, %2.62 oranı ile İtalya, %1.83 oranı ile Hollanda izlemektedir. Türkiye dünya tütün ihracat değerinde 7. sıraya gerilemiştir (Çizelge 3.20)

Çizelge 3.20. Tütün ihracat değeri değişimi

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-13
	İhracat değerinin değişimi (1980-1984=100; %)						
Brezilya	100	113	168	230	251	548	730
ABD	100	88	98	97	77	78	79
Hindistan	100	52	61	97	90	249	393
Zimbabve	100	109	187	220	195	97	282
Çin	100	107	302	424	553	1000	1709
Malavi	100	115	204	256	208	382	470
Türkiye	100	116	145	164	121	148	143
Belçika	-	-	-	-	100	135	242
Almanya	100	164	315	595	995	1492	1563
Arjantin	100	113	278	337	367	673	818
İtalya	100	104	171	206	234	276	311
Hollanda	100	104	119	113	130	129	320
Diğer ülkeler	100	95	112	129	117	186	236
Dünya	100	96	126	147	141	211	279
	Dünya tütün ihracat değeri içerisindeki payı (%)						
Brezilya	9.69	11.37	12.95	15.22	17.28	25.21	25.37
ABD	34.82	31.84	27.14	23.06	19.12	12.91	9.91
Hindistan	4.26	2.29	2.07	2.83	2.71	5.04	6.00
Zimbabve	5.72	6.49	8.52	8.59	7.93	2.63	5.79
Çin	0.89	0.99	2.14	2.57	3.49	4.22	5.44
Malavi	3.13	3.74	5.07	5.45	4.61	5.67	5.26
Türkiye	6.77	8.15	7.84	7.57	5.79	4.75	3.47
Belçika	-	-	-	-	3.01	2.71	3.68
Almanya	0.53	0.90	1.33	2.15	3.74	3.75	2.97
Arjantin	0.99	1.16	2.18	2.26	2.57	3.15	2.89
İtalya	2.35	2.54	3.19	3.30	3.90	3.08	2.62
Hollanda	1.60	1.73	1.51	1.23	1.48	0.98	1.83
Diğer ülkeler	29.26	28.80	26.06	25.77	24.35	25.91	24.76
Dünya	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak: FAO, 2017

4. MATERYAL VE YÖNTEM

4.1. Materyal

Bu araştırmanın ana materyalini, Denizli ilinde tütün üretimi yapan köylerdeki üreticilerden anket yöntemi ile elde edilen veriler oluşturmuştur. Ayrıca tütün üretiminin yoğun olduğu köylerde, köy muhtarları ve köyün ileri gelen kişileri ile görüşülmüştür. Çalışma ile ilgili ikincil veriler ise TAPDK, FAO, TÜİK, İl ve İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri vb. kurum ve kuruluşlardan temin edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili olarak ulusal ve uluslararası alanda yapılan araştırmalardan da yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler 2016 üretim dönemine aittir.

4.2. Yöntem

4.2.1. Örnek işletmelerin seçiminde uygulanan yöntem

Araştırmada kullanılan verilerin temin edildiği işletmelerin ana kitlesini, Denizli ilindeki Tavas, Kale, Acıpayam ve Güney ilçelerindeki ve köylerindeki tütün üreticileri oluşturmuştur. Ana kitledeki tüm işletmelerle görüşülmesi zaman ve ekonomik anlamda mümkün olmayacağından, tütün yetiştiren işletmeler örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. TAPDK'den alınan kayıtlardan hareketle ana kitledeki işletmelere, Tabakalı Tesadüfi Örnekleme Yöntemine uygulanarak örnek hacmi hesaplanmıştır.

Tabakalı Tesadüfi Örnekleme Yöntemlerinden Neyman Yöntemi ile seçim yapılırken aşağıdaki formül uygulanmıştır (Yamane, 2001):

$$(\sum N_h * S_h)^2$$

$$n = \frac{(\sum N_h * S_h)^2}{N^2 * D^2 + \sum N_h * S_h^2}$$

Formülde;

n = örnek hacmi,

N = ana kitledeki toplam birim sayısını,

N_h = h. tabakadaki birim sayısını,

$S_h = h$. tabakanın standart sapmasını,

$S_h^2 = h$. tabakanın varyansını göstermektedir.

$$D^2 = d^2 / z^2$$

$d^2 =$ ana kitle ortalamasından izin verilen hata miktarı (ortalamadan %5 sapmayla),

$z^2 =$ izin verilen güvenlik sınırın (araştırmada öngörülen %90 güven sınıridir) dağılım tablosundaki değeridir.

Örnek işletmelerin tabakalara göre dağıtımı ise "Neyman Yöntemi" ile yapılmıştır. Yöntemin formülü aşağıda verilmiştir (Çiçek ve Erkan, 1996):

$$n_h = \frac{N_h * S_h}{\sum N_h * S_h} * n$$

Hesaplanan 79 adet örnek işletme genişliği doğrultusunda, ana kitleden işletmeler tesadüfi olarak seçilmiştir. Tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi uygulanmasının başlıca nedenlerinden biri işletme gruplarının daha homojen bir yapıya kavuşturulması ve böylece işletme grupları için elde edilen bulguların daha sağlıklı değerlendirilmesidir.

Bu işletmeler sahip oldukları işletme arazisinin frekans dağılımı dikkate alınarak belirlenen 3 gruba dağıtılmıştır. Buna göre, 1-15 dekar araziye sahip işletmeler I. grubu (24 işletme), 15.1-30 dekar araziye sahip işletmeler II. grubu (24 işletme), 30.1+ dekar araziye sahip işletmeler III. grup (31 işletme) oluşturmuştur (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. Örneklem büyüklüğü

İşletme Grupları	N_h	S	S^2	Ortalama	N
I. grup(1-15 da)	7697	3.2	10.5	10.9	24
II. grup (15.1-30 da)	5637	4.5	20.1	23.1	24
III. grup (30.1 da \geq)	2050	16.1	258.2	46.3	31
Toplam	15384	13.6	184.0	20.1	79

Araştırma, Denizli İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tütün kayıtlarından hareket edilerek belirlenen, tütün ekiminin yoğun olduğu Tavas, Kale, Acıpayam

ve Güney İlçelerinde ve köylerinde yapılmıştır. Özelleştirmenin bu köylerdeki tütün ekim alanı, tütün üretimi, üreticisi üzerindeki etkilerinin neler olduğu hazırlanan anket formlarının köydeki muhtar, aza ve ileri gelenlerle görüşülerek saptanmıştır.

4.2.2. İşletmelerin ekonomik analizinde kullanılan yöntem

Örnekleme yöntemi ile elde edilen işletmelere yapılan ziyaretlerle hazırlanan anket soruları üreticilere yöneltilmiştir. Çeşitli nedenlerle veri alınamayan işletmeler yerine yedek işletmelerden veri alınmıştır.

Anket formlarında aşağıdaki soru gruplarına yer verilmiştir.

- ✓ Özelleştirmelerin işletme kârlılığı ve tütün üretimi üzerine etkisi,
- ✓ Üreticilerin sosyal-ekonomik özellikleri,
- ✓ İşletme ile ilgili teknik bilgiler,
- ✓ İşletme ile ilgili ekonomik bilgiler,
- ✓ İşletmelerin kârlılık ve maliyet düzeyleri ile bilgiler
- ✓ İşletmelerin pazarlama kanalları
- ✓ İşletmelere uygulanan politikaların tütün faaliyetlerini nasıl etkilediği.

İşletmelerden elde edilecek verilerden yola çıkarak, aile işgücü potansiyeli Çizelge 4.2'deki katsayılar kullanılarak erkek iş gücü birimine çevrilmiştir. Çalışabilecek yaş ve yetenekte olan nüfus yörede çalışılabilecek gün sayısı (300 gün alınmıştır) ile çarpılarak aile işgücü potansiyeli erkek işgünü olarak belirlenmiştir (Erkuş ve Demirci, 1985).

Çizelge 4.2. Erkek işgücü birimine çevirmede kullanılan katsayılar

Yaş	Katsayı	
	Erkek	Kadın
0-6	-	-
7-14	0.50	0.50
15-49	1.00	0.75
50-+	0.75	0.50

Bir tarım işletmesinin sermaye yapısının ortaya konması için, o işletmede üretime ayrılan her türlü sermayenin bir dökümünün yapılması gerekir. Buna “envanter” denir (Rehber, 1993). Formülü;

Mevcutlar + Alacaklar = Sermaye + Borçlar yani;

Aktif Sermaye = Pasif Sermaye

Sermayenin sınıflandırılması fonksiyonlarına göre yapılmıştır (Rehber, 1993);

A-AKTİF SERMAYE

I. Arazi (Çiftlik) Sermayesi

- a) Toprak sermayesi
- b) Arazi ıslahı sermayesi
- c) Bina sermayesi
- d) Bitki sermayesi ve tarla demirbaşı

II. Kiracı (Müstecir) Sermayesi

1. Sabit işletme sermayesi
 - a) Hayvan sermayesi (canlı demirbaş)
 - b) Alet ve makine sermayesi (ölü demirbaş)
2. Döner işletme sermayesi
 - a) Stoklar
 - b) Para mevcudu ve alacaklar

İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçları değerlendirilirken tek ürün bütçe analizi yaklaşımı kullanılmıştır. GSÜD (Gayri safi üretim değeri), Üretim Maliyetleri, Net (Mutlak) Kâr ve Nispi Kâr göstergeleri hesaplanmıştır.

Gayrisafi Üretim Değeri, bir üretim kolunda tarımsal faaliyet sonucu elde edilen ürünlerin piyasa fiyatları üzerinden değerleri ile söz konusu üretim faaliyetlerinde ortaya çıkan yıllık prodüktif demirbaş artışlarının toplamına eşittir (Rehber, 1993).

Brüt kâr, GSÜD ile bu üretim dalına ait değişen maliyetler toplamı arasındaki farka eşittir (Rehber, 1993). Brüt kâr, üretim faaliyetlerinin rekabet güçlerini

belirleyen ve işletme organizasyonunun başarısını gösteren önemli bir kriterdir (Erkuş ve Demirci, 1985) [Brüt Kâr= GSÜD-DM].

Mutlak (net) kâr, bitkisel üretim sonucunda elde edilen GSÜD'nden toplam üretim maliyetlerinin çıkartılmasıyla elde edilir. Bu değer daha çok tarımsal işletmelerin kendi içerisinde başarısını tespit etmeye olanak tanır (Kıral vd., 1999) [Net Kâr= GSÜD-ÜM].

Nispi kâr, GSÜD'nin üretim maliyetlerine oranını göstermektedir. Yani çiftçinin ekonomik faaliyet sırasında yaptığı 1 TL'lik maliyete karşılık ne kadar gelir elde ettiğinin göstergesidir (Kıral vd., 1999) [Nispi Kâr= GSÜD/ÜM].

Örnekleme yardımıyla belirlenen 79 adet işletmeler ile doldurulan anketler ayrı ayrı gözden geçirilerek, hesaplamalar ve kontroller yapılmıştır. Anketlerden elde edilen işletmelere ait sosyal-ekonomik veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Tütün üretimi ile uğraşan işletmelere ait bu analizler hem işletme büyüklük grupları itibariyle, hem işletme ortalaması olarak ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan işletmelerin maliyet kalemlerinin hesaplanmasında tek ürün bütçe analiz yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik karakterleri bakımından maliyet unsurları ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, üretimin kapasitesine bağlı olmayan sabit maliyetler (kira, sigorta vb.) ikincisi ise, üretim hacmine göre azalıp, çoğalan, yani değişen maliyetlerdir (Rehber, 1993). Tütün yetiştiriciliği yapan işletmelerde üretim maliyetleri; değişen ve sabit maliyetler olarak iki ana kategoride incelenmiştir. Bu maliyetler Çizelge 4.3'te verilmiştir.

Çizelge 4.3. Tütün yetiştiriciliği yapan işletmelerin değişen ve sabit maliyet unsurları

Değişen Maliyet	Sabit Maliyet
Gübreleme	Genel idare giderleri (DM'nin %3'ü)
Tohum-fide	Daimi-Aile işgücü ücretleri
Zirai mücadele	Tarla Kirası
Sulama	Vergi (makine, emlak, arazi)
Geçici işgücü ücreti	
Makine kirası	
Akaryakıt	
Bakım	
Basım	
Pazarlama (nakliye dâhil)	
Döner sermaye faizi*	

*Ziraat Bankası'nın bitkisel üretim için ayırdığı faizin yarısı alınmıştır.

Ayrıca çeşitli işletme özellikleri arasında ilişkinin varlığı Ki-Kare Testi ve/veya Varyans analizi ile yapılmıştır.

Ki-kare testi, istatistiksel araştırmalarda kullanılan değişkenlerin genellikle hepsinin nitel (sayısal olmayan) ya da birinin nicel diğerinin nitel olması durumlarında uygulanan ve uygulama kolaylığı nedeniyle tercih edilen bir testtir. Ki-kare değerleri 0 ila ∞ arasında değişir (Anonim, 2017a).

Varyans Analizi, istatistik bilim dalında, grup ortalamaları ve (gruplar içi ve gruplar arası varyasyon gibi) bunlara bağlı olan işlemleri analiz etmek için kullanılan bir istatistiksel modeller koleksiyonudur (Anonim, 2017b).

Tütün piyasasında özelleştirmelerin etkileri, üreticilere dönük anket formu sorularında yargı soruları ile Likert (5) ölçeğinde alınmıştır. Ayrıca köy anket verilerinden de yararlanılmıştır. Üreticilerden elde edilen bilgilerden hesaplanmış, tütün üretiminde kârlılık ve maliyet göstergeleri ile Denizli İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tütün kayıtlarından elde edilen göstergeler karşılaştırılmıştır. Böylece özelleştirmenin ve politikaların etkileri de diğer faktörlerle birlikte ortaya konabilmiştir.

Çalışmada kullanılan örnekle yöntemi (Neyman yöntemi) varyansı yüksek olan tabakadan fazla örnek almaktadır. Bu neden ile hesaplamalarda aritmetik ortalama uygulanması araştırma alanı ortalamasını yansıtmamaktadır.

Dolayısıyla, işletme genişlik gruplarına düşen frekans sayısı ile toplam frekans sayısı oranlanmış, her tabaka için bir katsayı elde edilmiş ve araştırmada elde edilen veriler değerlendirilirken her tabaka için hesaplanan değerler, her tabaka için elde edilen katsayı ile çarpılarak genel ortalama değer ağırlıklı olarak da hesaplanmıştır (Gül, 1998).

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

5.1. İşletmecilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı

5.1.1. İşletmecilerin eğitim düzeyi ve bazı özellikleri

İşletmelerde; işletmecinin yaşı, eğitimi, tarımsal faaliyette deneyim süresi, tütün faaliyetindeki deneyimi gibi özellikleri işletme yönetimi ve yeni tekniklerin tercihi konularında önemli olabilmektedir. Bu çerçevede, işletmecilerin yaşları, eğitimi, tarımsal faaliyetteki deneyim süreleri, hane genişliği, tütün faaliyetinde deneyim süreleri Çizelge 5.1 ve Çizelge 5.2'de verilmiştir. Ele alınan bölgede görüşülen işletmecilerin ortalama yaşları 46.37 yıl olarak hesaplanmıştır. İşletmeci yaşları, I. işletme genişlik grubunda 46.17 yıl, II. işletme genişlik grubunda 46.25 yıl, III. işletme genişlik grubunda 46.61 yıldır (Çizelge 5.2). İşletmelerdeki gruplar ile yaş arasında istatistikî olarak önemli bir fark bulunmamaktadır ($P>0.01$; $3.166<4.61$).

İşletmecilerin eğitim durumları incelediğinde; %6.3'ünün okuma-yazma bilmediği, %73.4'ünün ilkokul mezunu, %13.9'unun ortaokul mezunu ve %6.3'ünün de lise mezunu olduğu saptanmıştır (Çizelge 5.1).

İşletmelerde ortalama nüfus miktarı ve yaş gruplarına göre dağılımının tespiti, işletme başına düşen gelirin işletmede bulunan fertler arasında bölüşümü açısından önem arz ederken, diğer taraftan da, çalışabilir nüfusun ve aile iş gücü miktarının tespit edilmesinde de yararlanılmaktadır (Kızıloğlu, 1994). Yapılan çalışmada işletmecilerin hane genişliği değerlendirilmiştir. Buna göre aile üye sayısı görüşülen işletmeler ortalamasında 4.14 kişi, bölge ortalamasında 3.95 kişi olarak tespit edilmiştir. En düşük hane genişliği I. grupta 3.83 kişi, en yüksek hane üye sayısı III. grupta 4.58 kişi olarak tespit edilmiştir (Çizelge 5.2). Tütün alan genişliği grubu ile hane büyüklüğü arasında istatistikî bir ilişki vardır. Yani istatistikî olarak anlamlıdır ($P<0.1$; $4.981>2.753$).

Bitkisel üretimdeki işletmecinin deneyim süreleri görüşülen işletme ortalamasında 24.84 yıl, bölge ortalamasında 25.08 yıl olarak bulunmuştur. İşletme genişlik grupları itibarıyla en fazla tarımsal faaliyet konusunda deneyim I. işletme genişlik grubunda (26.21 yıl), en az ise II. işletme genişlik grubundadır (23.71 yıl) (Çizelge 5.2). Diğer taraftan işletme genişlik grupları ile bitkisel üretim deneyim süresi arasında istatistikî olarak bir ilişki bulunmamaktadır ($P>0.00$; $P=0.513$).

Ele alınan işletmelerde tütün üretim faaliyetindeki işletmecinin ortalama deneyim süreleri ise 29.44 yıl, bölge ortalamasında da 26.65 yıl olarak hesaplanmıştır. İşletme genişlik grupları itibarıyla; I. işletme genişlik grubunda 26.21 yıl, II. işletme genişlik grubunda 23.71 yıl, III. işletme genişlik grubunda 36.39 yıl olduğu hesap edilmiştir. İşletme gruplarında en yüksek tütün deneyiminin III. işletme genişlik grubunda olduğu belirlenmiştir (Çizelge 5.2). Tütün deneyim süreleri ile işletme genişlik grupları arasında istatistikî bir ilişki saptanmamıştır ($P>0.00$; $P=0.654$).

Çizelge 5.1. Üretici eğitim durumları

Eğitim	Frekans	%
OYD	5	6.33
İlkokul	58	73.42
Ortaokul	11	13.92
Lise	5	6.33
Toplam	79	100.00

Çizelge 5.2. İncelenen işletmecilerin bazı özellikleri

İşletme genişlik grupları	İşletmeci yaşı (yıl)	Hane genişliği (kişi)	Bitkisel üretimde (yıl)	Tütün üretiminde (yıl)
I	46.17	3.83	26.21	26.21
II	46.25	3.88	23.71	23.71
III	46.61	4.58	24.65	36.39
İO*	46.37	4.14	24.84	29.44
AO**	46.26	3.95	25.08	26.65

*İO: İşletme Ortalaması; **AO: Ağırlıklı Bölge Ortalaması

Ankete katılan işletmelerin, işletme kaydı tutma durumlarını incelediğimizde, işletmelerin sadece %10.1'inin kayıt tuttuğunu %89.9'unun kayıt tutmadığını bildirmiştir (Çizelge 5.3). Tütün ekim alanı genişliği grubu ile işletmelerin kayıt tutması arasında istatistikî bir ilişki bulunmamaktadır ($P>0.1$; $0.432<4.61$).

Çizelge 5.3. İşletmecilerin kayıt tutması

İşletme genişlik grupları	Kayıt tutma			
	Evet		Hayır	
	Sayı (N)	Oran (%)	Sayı (N)	Oran (%)
I	2	8.33	22	91.77
II	2	8.33	22	91.77
III	4	12.90	27	87.10
Toplam	8	10.13	71	89.97

5.1.2. Tarım dışı iş durumu

Bölgede görüşülen işletmeler incelendiğinde, 20 işletmenin tarım dışında başka bir işte çalıştığı tespit edilmiştir. Yani işletmelerin %74.78'i sadece tarımla ilgilenirken, %25.32'si tarım dışında da çalışmaktadır. Gruplar arası karşılaştırmada, en fazla tarım dışı işte çalışma oranının I. gruptaki işletmelerde (%37.50) olduğu, en az tarım dışı iş oranının III. gruptaki işletmelerde (%12.90) olduğu tespit edilmiştir. Ekili arazi ile tarım dışı işte çalışma arasında ters bir oran bulunmaktadır. Ekili tütün alanı ne kadar artarsa, tarım dışı işte çalışma oranı azalmaktadır (Çizelge 5.4). Ancak işletme ölçeği ile tarım dışı işe sahip olma durumu arasında istatistiki olarak önemli fark bulunmamaktadır ($P>0.05$; $4.60<5.99$).

Çizelge 5.4. Tarım dışı iş yapan işletmeler

İşletme genişlik grupları	Tarım dışı iş			
	Evet		Hayır	
	Sayı (N)	Oran (%)	Sayı (N)	Oran (%)
I	9	37.50	15	62.50
II	7	29.27	17	70.83
III	4	12.90	27	87.10
Toplam	20	25.32	59	74.78

Tarım dışı işte çalışan işletmeler incelendiğinde, en fazla paya uğraşı alanı şoför ve maden sektörüdür. 20 işletmeden 8'i bu mesleklerde çalışmaktadır. Bu meslekleri muhtar %3.80 payla takip etmektedir (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.5. Tarım dışı yapılan işler

Meslek	Sayı (N)	Oran (%)	Meslek	Sayı (N)	Oran (%)
Berber	1	1.27	Maden	4	5.06
Kahve	1	1.27	Esnaf	1	1.27
Muhtar	3	3.80	Fırın	1	1.27
Şoför	4	5.06	Süt fabrikası	1	1.27
Garson	1	1.27	Belediye memuru	1	1.27
Tekstil	1	1.27	İşçi	1	1.27
Cenaze hizmetleri	1	1.27	Toplam	20	25.30

5.1.3. Bilgisayar ve internet sahipliği

79 işletme ile yapılan görüşme neticesinde, işletmelerin bilgisayar sahipliği oranı %21.52, internet sahipliği oranı ise %12.66'dır. İşletme gruplarından en yüksek bilgisayar ve internet kullanım oranına I. grup işletmeler sahiptir (bilgisayar kullanım oranı %33.33; internet kullanım oranı %20.83). II. grupta ise bilgisayar kullanım oranı %25.00; internet kullanım oranı %16.67 iken; III. grupta bilgisayar kullanım oranı %9.68; internet kullanım oranı %3.23'tür (Çizelge 5.6). Bilgisayar sahipliği ile tütün ekili alan genişliği arasında ters bir orantı vardır. Yani tütün ekili alan arttıkça, işletmecinin bilgisayar sahipliği düşmektedir. Bu durum istatistiki olarak anlamlıdır ($P>0.1$; $4.73>4.61$). Aynı şekilde internet kullanımı da bilgisayar sahipliği gibi tütün ekili alan genişliği ile ters orantılıdır. Ama bu durum istatistiki olarak bir önem arz etmemektedir ($P>0.1$; $4.294<4.61$).

Çizelge 5.6. İşletmelerin bilgisayar ve internet varlığı

İşletme genişlik grupları	Bilgisayar varlığı			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
I	8	33.33	16	66.67
II	6	25.00	18	75.00
III	3	9.68	28	90.32
Toplam	17	21.52	62	78.48
İşletme genişlik grupları	İnternet sahipliği			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
I	5	20.83	19	79.17
II	4	16.67	20	83.33
III	1	3.23	30	96.77
Toplam	10	12.66	69	87.34

5.1.4. Cep telefonu ve otomobil sahipliği

Görüşülen işletmelerin cep telefonu sahiplik durumu irdelendiğinde; işletmelerin %88.61'inde cep telefonu bulunmaktadır. En fazla cep telefonu sahipliği olan

grup, II. işletme grubudur (Çizelge 5.7). İşletme ölçeği ile cep telefonu sahipliği arasında istatistiki olarak önemli fark bulunmamaktadır ($P>0.1$; $0.974<4.61$).

İşletmelerin otomobil sahip olma durumu incelendiğinde; işletmelerin %58.23'ü araç sahibi iken, %41.77'si aracı bulunmamaktadır. En fazla otomobil sahibi olan işletme grubu III. grup işletmelerdir (Çizelge 5.7). İşletme ölçeği ile otomobil sahipliği arasında istatistiki olarak önemli fark bulunmamaktadır ($P>0.1$; $2.338<4.61$).

Çizelge 5.7. İşletmelerin cep telefonu ve otomobil sahipliği

İşletme genişlik grupları	Cep telefonu sahipliği			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
I	20	83.33	4	16.67
II	22	91.67	2	8.33
III	28	90.32	3	9.68
Toplam	70	88.61	9	11.39
İşletme genişlik grupları	Otomobil sahipliği			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
I	16	66.67	8	33.33
II	11	45.83	13	54.17
III	19	61.29	12	38.71
Toplam	46	58.23	33	41.77

5.1.5. Borç durumu

İncelenen 79 işletmecinin %18.99'unda kredi kartı bulunmakta iken, %81.01'inde kredi kartı yoktur. En fazla kredi kartı sahibi işletme grubu da II. grup işletmelerdir. I. grup işletmelerde kredi kartı sahipliği oranı %20.83 iken bu oran en az III. gruptaki (%6.45) işletmelerdedir (Çizelge 5.8). İşletme ölçeği ile kredi kartı sahipliği arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($P>0.05$; $6.431>5.99$).

İşletmelerin borç durumları incelendiğinde, görüşülen işletmelerin %55.70'inin borcunun olduğu saptanmıştır. En fazla borcu olan grup I. gruptur (%70.83'ü borçlu). Bunu %51.61 oranı ile III. işletme grubu izlemektedir (Çizelge 5.8). İşletme ölçeği ile borçlu olma durumu arasında istatistiki olarak önemli bir ilişki yoktur ($P>0.1$; $3.384<4.61$).

Çizelge 5.8. İşletmelerin kredi kartı sahipliği ve borç durumu

İşletme genişlik grupları	Kredi kartı			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
I	5	20.83	19	79.17
II	8	33.33	16	66.67
III	2	6.45	29	93.55
Toplam	15	18.99	64	81.01
İşletme genişlik grupları	Borç durumu			
	Borcu var		Borcu yok	
	N	%	N	%
I	17	70.83	7	29.17
II	11	45.83	13	54.17
III	16	51.61	15	48.39
Toplam	44	55.70	35	44.30

Görüşülen işletmelerin son 5 yıldaki borç durumu incelendiğinde; işletmelerin %60.76'sı borcunun aynı kaldığını, %36.71'i borcunun arttığını ve %2.53'ü ise borcunun azaldığını bildirmiştir. En fazla borçluluk durumunun arttığını bildiren işletme grubu I. gruptur (%54.17'si) (Çizelge 5.9).

İşletme ölçeği ile borç durumundaki değişim arasında istatistiki olarak önemli fark bulunmamaktadır ($P>0.1$; $6.437<7.78$).

Çizelge 5.9. İşletmelerin son 5 yıldaki borç durumu

İşletme genişlik grupları	Son 5 yıl borç durumu					
	Azaldı		Aynı		Arttı	
	N	%	N	%	N	%
I	1	4.17	10	41.67	13	54.17
II	1	4.17	17	70.83	6	25.00
III	0	0	21	67.74	10	32.26
Toplam	2	2.53	48	60.76	29	36.71

5.1.6. Sosyal güvence sahipliği

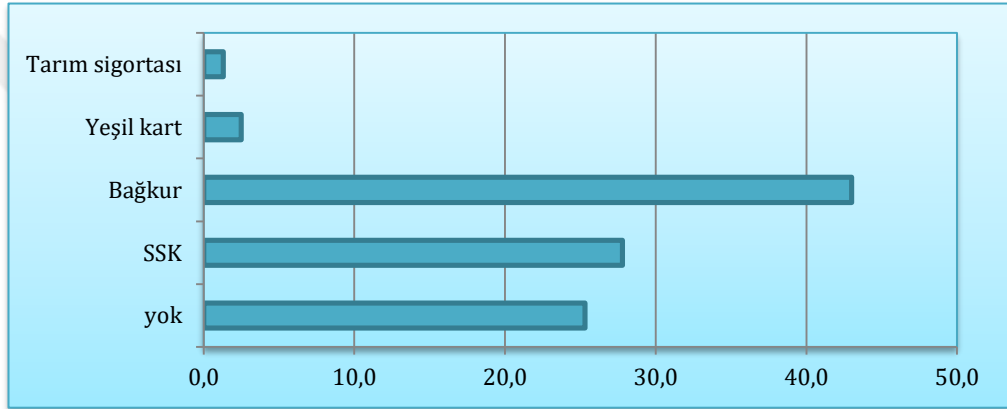
İşletmelerin %74.68'inin sosyal güvencesi bulunmaktadır (Çizelge 5.10). Tütün ekim alanı ile işletmecinin sosyal güvenceye sahipliği oranı ters yönlü bir ilişki göstermektedir. Buna karşın tütün ekili alan grupları ile sosyal güvence sahipliği arasında istatistiki olarak ilişki yoktur ($P>0.1$; $2.900<4.61$).

Çizelge 5.10. İşletmelerin sosyal güvence durumu

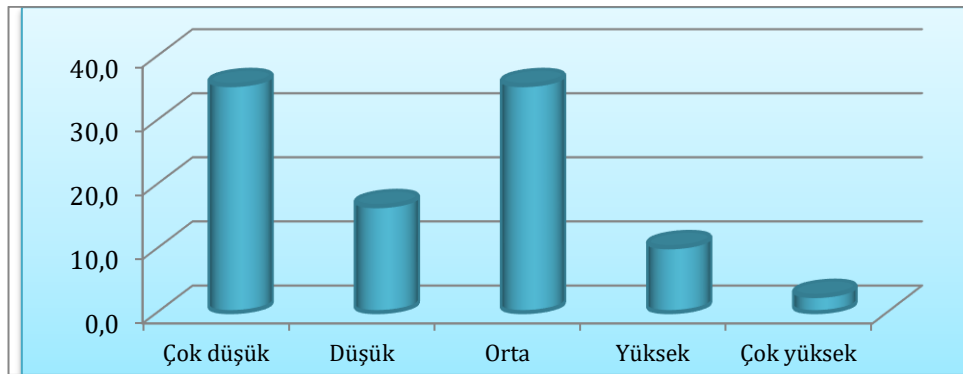
İşletme genişlik grupları	Sosyal güvence			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
I	20	83.33	4	16.67
II	19	79.17	5	20.83
III	20	64.52	11	35.48
Toplam	59	74.68	20	25.32

*10: İşletme ortalaması

İşletmelerin %25.32'sinin sosyal güvencesi yoktur. Sosyal güvencesi olanların ise %43'ü BAĞ-KUR, %27.8'i SSK, %2.5'i yeşil kart ve %1.3'ü tarım sigortalıdır (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. Sosyal güvence türleri (%)

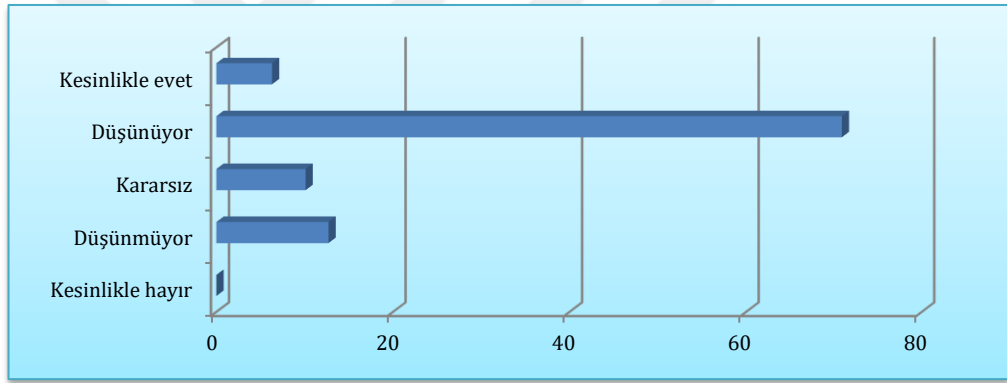
Şekil 5.2. İşletmelerin tütün yetiştirmekteki memnuniyet durumu (%)

Görüşülen 79 işletmenin tütün yetiştirme memnuniyeti irdelendiğinde, %35.4'ünün tütün yetiştiriciliğinden memnuniyetlerinin çok düşük olduğu, %35.4'ünün orta düzeyde memnun olduğu belirlenmiştir. Memnun olan

işletmeler oranı daha azdır (toplamda yüksek ve çok yüksek belirtenler, %12.6'sı) (Şekil 5.2).

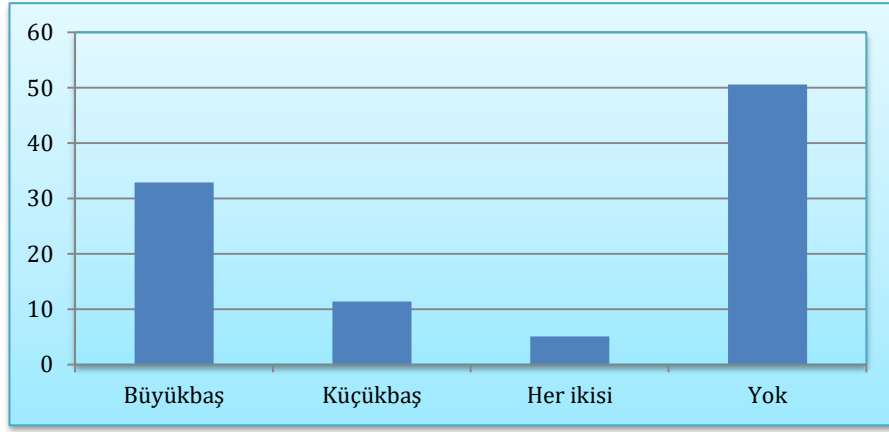
Her ne kadar işletmeler tütün yetiştiriciliğinden memnuniyetlerinin düşük olduklarını ifade etseler de, işletmelerin %70.9'ı gelecekte de tütün yetiştirmeye devam etmeyi düşünmektedir. İşletmelerin %10.1'i ise gelecekte tütün yetiştirme konusunda kararsız kalmakta, %12.7'si de tütün yetiştirmeyi düşünmemektedir (Şekil 5.3).

Tütün yetiştirmeyi düşünen işletmeler, tütün yetiştirmekten başka yapacak alternatif işleri olmadığını, başka gelir kaynakları bulunmadığı bildirmişlerdir. Dolayısıyla tütün üretimine devam edeceklerini ifade etmişlerdir.

Şekil 5.3. İşletmelerin tütüne devam etme eğilimi (%)

Araştırma sahasında görüşülen işletmelerin %50.6'sı hayvan yetiştiriciliği yapmamaktadır. İşletmelerin %32.9'u büyükbaş hayvancılık yaparken, %11.4'ü küçükbaş hayvan yetiştirmektedir. Hem büyükbaş hem de küçükbaş yetiştiren işletmeler ise %5.1'ini oluşturmaktadır (Şekil 5.4).

Şekil 5.4. İşletmelerin hayvancılık faaliyetinde bulunma durumu (%)

5.2. İşletme Bilgileri

5.2.1. Yaş gruplarına göre aile nüfusu

Aile nüfusu yaş aralıklarına göre Çizelge 5.11’de verilmiştir. Toplam aile nüfusu işletmeler ortalamasında 4.14 kişi, bölge ağırlıklı ortalamasında 3.95 kişidir. Aile nüfusu işletme gruplarında 3.83 kişi ile 4.58 kişi arasında değişmektedir. En fazla aile nüfusuna sahip olan grup III. gruptur. III. grubun %53.52’sini erkek, %46.48’ini kadın bireyler oluşturmaktadır. Grupların aile nüfusunda ağırlıklı ortalamasında %51.23’ü kadın, %48.77’si erkek bireyler oluşturmaktadır.

Çizelge 5.11. Yaş gruplarına göre aile nüfusu

Nüfus grupları	I	II	III	İO	AO
	Kişi Sayısı				
0-6 yaş kadın	0.13	0.13	0.06	0.10	0.12
7-14 yaş kadın	0.33	0.08	0.23	0.22	0.23
15-49 yaş kadın	1.25	1.42	1.35	1.34	1.33
50 ve daha yukarı yaş kadın	0.33	0.33	0.48	0.39	0.35
0-6 yaş erkek	0.21	0.13	0.06	0.13	0.16
7-14 yaş erkek	0.21	0.21	0.29	0.24	0.22
15-49 yaş erkek	0.92	1.17	1.58	1.25	1.10
50 ve daha yukarı yaş erkek	0.46	0.42	0.52	0.47	0.45
Toplam Kadın	2.04	1.96	2.13	2.05	2.02
Toplam Erkek	1.79	1.92	2.45	2.09	1.93
Toplam	3.83	3.88	4.58	4.14	3.95
Oran (%)					
0-6 yaş kadın	3.26	3.23	1.41	2.45	2.96
7-14 yaş kadın	8.70	2.15	4.93	5.20	5.76
15-49 yaş kadın	32.61	36.56	29.58	32.42	33.56
50 ve daha yukarı yaş kadın	8.70	8.60	10.56	9.48	8.95
0-6 yaş erkek	5.43	3.23	1.41	3.06	4.02
7-14 yaş erkek	5.43	5.38	6.34	5.81	5.55
15-49 yaş erkek	23.91	30.11	34.51	30.28	27.78
50 ve daha yukarı yaş erkek	11.96	10.75	11.27	11.31	11.42
Toplam Kadın	53.26	50.54	46.48	49.54	51.23
Toplam Erkek	46.74	49.46	53.52	50.46	48.77
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

5.2.2. Aile nüfusunun eğitim durumu

Çizelge 5.12’de aile nüfusunun eğitim düzeyleri verilmiştir. Ailede kadın nüfusunun eğitim düzeyi ilkökul seviyesindedir. Okuryazar olmayan hane nüfusunun payı %1.94’tür. Bunların tamamı da kadınlar oluşturmaktadır. Erkeklerin de eğitim düzeyi ilkökul ve üzeridir. Lise düzeyinde eğitime sahip bireylerin %12.30’unu kadınlar, %8.09’unu erkekler oluşturmaktadır. Üniversite

düzeyinde eğitime sahip bireylerin %4.85'ini kadınlar, %6.15'ini erkekler oluşturmaktadır.

Çizelge 5.12. Aile nüfusunun eğitim durumu

Eğitim düzeyi	I	II	III	İO	AO
	Kişi (adet)				
OYD_Kd	0.17	0.04	0.03	0.08	0.10
OY_Kd	0.00	0.04	0.06	0.04	0.02
İlk_Kd	1.00	0.88	0.94	0.94	0.95
Orta_Kd	0.21	0.08	0.29	0.20	0.17
Lise_Kd	0.42	0.75	0.32	0.48	0.53
MYO_Kd	0.00	0.04	0.03	0.03	0.02
Uni_Kd	0.13	0.00	0.39	0.19	0.11
OY_er	0.00	0.08	0.00	0.03	0.03
İlk_er	0.96	0.83	1.03	0.95	0.92
Orta_er	0.33	0.33	0.43	0.37	0.35
Lise_er	0.17	0.33	0.42	0.32	0.26
MYO_er	0.00	0.13	0.06	0.06	0.05
Uni_er	0.13	0.08	0.45	0.24	0.15
Egt_K	1.92	1.83	2.06	1.95	1.91
Egt_E	1.58	1.79	2.39	1.96	1.77
Egt_TT	3.50	3.63	4.45	3.91	3.67
	Oran (%)				
OYD_Kd	4.76	1.15	0.72	1.94	2.80
OY_Kd	0.00	1.15	1.45	0.97	0.65
İlk_Kd	28.57	24.14	21.01	23.95	25.75
Orta_Kd	5.95	2.30	6.52	5.18	4.72
Lise_Kd	11.90	20.69	7.25	12.30	14.33
MYO_Kd	0.00	1.15	0.72	0.65	0.53
Uni_Kd	3.57	0.00	8.70	4.85	3.11
OY_er	0.00	2.30	0.00	0.65	0.83
İlk_er	27.38	22.99	23.19	24.27	25.12
Orta_er	9.52	9.20	9.73	9.51	9.44
Lise_er	4.76	9.20	9.42	8.09	7.12
MYO_er	0.00	3.45	1.45	1.62	1.48
Uni_er	3.57	2.30	10.14	6.15	4.17
Egt_K	54.76	50.57	46.38	49.84	51.89
Egt_E	45.24	49.43	53.62	50.16	48.11
Egt_TT	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

5.2.3. Tarımsal faaliyette çalışan aile bireyi sayısı

Sosyo-ekonomik hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan nüfus, bütün sektörlerde işgücü kaynağı olarak kullanıldığı gibi, çeşitli sektörlerin ürettiği mal ve hizmetleri tüketmesi bakımından da önem arz etmektedir (Erkuş vd., 2005). Bitkisel üretimde çalışan aile fertlerinden erkeklerin sayısı işletmeler ortalamasında 0.19 kişi, kadınlarda ise 0.20 kişidir. Tütün işletmelerinde çalışan aile bireylerinden erkeklerin sayısı işletmeler ortalamasında 1.30 kişi, kadınlarda 1.42 kişidir. Bölge ortalamasında ise tütün üretim faaliyetinde çalışan erkek aile bireyi sayısı 1.37 kişi iken kadınlarda 1.16 kişidir. Hayvancılık faaliyetinde

bulunanlarda ise kadınlar erkeklerden daha çok çalışmaktadır. Erkeklerde ortalama 0.06 kişi iken kadınlarda ortalama 0.43 kişi çalışmaktadır (Çizelge 5.13). İşletme grupları ile tarımsal faaliyetlerde çalışan birey sayısı arasında istatistikî bir ilişki bulunmamaktadır ($P>0.00$; $P= 0.636$).

Çizelge 5.13. Tarımsal faaliyetlerde çalışan aile fert sayıları

İşletme genişlik grupları	Diğer bitkisel üretimde çalışan aile fert sayısı		Tütünde çalışan aile fert sayısı		Hayvancılık üretimde çalışan aile fert sayısı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
I	0.29	0.29	1.04	1.50	0.00	0.46
II	0.17	0.17	1.17	1.13	0.17	0.29
III	0.13	0.16	1.61	1.58	0.03	0.52
İO	0.19	0.20	1.30	1.42	0.06	0.43
AO	0.22	0.23	1.37	1.16	0.07	0.40

5.2.4. Aile işgücü kullanımı

2015 üretim döneminde aile işgücü Çizelge 5.14'te erkek işgücü birimine (EİB) çevrilmiş ve çalıştıkları iş günleri ile de erkek iş günü (EİG) hesaplanmıştır. İşletmelerin ortalamasında potansiyel aile işgücü 966.11 erkek iş günüdür. Bölge ortalamasında potansiyel aile işgücü 905.72 erkek iş günüdür.

İşletmeler ortalamasında potansiyel aile işgücünün %70.97'si kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile aile işgücünün 685.68 EİG kullanılmaktadır. Tütün üretiminde kullanılan aile işgücü ise ortalama 319.84 EİG'dir (Çizelge 5.14).

Bölge ortalamasında potansiyel aile işgücünün %71.52'si kullanılmaktadır. Aile işgücünün %28.48'i atıl kalmaktadır. Bölge ortalamasında kullanılan aile işgücünün %45.35'i tütün üretiminde kullanılan aile işgücüdür. Görüşülen işletme ortalamasında ise kullanılan aile işgücünün %46.65'i tütün üretiminde kullanılmaktadır. İşletme gruplarında kullanılan aile işgücünün %42.22'si ile %48.77'si tütün üretiminde kullanılmıştır (Çizelge 5.14).

İşletme gruplarında potansiyel aile işgücü 860.47 EİG ile 1102.10 EİG arasında değişim göstermektedir. Kullanılan ile aile işgücü ise 577.44 EİG ile 787.78 EİG arasındadır (Çizelge 5.14).

İşletmelerin ortalamasında potansiyel aile işgücü 3.22 erkek iş günü birimidir. Bölge ortalamasında potansiyel aile işgücü 3.02 erkek iş günü birimidir (Çizelge 5.14).

İşletmeler ortalamasında aile işgücünün 2.29 EİB'i kullanılmaktadır. Tütün üretiminde kullanılan aile işgücü ise ortalama 1.07 EİB'dir (Çizelge 5.14).

Bölge ortalamasında aile işgücünün 2.16 EİB'i kullanılmakta, 0.86 EİB'i atıl kalmaktadır. Bölgede kullanılan aile işgücünün 0.98 EİB'i tütün üretiminde kullanılan aile işgücüdür (Çizelge 5.14).

İşletme gruplarında potansiyel aile işgücü 2.87 EİB ile 3.67 EİB arasında değişim göstermektedir. Kullanılan aile işgücü ise 1.92 EİB ile 2.63 EİB arasında olmuştur (Çizelge 5.14).

Çizelge 5.14. Aile işgücü kullanımı

İşletme genişlik grupları	Potansiyel	Kullanılan	Atıl	Tütün üretiminde kullanılan
	EİG(Erkek iş günü)			
I	860.47	662.05	198.42	279.52
II	896.09	577.44	318.66	281.63
III	1102.10	787.78	314.32	380.63
İÖ	966.11	685.68	280.43	319.84
AO	905.72	647.80	257.92	293.77
	Oran(%)			
I	100.00	76.94	23.06	42.22
II	100.00	64.44	35.56	48.77
III	100.00	71.48	28.52	48.32
İÖ	100.00	70.97	29.03	46.65
AO	100.00	71.52	28.48	45.35
	Erkek İş Birimi			
I	2.87	2.21	0.66	0.93
II	2.99	1.92	1.06	0.94
III	3.67	2.63	1.05	1.27
İÖ	3.22	2.29	0.93	1.07
AO	3.02	2.16	0.86	0.98

5.2.5. Arazi varlığı ve kullanımı

Çizelge 5.15'te görüşülen üreticilerin arazi mülkiyet durumu verilmiştir. Görüşülen işletmeler ortalamasında 34.91 dekar olan işletme arazisi, bölge ortalamasında 27.39 da'dır. Parça sayısı ise sırasıyla 4.09 ve 3.81 adettir. İşletmeler ortalamasında işletme arazilerinin %45.07'si mülk, %54.93'ü kira

arazisinden oluşmaktadır. Bölge ortalamasında ise işletme arazilerinin %54.30'u mülk, %45.70'i kiralanan arazidir.

İnceleme yapılan işletmelerde işletme arazilerinin çok kısıtlı bir kısmı sulanmaktadır (işletmeler ortalamasında %7.03'ü, bölge ortalamasında %9.26'sı) (Çizelge 5.15).

Çizelge 5.15. Arazi mülkiyet durumu

	I	II	III	IO	AO
Parça sayısı (adet)	3.83	3.42	4.81	4.09	3.81
Mülk (da)	10.13	20.92	16.06	15.73	14.87
Mülk (%)	60.00	62.36	32.17	45.07	54.30
Kira (da)	6.75	12.63	33.87	19.18	12.52
Kira (%)	40.00	37.64	67.83	54.93	45.70
Sulanan alan (da)	3.04	1.88	2.45	2.46	2.54
Sulanan alan (%)	18.02	5.59	4.91	7.03	9.26
Kıraç alan (da)	13.83	31.67	47.48	32.46	24.85
Kıraç alan (%)	81.98	94.41	95.09	92.97	90.74
Toplam alan (da)	16.88	33.54	49.94	34.91	27.39
Toplam alan (%)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

İşletme gruplarında mülk arazinin oranı %32.17 ile %62.36 arasında değişim göstermektedir. Küçük işletme ölçeklerinde mülk arazi oranı daha fazladır. III. grupta %32.17 oranına kadar düşmektedir. Kiralanan arazinin oranı ise işletme gruplarında %37.64 ile %67.83 arasında değişim göstermektedir. Küçük işletme ölçeklerinde kiralanan arazi oranı daha fazladır. III. grupta kiralanan arazinin toplam işletme arazisi içindeki oranı %67.83'tür (Çizelge 5.15).

İşletme gruplarında işletme arazisinin sulanma durumu %4.91 ile %18.02 oranı arasında değişmektedir. I. grup işletmelerde sulu arazi oranı sahipliği daha fazladır (%18.02) (Çizelge 5.15).

Görüşülen işletmelerin nadasa bıraktığı alan en fazla II. grup işletmelerde bulunmaktadır (ortalama 4.17 da). I. grup işletmeler ortalamasında nadas alanı 2.08 da'dır. En az nadas alanı olan işletme grubu ise III. gruptur. Görüşülen işletmeler ortalamasında nadas alanı 2.39 dekar iken bölge ortalamasında bu değer 2.74 dekadır (Çizelge 5.16).

Çizelge 5.16. İşletmelerin nadasa alanı

İşletme genişlik grupları	Nadas (da)
I	2.08
II	4.17
III	1.26
İO	2.39
AO	2.74

Çizelge 5.17. İşletmelerin ekiliş alanları ve üretim deseni

Ürün	I	II	III	İO	AO
	Ekiliş alanı (da)				
Tütün	7.63	17.25	36.52	21.89	15.00
Buğday	1.38	3.54	6.68	4.11	2.88
Arpa	1.88	3.33	1.42	2.14	2.35
Biber	0.00	0.00	0.39	0.15	0.05
Haşhaş	0.46	0.00	0.26	0.24	0.26
Yulaf	0.79	0.46	0.13	0.43	0.58
Kekik	0.54	1.25	0.42	0.71	0.78
Zeytin	0.00	0.50	2.87	1.28	0.57
Çavdar	0.00	1.46	0.00	0.44	0.53
Kavun	0.67	0.13	0.00	0.24	0.38
Ayçiçeği	0.00	0.21	0.00	0.06	0.08
Üzüm	1.46	1.25	0.00	0.82	1.19
Toplam	14.79	29.38	48.68	32.52	24.65
	Ekiliş alanı içindeki payı (%)				
Tütün	51.55	58.72	75.02	67.30	60.86
Buğday	9.30	12.06	13.72	12.65	11.66
Arpa	12.68	11.35	2.92	6.58	9.53
Biber	0.00	0.00	0.80	0.47	0.21
Haşhaş	3.10	0.00	0.53	0.74	1.07
Yulaf	5.35	1.56	0.27	1.32	2.36
Kekik	3.66	4.26	0.86	2.18	3.18
Zeytin	0.00	1.70	5.90	3.93	2.30
Çavdar	0.00	4.96	0.00	1.36	2.17
Kavun	4.51	0.43	0.00	0.74	1.54
Ayçiçeği	0.00	0.71	0.00	0.19	0.31
Üzüm	9.86	4.26	0.00	2.53	4.82
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

İşletmelerin yetiştirdikleri ürünler irdelendiğinde; en fazla yetiştiriciliği yapılan ürün tütündür (Çizelge 5.17). Tütün yetiştirilen alan işletmeler ortalamasında 21.89 da'dır. Bir dekardan elde edilen tütün verimi ortalama 96.61 kg'dır. Tütünden sonra en fazla yetiştirilen ürün buğdaydır (4.11 da).

Buğdaydan sonra da en fazla yetiştirilen ürün arpadır (2.14 da). Tütüne alternatif olarak yetiştirilebilecek ürünler daha çok kuru bakliyatlardır. Bölgedeki görüşülen işletmelerin diğer yetiştirdikleri ürünler ise kekik, zeytin, haşhaş, üzüm, ayçiçeği, biber, kavun, yulaf, çavdardır (Çizelge 5.17).

Bölgedeki işletmeler genellikle kuru tarım yapmaktadır. Sulu tarım alanları oldukça düşüktür. Sulu tarım yapılan ürünler, az miktarda olsa da tütün, buğday, biber, haşhaş, zeytin, kavun ve üzumdür (Çizelge 5.18).

Çizelge 5.18. Ürünlerin yetiştirildiği arazi nitelikleri

Ürün		I	II	III	İO	AO
Tütün	Sulu	0.21	0.00	2.06	0.87	0.38
	Kuru	7.42	17.25	34.45	21.01	14.62
Buğday	Sulu	0.42	0.00	0.00	0.13	0.21
	Kuru	0.96	3.54	6.68	3.99	2.67
Arpa	Sulu	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	Kuru	1.88	3.33	1.42	2.14	2.35
Biber	Sulu	0.00	0.00	0.39	0.15	0.05
	Kuru	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Haşhaş	Sulu	0.29	0.00	0.00	0.09	0.15
	Kuru	0.17	0.00	0.26	0.15	0.12
Yulaf	Sulu	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	Kuru	0.79	0.46	0.13	0.43	0.58
Kekik	Sulu	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	Kuru	0.54	1.25	0.42	0.71	0.78
Zeytin	Sulu	0.00	0.50	0.00	0.15	0.18
	Kuru	0.00	0.00	2.87	1.13	0.38
Çavdar	Sulu	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	Kuru	0.00	1.46	0.00	0.44	0.53
Kavun	Sulu	0.67	0.13	0.00	0.24	0.38
	Kuru	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Ayçiçeği	Sulu	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
	Kuru	0.00	0.21	0.00	0.06	0.08
Üzüm	Sulu	1.46	1.25	0.00	0.82	1.19
	Kuru	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

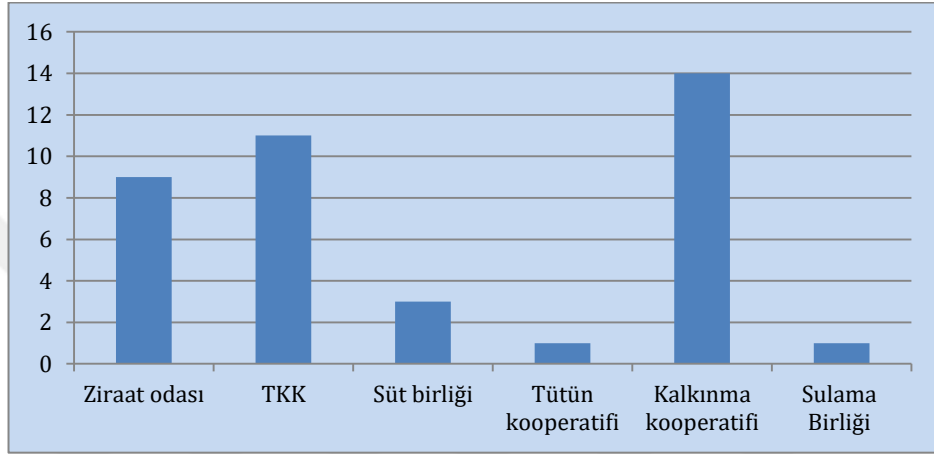
Görüşülen işletmelerin herhangi bir üretici örgütüne üyelik durumları incelendiğinde; 79 işletmeden %48.10'unun en az bir örgüte üye olduğu, %51.90'nının ise hiçbir örgüte üye olmadığı tespit edilmiştir (Çizelge 5.19). Üretici örgütlerine üye olan işletmelerin en fazla III. grup aralığında olduğu belirlenmiştir (18 işletme). III. gruptan sonra üretici örgütlerine üye olan işletmeler II. Grupta yer almaktadır (12 işletme). En az üye olan işletmeler ise I. grupta yer almaktadır (8 işletme).

Çizelge 5.19. İşletmelerin üretici örgütlerine üyelik durumları

İşletme genişlik grupları	Üretici örgütlerine üyelik durumları			
	Evet	%	Hayır	%
I	8	33.33	16	66.67
II	12	50.00	12	50.00
III	18	58.06	13	41.94
Toplam	38	48.10	41	51.90

Üretici örgütüne üye olan işletmeler ile tütün alan genişlik grupları arasında istatistiki olarak bir ilişki bulunmamaktadır ($P>0.1$; $3.364<4.61$).

Şekil 5.5'te işletmelerin üye oldukları örgütler verilmiştir. Şekilden de izlenebildiği üzere, işletmeler Ziraat odasına, Tarım kredi kooperatifine, Tütün kooperatifine, Süt üretici birliğine, Tarım kalkınma kooperatifine ve sulama birliğine üyedirler.

Şekil 5.5. Üretici örgütlerine üye olan işletme sayıları

*Örgütler istatistiki olarak önemlidir

5.3. İşletmelerin Gayri Safi Üretim Değeri (GSÜD)

Bir işletmenin bir üretim kolunda tarımsal faaliyet sonucu elde edilen ürünlerin piyasa fiyatları üzerinden değerleri ile söz konusu üretim faaliyetlerinde ortaya çıkan demirbaş artışının toplamına eşittir (Rehber, 1993). Başka bir ifade ile bir işletmenin bir veya tüm üretim kollarının brüt geliri de denilebilir (İnan, 2006).

İşletmenin bir yıl süreyle elde ettiği tüm ürünler, satış fiyatları ile çarpılır ve yıllık üretim değeri bulunur. Genel olarak bir işletme geçimini sağlayacak gelir elde etmek için, yıl boyunca bitkisel ve hayvansal ürün üretimi yapmaktadırlar. Ayrıca işletmedeki hayvan ve bitki varlığı bir yıllık büyüme ile ek bir değer kazanır. Bunların toplamı işletmenin yıllık gayri safi üretim değerini (GSÜD) oluşturmaktadır (Dernek, 2006).

Çizelge 5.20’de işletme gruplarında üretim faaliyetlerine göre GSÜD’leri verilmiştir. Tütün üretim faaliyetinden en fazla GSÜD elde eden işletme grubu III. gruptur. Hayvancılık üretim faaliyetinden ise en fazla GSÜD’ne elde eden işletmeler grubu II. gruptur. İşletmelerin toplam GSÜD incelendiğinde; işletmeler ortalamasında tütün üretiminden elde edilen GSÜD 29345.34 TL, hayvancılık üretim faaliyetinden elde edilen GSÜD 22208.35 TL, diğer tarımsal faaliyetlerden elde edilen GSÜD 7318.35 TL’dir. Diğer bir ifade ile işletmelerde elde edilen gelirin %50’sine yakını tütünden sağlanmaktadır. Toplam GSÜD’nin %37.72’si hayvancılık, %12.43’ü diğer tarımsal faaliyetlerden sağlanmıştır.

İşletmeler ağırlıklı ortalamasına göre tütün üretiminden elde edilen GSÜD 18516.04 TL, hayvancılık üretim faaliyetinden elde edilen GSÜD 19579.66 TL, diğer tarımsal faaliyetlerden elde edilen GSÜD 5413.55 TL’dir. Buna göre bölgede işletmelerin elde ettikleri GSÜD’nin %45.00’ini hayvancılık, %42.56’sını tütün ve %12.44’ünü diğer tarımsal faaliyetlerden sağladıkları tespit edilmiştir (Çizelge 5.20).

İşletme gruplarında ise GSÜD’nin dağılımında farklılıklar söz konusudur. I. ve II. grup işletmelerde önemli GSÜD kalemini hayvancılık oluşturmaktadır. I. grup

işletmelerde toplam GSÜD'nin %47.36'sını hayvancılık GSÜD oluştururken, tütün üretim faaliyetinden elde edilen GSÜD'nin payı %38.30'dur. II. grup işletmelerde ise toplam GSÜD'nin yarısından fazlasını (%53.76'sını) hayvancılık GSÜD oluşturmuştur. Bu grupta, tütün üretim faaliyetinden elde edilen GSÜD'nin payı %35.06'dır. III. grup işletmelerde ise toplam GSÜD'nin yarısından fazlasını (%58.98'ini) tütün üretim faaliyetinden elde edilen GSÜD oluşturmuştur. Bu grupta, ikinci önemli üretim faaliyeti hayvancılık olup, toplam GSÜD'den %28.40 pay almaktadır (Çizelge 5.20).

Çizelge 5.20. İşletmelerin GSÜD'nin üretim faaliyetlerine göre dağılımı

İşletme genişlik grupları	Tütün	Hayvancılık	Diğer	Toplam
	Değer (TL/işletme)			
I	9108.41	11262.92	3410.50	23781.82
II	18739.60	28735.83	5978.33	53453.77
III	53223.53	25628.71	11381.21	90233.45
İÖ	29345.34	22208.35	7318.35	58872.04
AO	18516.04	19579.66	5413.55	43509.24
	%			
I	38.30	47.36	14.34	100.00
II	35.06	53.76	11.18	100.00
III	58.98	28.40	12.61	100.00
İÖ	49.85	37.72	12.43	100.00
AO	42.56	45.00	12.44	100.00

5.4. İşletmelerin Sermeye Yapıları

Tarımsal üretim faaliyetleri, toprak emek sermaye ve girişimcilik faaliyetlerini bir araya getirerek mal ve hizmet üretimi yapmaktır. Üretim faktörlerinden olan sermaye, işletmenin kurulması ve faaliyetlerinin devam edebilmesi için çok önemlidir.

İnsan emeğinin ve doğal kaynakların verimliliğini arttırmak için kullanılan araçlara sermaye denir (Rehber, 1993). Sermaye, üretimde kullanılmak için üretilmiş ve üretimi kolaylaştıran malların, araçların tümüne de denir. Tarımda sermaye, toprağı işletmeye bir çiftliğe dönüştürmeye yarayan tüm mallardır (Dernek, 2006).

İşletme sermayesi, aktif sermaye ve pasif sermaye olarak iki şekilde ele alınır. Aktif sermaye ile pasif sermaye birbirine eşittir. Yani; Varlıklar + Alacaklar = Sermaye + Borçlar (İnan, 2006).

Aktif sermaye, işletmenin tüm varlıklarına denir. Yani, üretim için gerekli olan ve işletmeye yatırılmış tüm sermaye unsurlarını içine alır. Bu nedenle parayla satın alınan ve ürün yetiştirmeye uygun hale getirilen toprak da arazi sermayesi olarak ele alınır (Rehber, 1993; Dernek, 2006).

Çiftlik sermayesi, çiftlikte bulunan üretim faktörleridir. Tarla demirbaşı dışında sabit sermaye özelliğine sahiptir. Tarla demirbaşı, envanter yapıldığı andaki (tarlada mevcut tohum, gübre, işçilik vb.) girdi değerlerini ifade eder. Bu nedenle döner sermaye özelliğine sahiptir (Rehber, 1993). Arazi sermayesinin içerisinde; toprak sermayesi, arazi ıslahı sermayesi, bina sermayesi ve bitki sermayesi vardır.

İşletme sermayesi, arazi sermayesini verimli kılmak için gerekli plan sermaye unsurlarına denir. Bu da sabit işletme sermayesi ve döner işletme sermayesi olarak iki şekilde ele alınır.

Pasif sermaye, işletmede üretime ayrılmış aktif sermaye unsurlarının kaynaklarını gösteren sermayedir (Rehber, 1993). Yabancı sermaye ve öz sermaye olarak ele alınır.

Yabancı sermaye, işletmenin dışarıdan sağladığı ve daha sonra ödenecek olan fonlardır. Öz sermaye ise, işletmecinin işleri yürütmek için kendi varlığından işletmeye eklediği sermayedir (Dernek, 2006). İşletme sermayesinin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması Çizelge 5.21’de verilmiştir.

Çizelge 5.21. Tarım işletmelerinin sermaye yapısı

AKTİF SERMAYE	PASİF SERMAYE
1) Çiftlik Sermayesi	1) Yabancı Sermaye
a. Toprak sermayesi	a. Arazi karşılığı ipotek borçları
b. Arazi ıslahı sermayesi	b. Banka ve kredi borçları
c. Bina sermayesi	c. İndi borçlar (ortakçı ve kiracı sermayesi)
d. Bitki sermayesi ve tarla demirbaşı	d. Diğer borçlar
2) İşletme (Müstecir) Sermayesi	2) Öz Sermaye
1.Sabit işletme sermayesi	
a. Hayvan sermayesi (canlı demirbaş)	
b. Alet ve makine sermayesi (ölü demirbaş)	
2.Döner işletme sermayesi	
a. Malzeme, mühimmat ve depo sermayesi	
b. Para mevcudu ve alacaklar	

5.4.1. Aktif sermaye

Aktif sermaye, işletmeye yatırılan bütün sermaye unsurlarıdır. Çizelge 5.22’de işletmenin aktif sermaye unsurları verilmiştir. İncelenen işletmelerin aktif sermayesi 273631 TL’dir. İşletme gruplarına göre en yüksek aktif sermaye değeri 346308 TL ile III. grup işletmelerde, en düşük değeri ise 194872 TL ile I. grup işletmelerde bulunmaktadır.

İşletmelerde toprak, arazi ıslahı, bina ve bitki sermayesi çiftlik sermayesini oluşturmaktadır. Bu sermaye gruplarından toprak sermayesi sonsuz ömre sahip olması nedeniyle amortisman hesaplanmayan tek sermaye grubudur (Açıl ve Demirci, 1984).

İncelenen işletmelerde çiftlik sermayesi 229771 TL’dir. Çiftlik sermayesi en düşük olan işletme grubu 160601 TL ile I. grup, en yüksek olan işletme grubu

291630 TL ile III. işletme gruplarıdır. Aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesinin oranı %83.97'dir (Çizelge 5.22).

Tarım işletmelerinde çiftlik sermayesi içerisinde genellikle en büyük sermaye unsurunu toprak sermayesi oluşturur. Toprak sermayesi, işletmenin kuruluş yeri olması, bünyesinden kaynaklanan üretme gücü ve üzerindeki doğal kaynaklardan yararlanma hakkını verdiği için özel bir öneme sahiptir (Çetin, 2008). Toprak sermayesi işletmenin mülk arazisi, ortakçılıkla ve kiracılıkla işlettiği arazinin kıymetlerinin toplamını oluşturur (Açıl ve Demirci, 1984). Çalışmada ortakçılıkla arazi işleyen tarım işletmesine rastlanmamıştır.

İşletmelerin toprak sermayesi 115277 TL'dir. Toprak sermayesi aktif sermaye içerisinde %42.13 paya sahiptir (Çizelge 5.22).

Toprak sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

Bina sermayesi, tarım işletmelerindeki insanların ve ürünlerin, canlı ve cansız demirbaşların muhafazasını sağlamaktadır. Bu sermaye grubuna işletmedeki binalar, çiftlik avlusu ve yollar dâhildir. Bunların tamir ve bakım gibi maliyet kalemlerini oluşturmaktadır (Açıl, 1980).

İncelenen işletmelerin bina sermayesini; konut, depo, ahır, ağıl oluşturmaktadır. İşletmelerdeki binaların geneli betonarme ve çelik yapılardan oluşmaktadır.

İşletmelerin bina sermayesi 84430 TL'dir. Bina sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %30,86'dır (Çizelge 5.22).

Bina sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

Arazi sermayesi içerisinde ele alınan bitki sermayesi, diğer sermaye gruplarından farklı olarak canlılık özelliğine sahiptir. Yaşlı ağaçlarda verim

azalması olduğu için kıymetinde düşme olurken, genç ağaçlarda olgunluk ve meyve verme dönemine kadar kıymet artışı söz konusudur (Rehber, 1993).

İşletmelerin bitki sermayesi 29303 TL'dir. Bitki sermayesi, aktif sermaye içinde %10.71'lik paya sahiptir (Çizelge 5.22).

Bitki sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır (p=0.05 ve p=0.01 değerlerine göre).

Arazi ıslahı, üretimde verimlilik sağlayan uzun ömürlü toprak ıslahları ya da başka bir deyişle arazi üzerinde yapılan çeşitli iyileştirmelerdir (İnan, 2006).

İncelenen işletmelerde arazi ıslahı sermayesi 759 TL'dir. Arazi ıslahı sermayesi, aktif sermaye içerisinde %0.28'lik paya sahiptir. Yani arazi ıslahı çalışmaları çok az yapılmaktadır (Çizelge 5.22).

Arazi ıslahı sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır (p=0.05 ve p=0.01 değerlerine göre).

İşletme sermayesi, çiftlik sermayesini aktif hale getirebilmek için son derece önem arz eden aktif sermaye unsurudur (Çetin, 2008). Hayvan, alet-makine, malzeme, mühimmat ile para mevcudu işletme sermayesini oluşturmaktadır.

İşletme gruplarının işletme sermayesi 43860 TL'dir. İşletme sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %16.03'tür (Çizelge 5.22).

İşletme sermayesi sabit sermaye ve döner sermaye olarak ikiye ayrılır. Sabit sermayenin içerisinde hayvan sermayesi ile alet-makine sermayesi vardır. Döner sermaye içerisinde ise para sermayesi ile malzeme, mühimmat sermayeleri vardır.

Hayvan sermayesi (canlı envanter), tarım işletmelerinde bulundurulmuş tüm canlı hayvanları kapsar. Canlı envanter, genel olarak bir işletmenin ekonomik faaliyetleri için gereklidir. İşletmelere belirli bir özellik vermektedir (Açıl, 1980).

İşletme gruplarının hayvan sermayesi 8892 TL'dir. Hayvan sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %3.25'tir (Çizelge 5.22).

Hayvan sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiksel bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

Alet- makine sermayesinin tarım işletmelerinde dengeli bir şekilde bulunması, yapılan işlerin çabuklaştırılmasının yanında işgücü tasarrufuna, verimlilik artışına ve maliyeti düşürücü etki sağlamaktadır (İnan, 2006). Tarım işletmelerinde alet ve makine sermayesi, satın almakla, kiralamakla ve nadiren de olsa imal etmek suretiyle temin edilmektedir (Açıl, 1980).

İşletme gruplarının alet- makine sermayesi 31645 TL'dir. Alet- makine sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %11.57'dir (Çizelge 5.22).

Alet-makine sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiksel bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

Malzeme, mükimmat, işletmede kullanılan ve pazarda satılmak üzere stoklanan ürün, girdi, araç ve gereçlerden oluşur. Bunların bir kısmı tohum ve gübre gibi dışarıdan satın alınır, diğer kısmı ise çiftlikte üretilir (Çetin ve Tipi, 2011).

İşletme gruplarının malzeme, mükimmat sermayesi 1297 TL'dir. Malzeme, mükimmat sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %0.47'dir (Çizelge 5.22).

Malzeme, mükimmat sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiksel bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

Para sermayesi, kasa mevcudu ve alacaklardan oluşur. Para mevcudu içerisinde hisse senedi, tahvil, ortaklık payı gibi menkul değerleri de dikkate almak gerekir (Rehber, 1993).

Para sermayesi işletmelerin aktif sermaye hesabında yer alan, işletmecinin kasasında mevcut olan nakit, bankada bulunan vadeli ve vadesiz mevduat hesapları, alacaklar, iştirak payları, poliçe ve bonolardan oluşmaktadır (Açıl ve Demirci, 1984).

İşletme gruplarının para sermayesi 2025 TL'dir. Para sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %0.74'tür (Çizelge 5.22).

Çizelge 5.22. İşletmelerde aktif sermaye

Sermaye unsurları	I	II	III	İO	AO
	Tutar (TL/İşletme)				
Çiftlik Sermayesi (A)	160601.56	219039.06	291630.65	229771.20	199474.53
Toprak sermayesi	68101.56	102580.73	161630.65	115277.53	93198.66
Bina sermayesi	82708.33	93125.00	79032.26	84430.38	86035.35
Bitki sermayesi	9375.00	21666.67	50645.16	29303.80	19378.38
Arazi İslahı Sermayesi	416.67	1666.67	322.58	759.49	862.15
İşletme Sermayesi (B)	34270.83	39479.17	54677.42	43860.76	38898.56
Hayvan sermayesi	7916.67	8229.17	10161.29	8892.41	27503.07
Alet-makine sermayesi	24791.67	26250.00	41129.03	31645.57	8330.28
Sabit İşletme Sermayesi	32708.33	34479.17	51290.32	40537.97	35833.35
Malzeme, mühimmat ve depo sermayesi	1145.83	1250.00	1451.61	1297.47	1224.75
Para sermayesi	416.67	3750.00	1935.48	2025.32	1840.46
Döner İşletme Sermayesi	1562.50	5000.00	3387.10	3322.78	3065.20
AKTİF SERMAYE (A+B)	194872.40	258518.23	346308.06	273631.96	238373.09
	Oran (%)				
Çiftlik Sermayesi (A)	8.41	84.73	84.21	83.97	83.68
Toprak sermayesi	34.95	39.68	46.67	42.13	39.10
Bina sermayesi	42.44	36.02	22.82	30.86	36.09
Bitki sermayesi	4.81	8.38	14.62	10.71	8.13
Arazi İslahı Sermayesi	0.21	0.64	0.09	0.28	0.36
İşletme Sermayesi (B)	17.59	15.27	15.79	16.03	16.32
Hayvan sermayesi	4.06	3.18	2.93	3.25	11.54
Alet-makine sermayesi	12.72	10.15	11.88	11.57	3.49
Sabit İşletme Sermayesi	16.78	13.34	14.81	14.81	15.03
Malzeme, mühimmat ve depo sermayesi	0.59	0.48	0.42	0.47	0.51
Para sermayesi	0.21	1.45	0.56	0.74	0.77
Döner İşletme Sermayesi	0.80	1.93	0.98	1.21	1.29
AKTİF SERMAYE (A+B)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Para sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır (p=0.05 ve p=0.01 değerlerine göre).

İşletmeler ortalamasına göre aktif sermaye, 273631 TL olarak hesaplanmıştır (Çizelge 5.22). Aktif sermaye ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

5.4.2. Pasif sermaye

Pasif sermaye, işletmeye yatırılmış bütün sermaye unsurlarının diğer bir deyişle aktif sermayenin, hangi kaynaklardan sağlandığını gösteren sermaye unsurudur. İşletmeye yatırılan sermayenin bir bölümü işletmeciye ait iken diğer bir bölümü dış kaynaklardan sağlanmış olabilir. İşletmecinin kendisine ait olan sermayeye öz sermaye, dış kaynaklardan sağlanan sermayeye ise yabancı sermaye ya da borçlar denmektedir (Çetin ve Tipi, 2011).

Yabancı sermaye her türlü işletme borçları ile (kısa vadeli borçlar, uzun vadeli borçlar) İndi borçları içermektedir. İndi borçlar, gerçekte borç olmadığı halde, öz sermayenin doğru bir şekilde belirlenebilmesi için dikkate alınması gerekli bir sermaye unsurudur (Rehber, 1993). İndi borçlar, ortakçılık ve kiracılıkla tutulan arazi değeridir.

Öz sermaye, aktif sermayeden yabancı sermayeyi çıkararak bulunmaktadır.

İncelenen işletmelerin yabancı sermayesi Çizelge 5.23'de verilmiştir. İşletme gruplarının yabancı sermayesi 77062 TL'dir. Yabancı sermayenin pasif sermaye içerisindeki payı %28.16'dır.

İşletme gruplarının borç sermayesi 14683 TL'dir. Borç sermayesinin pasif sermaye içerisindeki payı %5.37'dir (Çizelge 5.23).

Borç sermayesi ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır ($p=0.05$ ve $p=0.01$ değerlerine göre).

İşletme gruplarının İndi borçları 62378 TL'dir. İndi borçların pasif sermaye içerisindeki payı %22.80'dir (Çizelge 5.23).

İşletme gruplarının öz sermayesi 196569 TL'dir. Öz sermayenin pasif sermaye içerisindeki payı %71.84'tür (Çizelge 5.23). Öz sermaye ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır.

İşletmeler ortalamasına göre pasif sermaye, 273631 TL olarak hesaplanmıştır (Çizelge 5.23). Pasif sermaye ile işletme grupları arasında istatistiki bir ilişki bulunmamaktadır.

Çizelge 5.23. İşletmelerde pasif sermaye

Sermaye unsurları	I	II	III	İO	AO
	Tutar (TL/İşletme)				
Yabancı Sermaye (A)	37053.13	47567.71	130870.97	77062.03	53407.60
Borç sermayesi	16041.67	9583.33	17580.65	14683.54	13880.28
İndi borçlar	21011.46	37984.38	113290.32	62378.48	39527.32
Öz Sermaye (B)	157819.27	210950.52	215437.10	196569.94	184965.49
PASİF SERMAYE (A+B)	194872.40	258518.23	346308.06	273631.96	238373.09
	Oran (%)				
Yabancı Sermaye (A)	19.01	18.40	37.79	28.16	22.41
Borç sermayesi	8.23	3.71	5.08	5.37	5.82
İndi borçlar	10.78	14.69	32.71	22.80	16.58
Öz Sermaye (B)	80.99	81.60	62.21	71.84	77.59
PASİF SERMAYE (A+B)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

5.5. İşletmelerde Tütün Üretimine Teknik Yapısı

5.5.1. Tütün alanlarının mülkiyet yapısı ve sulanabilme durumu

Çizelge 5.24'de görüşülen üreticilerin tütün arazilerinin mülkiyet durumu verilmiştir. İşletmelerin tütün alanlarının yarısından fazlası kiradır. Tütün alanlarının %45.07'si mülk iken, %54.93'ü kiradır. İşletme gruplarında tütün arazilerinin mülk olma durumu %32.17 ile %62.36 oranında değişim göstermektedir. Tütün arazilerinin kiralama yoluyla işlenmesi ise işletme gruplarında %37.64 ile %67.83 oranında değişmektedir.

Tütün yetiştirdikleri alanlar genellikle birden fazla parçalıdır. İşletmeler arasında en az parçaya sahip olan işletme genişlik grubu II. gruptur. En fazla arazi parça sayısına sahip olan da III. gruptur (Çizelge 5.24).

Çizelge 5.24. Tütün arazisinin mülkiyet durumu

	I	II	III	İO	AO
Parça sayısı (adet)	2.25	2.42	3.68	2.86	2.50
Mülk (da)	2.58	7.96	10.26	7.23	5.58
Mülk (%)	33.88	46.14	28.09	33.02	37.17
Kira (da)	5.04	9.29	26.26	14.66	9.43
Kira (%)	66.12	53.86	71.91	66.98	62.83
Sulanan alan (da)	0.21	0.00	2.06	0.87	0.38
Sulanan alan (%)	2.73	0.00	5.65	3.99	2.53
Kıraç alan (da)	7.42	17.25	34.45	21.01	14.62
Kıraç alan (%)	97.27	100.00	94.35	96.01	97.47
Toplam alan (da)	7.63	17.25	36.52	21.89	15.00
Toplam alan (%)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

5.5.2. Tütün yetiştiriciliğinde etkili faktörler

İşletmelerin yeniden tütün yetiştirmekte etkili olabilecek bazı faktörlerin Likert (5) ölçeği sonuçları Çizelge 5.25'deki gibi sıralanmıştır. Görüşülen işletmelerin bu faktörlerin etki düzeylerini 1'den 5'e kadar puan vermesi istenmiştir. Elde edilen sonuca göre Çizelge 5.25'deki tüm faktörlerin tütün yetiştirmekte etkili olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 5.25. Tütün yetiştiriciliğinde etkili olan faktörler

Faktörler	Önemlilik faktörü*				
	I	II	III	İO	AO
Bir önceki sezon ürününün yüksek fiyatla satılması	4.96	5.00	5.00	4.99	4.98
İşletme olanakları	4.92	4.83	4.87	4.87	4.88
Teknik sınırlar	4.92	4.83	4.87	4.87	4.88
Pazarlama şirketleri ile anlaşmaya göre	4.92	4.67	5.00	4.87	4.84
Alıcı isteği	4.92	4.50	4.87	4.77	4.76
Danışman önerileri	4.79	4.50	4.87	4.73	4.69

*Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle katılıyorum (5)

5.5.3. Tütün yetiştiriciliğinde tohum temin kanalı

Yapılan çalışmada, üreticilere tohumu nereden temin ettikleri sorulduğunda verdikleri cevap Çizelge 5.26'da verilmiştir. Üreticilerin %80'i tütün tohumunu kendisi temin etmektedir. Tütün tohumunu bir önceki üretim döneminde tohumu kurumuş tütünlerden almaktadırlar. Görüşülen işletmelerin %15'i tütün tohumunu tüccarlardan alırken, %5'i hem kendisi temin etmekte hem de tüccardan almaktadır. Tüccardan alınan tohumlara da ücret ödenmemektedir.

Çizelge 5.26. Tohum temin kanalı

İşletme genişlik grupları	Kendisi	Tüccar	Her ikisi	Toplam
	İşletme sayısı			
I	24	-	-	24
II	19	3	2	24
III	20	9	2	31
Toplam	63	12	4	79
	%			
I	100.00	-	-	100.00
II	79.17	12.52	8.33	100.00
III	67.52	29.03	6.45	100.00
Toplam	79.75	15.19	5.06	100.00

5.5.4. Tütün yetiştiriciliğinde makine kullanımı

Çizelge 5.27'de görüşülen işletmelerin, tütün üretimi boyunca, toprak hazırlığından tütün taşımaya kadar, makine kullanımı verilmiştir. Çizelgeye göre toprak hazırlığında, tütün dikimi yapılmadan önce, ortalama 2.68 gün makine kullanılmıştır. En fazla makine kullanımı II. grupta yapılmıştır. Toprak hazırlığında makine kullanımı ortalama 29.84 saattir ve en fazla makine kullanımı III. grupta gerçekleşmiştir (47.52 saat) (Çizelge 5.27). Makine

kullanımına verilen kira ücreti de ortalama yaklaşık 350 TL'dir. Makine kullanımları en fazla III. grupta olmasına rağmen kira ücreti en az III. gruptadır. Bunun nedeni işletme genişliği en büyük olan işletmelerde kullanılan makineler mülk olmasıdır. Yağ-yakıt gideri de ortalama 330 TL'dir.

Tütün dikimi ortalama 4 gün sürmektedir. En fazla tütün dikimi III. grupta (5.90 gün) gerçekleşmektedir. Dikim ortalama 42.53 saat sürmektedir (Çizelge 5.27). Tütün dikiminde makine kullanımında verilen kira ortalama 410.57 TL'dir. Dikimde en fazla makine kirası veren işletme II. gruptur. Dikimde kullanılan yağ-yakıt giderleri ortalama 235 TL'dir.

Yapılan çalışmada tütün ilaçlaması ortalama 2.43 gün sürmektedir. İlaçlamada makine kullanımı da ortalama 10.17 saat sürmektedir. En fazla III. grupta gerçekleşmiştir (15.48 saat) (Çizelge 5.27). İlaçlamada makine kullanımına verilen kira 177 TL'dir. En fazla kirayı III. grup vermektedir. Ortalama yağ-yakıt gideri de 33 TL'dir.

Çizelge 5.27. Tütün yetiştiriciliğinde makine kullanımı

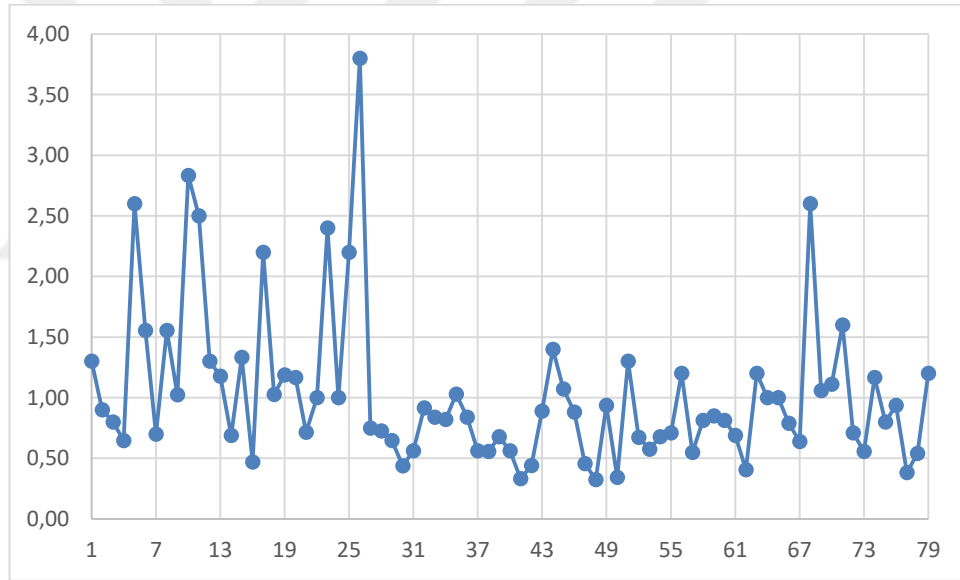
		I	II	III	İO	AO
Toprak Hazırlığı	Sayı	2.63	2.75	2.68	2.68	2.68
	Makine kullanımı (sa)	12.46	24.38	47.52	29.84	21.50
Ekim	Makine kullanımı (sa)	20.92	38.04	62.74	42.53	32.77
İlaçlama	Sayı	1.88	2.63	2.71	2.43	2.27
	Makine kullanımı (sa)	6.10	7.38	15.48	10.17	7.82
Çapalama	Sayı	0.21	0.58	1.45	0.81	0.51
	Makine kullanımı (sa)	0.63	2.17	10.32	4.90	2.49
Taşıma	Makine kullanımı (sa)	1.00	1.08	1.82	1.35	1.14

Çapalama da kullanılan makine kullanımı ortalama 0.81 gündür. Düşük olmasının nedeni üreticiler genel olarak üretimde makine çapası yerine, el çapası yapmalarıdır. Makine kullanımı ortalama 4.90 saattir ve en fazla III. grupta kullanılmaktadır (Çizelge 5.27). İlaçlamada makine kullanımına verilen kira ücreti de ortalama 23 TL'dir. Çapalamada en fazla makine kullanımı III. grupta olmasına rağmen en az kira ücreti veren grup III. gruptur. Bunun aksine en az

makine kullanımı yapan işletme I. gruptur. Ancak en fazla kira ücreti ödeyen işletmedir. Yağ-yakıt gideri de ortalama yaklaşık 70 TL'dir.

Tütünü taşımakta makine kullanımı ortalama 1.35 saattir (Çizelge 5.27). Taşımada makineye verilen kira ücreti ortalama 13 TL'dir. Tütün taşımada kullanılan yağ-yakıt gideri de ortalamada 20 TL'dir.

Şekil 5.6'da görüşülen 79 işletmenin tütün üretiminde dekara makine ortalama kullanımı saat cinsinden verilmiştir. Makineyi en fazla kullanan işletme 26. görüşülen işletmedir. Ortalama 4 saate yakın kullanmıştır. 26. İşletmeyi, 10. işletme takip etmiştir. Ortalama 3 saat makine gücü kullanmıştır. Makineyi en az kullanan işletmeler 41. ve 48. işletmelerdir.

Şekil 5.6. İşletmelerde dekara makine kullanımı saat

5.5.5. Tütün yetiştiriciliğinde girdi kullanımı

Çizelge 5.28'de üreticilerin üretim girdileri verilmiştir. Kullanılan gübreler hayvan gübresi, yaprak gübresi ve kimyasal gübrelerdir. İşletmeler hayvan gübresini ortalama 1 defa atmışlardır. Hayvan gübresinin römork fiyatı ortalama 87 TL'dir. En fazla III. grup hayvan gübresi kullanmıştır. Yaklaşık 600 kg kullanmışlardır.

Yaprak gübresini ortalama 0.24 defa kullanılmıştır. Kullanılan yaprak gübresi miktarı ortalama 0.78 kg'dır. En fazla yaprak gübresini III. grup kullanmıştır (1.55 kg) (izelge 5.28). İşletmelerin kullandıkları yaprak gübreleri growth ve miyon'dur.

Görüşülen işletmeler ortalama 1.1 defa kimyasal gübre kullanmışlardır. İşletmelerin kullandıkları kimyasal gübre miktarı ortalama 21 kg'dır. En fazla kimyasal gbreyi III. grup kullanmıştır (izelge 5.28). Görüşülen işletmelerin kullandıkları kimyasal gübreler; 15-15-15, 20-20-0, 18-46-0, 46-0-0, 33 Nitrat, 26 Nitrat, Hümik Asit, Tiriplin, Alüminyum Sülfat, kerten, Kükürt, Skilex, Organik gübre, Taşkiran, Leafert 16, Potasyum, Kklendirici, 0-0-26, Zn9, 22-0-16, Essential ve 10-20-25'tir.

İşletmelerin ot ilacı kullanımı azdır. İşlemeler ortalamasında 0.42 defa kullanılmıştır. İşletmelerin kullandığı ot ilacı miktarı ortalamada 3 kg'dır. En fazla kullanan işletme grubu III. Gruptur (izelge 5.28). Görüşülen işletmelerin kullandıkları ot ilaçları Trifilin, Compasit, Hektafermin, Bazamit, Pendin, Oroban'dır.

Fungusit ilacı yani hastalık ilacı kullanımı izelge 5.28'de verilmiştir. İşletmeler ortalama fungusit ilaçlarını 1.67 defa kullanmıştır. En fazla ilaç kullanan grup II. gruptur (1.92 defa). Kullanılan fungusit ilacı miktarı ortalamada 38 kg'dır. II. ve III. grup işletmelerde bu ortalamanın üzerindedir. İşletmelerin kullandıkları fungusit ilaçları; Bion, Actara, Topaş, Cupravit, Maksım, Bayfidan, Antricol, N22, Klleme, Organik, Clonext 50, Prevcor, Manciran'dır.

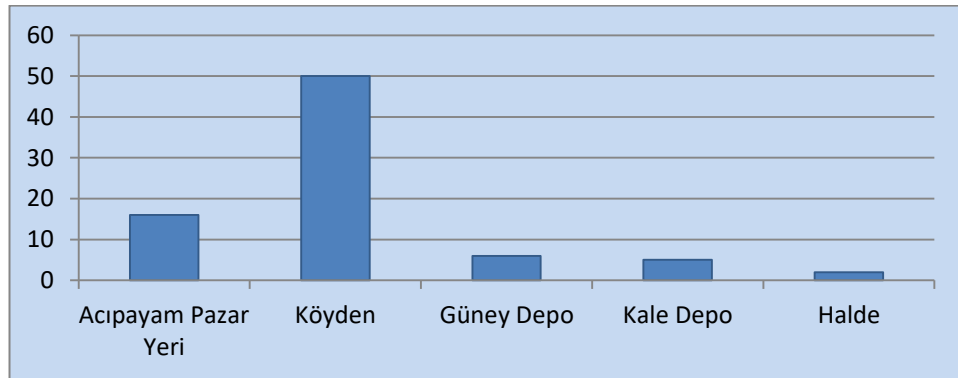
Görüşülen işletmeler ortalama 1.7 defa zararlılar için ilaç kullanmışlardır. İşletmelerin kullandıkları insektisit ilaç miktarı ortalamada 46 kg'dır. En fazla insektisit ilacını III. grup kullanmıştır (izelge 5.28). Görüşülen işletmelerin kullandıkları zararlılar için ilaçlar; Confidor, Planet, Eforia, Hunter, Lannette 90, Efedor, Oraban 2'dir. Akarisit, akar, kene gibi zararlılar için kullanılan ilaçlardır. Tütünde böyle bir zararlı grlmediğı için akarisit ilaçları kullanılmamıştır.

Tütün su olmadan da yetişebilen bir üründür. Fakat sulama yapılırsa tütünün verimi de artmaktadır. İşletmeler ortalamasında 0.34 defa sulama yapmışlardır. En fazla sulama yapan grup III. gruptur. İşletmelerin bu üretim sezonunda ortalama yaptıkları sulama süresi 4 saattir.

Çizelge 5.28. Tütün yetiştiriciliğinde üretim girdileri

		I	II	III	İO	AO
Yaprak Gübresi	Sayı	0.13	0.21	0.35	0.24	0.19
	Miktar (kg)	0.17	0.42	1.55	0.78	0.45
Hayvan Gübresi	Sayı	1.04	1.00	0.74	0.91	0.99
	Miktar (kg)	18.46	247.42	596.06	314.67	179.32
Kimyasal gübre	Sayı	1.08	1.04	1.16	1.10	1.08
	Miktar (kg)	8.21	13.44	37.82	21.42	14.07
Ot ilacı	Sayı	0.33	0.29	0.58	0.42	0.35
	Miktar (kg)	0.82	0.76	6.44	3.01	1.55
Fungusit (hastalık) ilacı	Sayı	1.29	1.92	1.77	1.67	1.58
	Miktar (kg)	31.93	41.77	40.06	38.11	36.62
İnsektisit (zararlı) ilacı	Sayı	1.42	1.63	1.94	1.68	1.57
	Miktar (kg)	30.23	44.97	58.61	45.84	39.41
Sulama	Sayı	0.29	0.25	0.45	0.34	0.30
	Miktar (saat)	3.67	3.25	4.94	4.04	3.69

İncelenen işletmelerin tamamı tütünlerini tüccara satmaktadır. Şekil 5.7'de işletmelerin tütünlerini sattıkları yerler verilmiştir. İşletmelerin %63'ü tütün satışını köyde gerçekleştirmektedir. %20'si de Acıpayam pazar yerinde satış yapmaktadır. Geriye kalan işletmelerin %8'i Güney ilçesinin deposunda, %6'sı Kale ilçesinin deposunda ve %3'ü halde satış yapmaktadır.

Şekil 5.7. İşletmelerin tütün satış yerleri

İşletmelerin tütün tohumu seçiminde tohumun fiziksel özellikleri daha çok önemlidir.

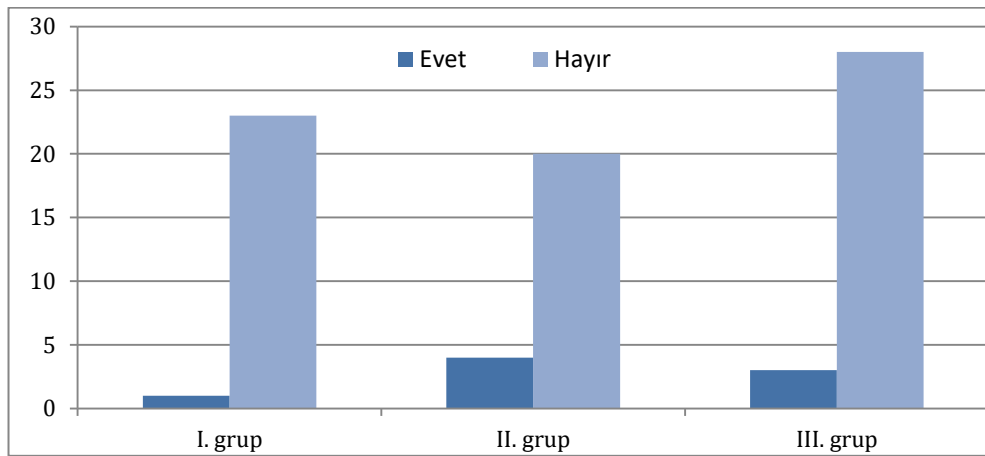
İncelenen işletmelerin tütün tohumu seçiminde etkili olan bilgi kaynaklarında, kendi bilgi/tecrübeleri ile alıcı isteği önemlidir.

Üreticiler hastalık ve zararlıların görülmesine bakmaksızın belirli aralıklarla ilaçlama yapmaktadır. Hastalık ve zararlılar görülmeye başladığında da ilaç uygulaması yapmaktadırlar.

İşletmeler ilaçlama yaparken önerilen dozu aynen uygulamaktadırlar. Hastalık ve zararlı durumuna göre ilaçta artırma veya azaltma yapmamaktadırlar.

İşletmeler, ilaçların üzerinde yazılı olan tarife uymaktadırlar. İlaçtan fazla veya az kullanmamaktadırlar.

İncelenen işletmelerin ilaçlama takvimi tutması ile ilgili bilgiler Şekil 5.8'de verilmiştir. İşletmelerin tütün yetiştiriciliklerinde %90'ı ilaçlama takvimi tutmamaktadır. Sadece %10'u ilaçlama takvimi tutmaktadır. Gruplar arasında da en az takvim tutan grup I. gruptur. En fazla ilaçlama takvimi tutan grupta II. gruptur.

Şekil 5.8. İşletmelerin ilaçlama takvimi tutma durumu

İncelenen işletmelerin tütün yetiştiriciliği ile ilgili bilgi düzeyleri Çizelge 5.29’da verilmiştir. Çizelgeye göre işletmelerin %63’ü yani 50 işletmeci kendilerini orta düzeyde bilgili görmektedir. %30’u ise kendilerini tütün yetiştiriciliğinde bilgili görmektedir (24 işletme). İşletmelerin bilgi düzeyi ile tütün alan genişlik grupları arasında istatistiki olarak fark yoktur ($P>0.05$; $6.391<12.59$).

Çizelge 5.29. İşletmelerin bilgi düzeyi

İşletme genişlik grupları	Bilgi Düzeyleri			
	Az Bilgili	Orta	Bilgili	Tam Bilgili
	N			
I	0	18	4	2
II	0	16	7	1
III	1	16	13	1
Toplam	1	50	24	4
	%			
I	0	75.00	16.67	8.33
II	0	66.67	29.17	4.17
III	3.23	51.61	41.94	3.23
Toplam	1.27	63.29	30.38	5.06

İncelenen işletmelerin tütün yetiştiriciliği yaptığı alanlarda toprak analiz yaptırma durumları Çizelge 5.30’da verilmiştir. Çizelgeye göre işletmelerin %8’i yani 6 işletmeci toprak analizi yaptırmıştır. Her grupta ikişer işletme toprak analizi yaptırmıştır. %92’si ise toprak analizi yaptırmamıştır (73 işletme). İşletmelerin toprak analizi yaptırma durumu ile tütün alan genişlik grupları arasında istatistiki bir ilişki yoktur ($P>0.05$; $0.095<5.99$).

İşletmelerin yaprak analizi yaptırma durumları incelenmiştir. Tütün işletmelerinin hiçbiri yaprak analizi yaptırmamıştır.

Çizelge 5.30. Toprak analizi yaptırma durumları

İşletme genişlik grupları	Toprak Analizi	
	Evet	Hayır
	N	
I	2	22
II	2	22
III	2	29
Toplam	6	73
	%	
I	8.33	91.67
II	8.33	91.67
III	6.45	93.55
Toplam	7.59	92.41

Görüşülen işletmelerin tütün yetiştiriciliğinde uyguladıkları gübre seçimi esnasında kendi bilgi ve ambalajın üzerindeki bilgilere dayanarak karar vermektedir.

İşletmelerin uyguladıkları gübre dozunun ayarlamasında etkili faktörler de kendi bilgileri ve ambalajın üzerindeki etikette yazılanlardır.

5.5.6. Tütün yetiştiriciliğinde işgücü kullanımı

Tarım işletmelerinde, işletme planlarının sınırlandıran en önemli faktörlerden birisi de aile işgücüdür. Tarım işletmelerinde aile işgücü yanında yabancı işgücü de kullanılmaktadır. İşletmenin sahip olduğu işgücü potansiyelinin belirlenmesinde erkek işgücü birimi (EİB) dikkate alınmaktadır (Rehber, 1993).

Görüşülen işletmelerde, 2015 üretim sezonunda kullanılan işgücü sayısı Çizelge 5.31'de verilmiştir. Kullanılan işgücü sayısı erkek işgücü birimine çevrilerek verilmiştir.

Hayvan gübresi atımında, sulamada, kurutmada, tütün basımında ve pazarlamada sadece aile işgücü kullanılmıştır.

Toprak hazırlığında aile işgücü ortalama sayısı 1.90 kişidir. Geçici işgücü sayısı da 0.78'dir. Tütün dikiminde aile işgücünde ortalama kadın sayısı 4 kişi, erkekte ise ortalama 3.96 kişidir. Geçici işgücünde ortalama kadın sayısı 17.38 kişi, erkekte 3.25 kişidir. Dikimde aile işgücünde de, geçici işgücünde de en fazla kullanılan kişi sayısı III. gruptadır.

Gübre atımında ailede ortalama 1.06 kişi, ilaçlamada 1.29 kişi çalışmıştır. Tütün çapasında traktör ile çapalama fazla kullanılmamış, el ile çapalama daha çok kullanılmıştır. El çapasında aile işgücünde 7.37 kişi kadın, 6.86 kişi erkek çalışmıştır. Aynı şekilde geçici işgücünde 3.13 kadın, 0.47 kişi erkek çalışmıştır.

İstihdamın fazla olduğu işlemlerden bir diğeri de kırım aşamasıdır. Aile işgücünde ortalama 128.61 kişi kadın, 120.63 kişi erkek çalışmıştır. En fazla işgücü III. grupta kullanılmıştır. Kadınlarda 153.87 kişi, 156.77 işçi çalışmıştır. Geçici işgücünde kadınlarda ortalama 25.99 kişi, erkeklerde 4.97 kişi çalışmıştır. Aile işgücünde olduğu gibi bunda da III. grupta daha çok kişi çalışmıştır.

2015 sezonunda kullanılan işgücü kullanımı toplamı işletmeler ortalamasında 3214.16 EİB cinsinden-saattir. Bölge ortalamasında ise tütünde kullanılan toplam işgücü miktarı 2727.35 EİB-saattir (Çizelge 5.31).

Görüşülen işletmeler ortalamasında tütünde kullanılan toplam işgücü miktarının 2558.72 EİB-saatini aile işgücü, 656.24 EİB-saatini yabancı işgücü yani geçici ve daimi işgücü oluşturmaktadır. En fazla işgücü kullanımı olan grup III. gruptur (4328.47 EİB-saat) (Çizelge 5.31).

Bölge ortalamasında tütünde kullanılan toplam işgücü miktarının 2350.16 EİB-saatini aile işgücü, 377.20 EİB-saatini yabancı işgücü oluşturmuştur (Çizelge 5.31).

İşletme gruplarında tütünde kullanılan toplam işgücü miktarının dağılımı irdelendiğinde; I. grup işletmelerde kullanılan işgücünün %93.13'ü aile işgücü, II. grup işletmelerde %86.98'i aile işgücü, III. grup işletmelerde kullanılan işgücünün %70.35'i aile işgücüdür. Kullanılan işgücünün I. grup işletmelerde %6.87'si, II. grup işletmelerde %13.02'si, III. grup işletmelerde %29.65'i yabancı işgücüdür. (Çizelge 5.31).

Tütün üretiminde görüşülen işletmeler ortalamasında dekara işgücü kullanım miktarı toplamı 147.24 EİB-saattir. Bunun 117.18 EİB-saatini aile işgücü oluştururken, 30.05 EİB-saatini yabancı işgücü oluşturmaktadır. Bölge ortalamasında ise tütün üretiminde dekara işgücü kullanım miktarı toplamı 182.82 EİB-saat olup, bunun 157.54 EİB-saati aile işgücü, 25.28 EİB-saati yabancı işgücüdür. Tütün üretiminde dekarda en fazla işgücü kullanımı I. grupta gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise bu gruptaki işletmeler üretimde fazla yabancı

işgücü kullanılmamaları olduğu gibi işgücünün verimli kullanılmamasına da bağlanabilir (Çizelge 5.31).

Çizelge 5.31. Tütünde kullanılan işgücü

İşgücü	İşletme genişlik grupları			İÖ	AO
	I	II	III		
	İşgücü kullanımı (EİB-saat/işletme)				
Aile	2236.18	2253.07	3045.06	2558.72	2350.16
Yabancı	164.99	337.40	1283.41	656.24	377.20
Toplam	2401.17	2590.47	4328.47	3214.96	2727.35
	Oran (%)				
Aile	93.13	86.98	70.35	79.59	86.17
Yabancı	6.87	13.02	29.65	20.41	13.83
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
	Dekara kullanımı (EİB-saat)				
Aile	299.82	130.61	83.39	117.18	157.54
Yabancı	22.12	19.56	35.15	30.05	25.28
Toplam	321.94	150.17	118.54	147.24	182.82

Çizelge 5.32’de 2015 üretim döneminde işletmelerin tütün üretim faaliyetlerine göre işgücü kullanımı verilmiştir. Tütün üretiminde en fazla işgücü kullanımı kırım aşamasında gerçekleşmiştir (ortalama %60.94). Daha sonra kurutma faaliyetinde işgücü kullanımı olmuştur. Bunu tütün ekimi takip etmektedir (%5.84).

Çizelge 5.32. Tütün üretim faaliyetindeki işlere göre kullanılan işgücü

Faaliyetler	İşletme genişlik grupları			İÖ	AO
	I	II	III		
	Oran (%)				
Hayvan gübresi	0.50	0.48	0.36	0.43	0.47
Toprak hazırlığı	0.78	0.77	0.54	0.66	0.73
Ekim	3.76	5.67	7.04	5.84	5.04
Sulama	0.09	0.06	0.09	0.08	0.08
Gübreleme	0.31	0.27	0.26	0.28	0.28
İlaçlama	0.57	0.73	0.54	0.60	0.62
El çapası	3.70	3.44	4.07	3.81	3.67
Traktör çapalama	0.06	0.13	0.28	0.18	0.13
Kırım	58.15	57.44	64.40	60.94	59.02
Kurutma	30.95	29.92	21.64	26.22	28.90
Basım	0.52	0.50	0.37	0.44	0.49
Pazarlama	0.61	0.60	0.41	0.51	0.57
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

5.6. İşletmelerin Tütün Üretimine Ekonomik Yapısı

5.6.1. Üretim maliyetleri

Bir işletmede üretim maliyeti ya da maliyet, üretim için gerekli olan faktörlere yapılan harcamaların toplamıdır (Dernek, 2006).

Üretim maliyetleri; sabit ve değişen maliyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sabit maliyetler, üretim hacmine bağlı olmayan maliyetlerdir. İster üretim yapılsın, ister yapılmassın bu maliyetler meydana gelecektir. Değişen maliyetler ise, üretim hacmine bağlı olan maliyetlerdir. Bu maliyetler üretim yapıldığı sürece ortaya çıkmaktadır (Rehber, 1993).

Tarım işletmesinde sabit maliyetin payı değişen maliyete oranla fazladır. Sabit maliyetin fazla olması, üretimin zamana bağlı olması, yılda bir ürün alınması gibi nedenlerle tarımda sermaye hareketinin yavaşlığından kaynaklanır. Yatırımın, yani sabit sermayenin paraya dönüşmesi uzun zaman alır. Bir yıl içinde 1-2 kez kullanıldığından ya da o üretim girdileri ile 1 kez ürün elde edildiğinden sabit sermaye (toprak, traktör vb.) az kullanılmaktadır. Oysa üretim yapılsa da bu kalemlere maliyet yapmak zorunludur. Bunun için genel maliyet içinde sabit maliyetlerin payı da fazla olur (Dernek, 2006).

İncelenen işletmelerin üretim maliyetleri Çizelge 5.33'te verilmektedir. İşletme maliyetlerinin %70'ini sabit maliyet, %30'unu ise değişen maliyet oluşturmaktadır. Değişen maliyetlerin toplamı 7203.57 TL, sabit maliyetlerin toplamı 16883.51 TL'dir.

Değişen maliyetler içerisinde en yüksek pay %9.45 ile geçici işçi ücretinindir. Geçici işçi maliyeti de 2275.85 TL'dir. Gübreleme maliyeti 872.51 TL, tohum- fide maliyetleri 1795.31 TL, zirai mücadele maliyetleri 394.59 TL, makine kirası 1286.37 TL, pazarlama 240.82 TL, döner sermaye faizi 175.70 TL'dir. Değişen maliyetler içerisinde en az paya sahip olan %0.67 pay ile sulamadır. Maliyeti ise 162.43 TL'dir (Çizelge 5.33).

Sabit maliyetler içerisinde en yüksek pay %56.83 ile daimi- aile işgücü ücretleridir. Daimi- aile işgücü maliyeti de 13687.99 TL'dir. Genel idare giderleri 216.11 TL, arazi kira maliyetleri 2979.41 TL'dir (Çizelge 5.33).

Üretim maliyetleri sabit maliyetler ile değişen maliyetlerin toplanması ile bulunur. İşletmelerin üretim maliyetleri ortalama 24087.08 TL'dir (Çizelge 5.33).

Çizelge 5.33. İşletmelerde bütün üretim maliyetleri

Maliyet Unsurları	İşletme genişlik grupları			İO	AO
	I	II	III		
	Miktar (TL/işletme)				
Gübreleme	394.79	658.88	1407.74	872.51	1019.91
Tohum-fide	637.09	1325.43	3055.77	1795.31	626.54
Zirai mücadele	259.79	306.58	567.10	394.59	1211.61
Sulama	55.00	53.83	329.68	162.43	317.89
Geçici işgücü ücreti	916.77	2009.32	3534.38	2275.85	91.17
Makine kirası	730.04	1113.50	1850.90	1286.37	1665.91
Pazarlama (nakliye dâhil)	149.83	232.46	317.74	240.82	202.48
Döner sermaye faizi*	78.58	142.50	276.58	175.70	128.39
Değişen Maliyetler	3221.90	5842.50	11339.89	7203.57	5263.90
Genel idare giderleri	96.66	175.27	340.20	216.11	157.92
Daimi-Aile işgücü ücretleri	6092.34	10621.55	21942.52	13687.99	9864.05
Arazi Kirası	980.95	2212.22	5120.55	2979.41	1983.74
Sabit Maliyetler	7169.94	13009.05	27403.27	16883.51	12005.71
Üretim Maliyetleri	10391.84	18851.55	38743.16	24087.08	17269.61
	Üretim maliyetleri içerisindeki payı (%)				
Gübreleme	3.80	3.50	3.63	3.62	5.91
Tohum-fide	6.13	7.03	7.89	7.45	3.63
Zirai mücadele	2.50	1.63	1.46	1.64	7.02
Sulama	0.53	0.29	0.85	0.67	1.84
Geçici işgücü ücreti	8.82	10.66	9.12	9.45	0.53
Makine kirası	7.03	5.91	4.78	5.34	9.65
Pazarlama (nakliye dâhil)	1.44	1.23	0.82	1.00	1.17
Döner sermaye faizi	0.76	0.76	0.71	0.73	0.74
Değişen Maliyetler	31.00	30.99	29.27	29.91	30.48
Genel idare giderleri	0.93	0.93	0.88	0.90	0.91
Daimi-Aile işgücü ücretleri	58.63	56.34	56.64	56.83	57.12
Arazi Kirası	9.44	11.73	13.22	12.37	11.49
Sabit Maliyetler	69.00	69.01	70.73	70.09	69.52
Üretim Maliyetleri	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

*Ziraat Bankası'nın bitkisel üretim için ayırdığı faizin yarısı

İncelenen işletmelerin birim başına maliyetleri Çizelge 5.34'te verilmiştir. İşletmelerin bütün üretim maliyetlerinin %29.91'i değişen maliyetler, %70.09'u sabit maliyetler oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasında dekara tütünde değişen maliyetlerin toplamı 329.90 TL, sabit maliyetlerin toplamı ise 773.22 TL

ve üretim maliyetleri toplamı 1103.12 TL'dir. Bölge ortalamasında dekara tütün üretim maliyetleri 1157.61 TL'dir. Değişen maliyet 352.85 TL, sabit maliyet ise 804.76 TL'dir.

Değişen maliyetler içerisinde en yüksek pay makine kirasıdır. Makine kirası birim maliyeti 104.23 TL'dir. Makine kirasından sonra en fazla masraf zirai mücadelede olmaktadır. Zirai mücadele birim maliyeti 82.22 TL'dir. Değişen maliyetler içerisinde en düşük geçici işçi ücretidir. Geçici işgücü birim maliyeti de 7.44 TL'dir (Çizelge 5.34).

Sabit maliyetler içerisinde en yüksek pay daimi-aile işgücü ücretleridir. Daimi-aile işgücü birim maliyeti de 626.87 TL'dir. Genel idare giderleri birim maliyeti 9.90 TL, arazi kira birim maliyetleri 136.45 TL'dir (Çizelge 5.34).

İşletmeler ortalamasında dekara tütün üretim maliyetleri 1103.12 TL'dir (Çizelge 5.34).

Çizelge 5.34. İşletmelerde dekara tütün üretim maliyetleri

Maliyet Unsurları	İşletme genişlik grupları			İO	AO
	I	II	III		
	Miktar (TL/da)				
Gübreleme	97.88	64.55	50.69	58.91	68.37
Tohum-fide	52.93	38.20	38.55	39.96	42.00
Zirai mücadele	85.42	76.84	83.68	82.22	81.22
Sulama	34.83	17.77	15.53	18.07	21.31
Geçici işgücü ücreti	7.37	3.12	9.03	7.44	6.11
Makine kirası	122.92	116.48	96.79	104.23	111.67
Pazarlama (nakliye dâhil)	20.09	13.48	8.70	11.03	13.57
Döner sermaye faizi*	10.54	8.26	7.57	8.05	8.61
Değişen Maliyetler	431.99	338.70	310.54	329.90	352.85
Genel idare giderleri	12.96	10.16	9.32	9.90	10.59
Daimi-Aile işgücü ücretleri	816.85	615.74	600.90	626.87	661.20
Arazi Kira	131.52	128.24	140.23	136.45	132.97
Sabit Maliyetler	961.33	754.15	750.44	773.22	804.76
Üretim Maliyetleri	1393.32	1092.84	1060.99	1103.12	1157.61

5.6.2. İşletmelerde kârlılık göstergeleri

İşletmenin yıllık üretim değerinden değişen maliyetlerinin çıkarılması ile işletmenin yılsonunda kazandığı brüt kâr bulunur. Brüt kâr, işletmenin değişen maliyetleri dışında kalan diğer maliyetleri (sabit maliyet) ve işletme kârını

kapsamaktadır. İşletmenin gerçek bir gelir elde edebilmesi için brüt kârın sabit maliyetlerden büyük olması gerekir. Brüt kârın büyük olması da işletmenin yıllık üretim faaliyetlerinin verimli olmasına, değişen sermayenin etkin kullanılmasına bağlıdır (Dernek, 2006).

Brüt kâr, sabit maliyetlerle kârı içermektedir. Bir üretim faaliyetinde gelirin yüksek olması değişen maliyet dışında kalan maliyetlerle yakından ilgilidir. İşletmenin gelirinin artması, brüt kârın artmasına bağlıdır (Rehber, 1993).

İşletme başına toplam brüt kâr değerleri Çizelge 5.35'de verilmiştir. Buna göre, tüm işletmeler genelinde ortalama brüt kâr 22141.76 TL/işletmedir. İşletme gruplarına göre brüt kâr; III. grup işletmelerde işletme ortalamasının üzerinde 41883.64 TL/işletme iken, II. grup işletmelerde 12897.10 TL/işletme ve I. grup işletmelerde 5886.51 TL/işletmedir.

Bölgede tütün üretiminde brüt kâr değeri dekara 888.31 TL'dir. Bu değer görüşülen işletmeler ortalamasında ise 1014.03 TL'dir. İşletme gruplarından III. grup işletmelerde brüt kâr değeri, işletmeler ortalamasının üzerindedir. III. grup brüt kâr 1146.99 TL/da'dır (Çizelge 5.35).

Nispi kâr üretim gelirinin üretim maliyetine oranı olup, bir seçeneğin diğerinden ne kadar üstün olduğunu oransal olarak gösterir. Üretici mutlak ve nispi kârlara göre üretim faaliyetlerini seçme olanağı bulur. Nispi kâr üretim kollarının getirisini daha iyi ölçmektedir (Dernek, 2006).

İşletme grupları nispi kâr değerlerine göre irdelendiğinde; işletmeler ortalamasında 1.22, bölge ortalamasında 1.07'dir. Nispi kâr III. grup işletmelerde en yüksek iken (1.37), I. grup işletmelerde en düşüktür (0.88) (Çizelge 5.35).

Mutlak kâr, gelir ile gider arasındaki farktır. İşletmenin temel amacı da, kâr elde etmek ve bu kârı en yüksek yapmak için yollar aramaktadır. Kâr, üretim geliri ile üretim maliyeti arasındaki farktır (Dernek, 2006).

Mutlak kâr işletmeler ortalamasında 5258.25 TL/işletmedir. Dekara tütünden elde edilen mutlak kâr 240.81 TL'dir. Bölge ortalamasında ise dekara tütünden elde edilen mutlak kâr 83.55 TL'dir. I. grup işletmelerde mutlak kâr -1283 TL/işletme ile en düşük çıkmıştır. Aynı şekilde II. grup işletmelerde de mutlak kâr negatiftir. II. grup işletmelerde mutlak kâr -111.95 TL/işletmedir. III. gruptaki işletmelerde ise pozitif mutlak kâr vardır ve işletme ortalamalarının da üzerindedir. III. grup işletmelerin dekara tütünden elde ettikleri mutlak kârı 396.55 TL/işletmedir.

İncelenen işletmelerde 1 kg tütünün maliyeti Çizelge 5.35'te verilmiştir. İşletmelerin birim tütün üretim maliyetleri, üretim maliyetlerinin tütün üretimine oranlanması ile hesaplanmıştır. İşletmeler ortalamasında 1 kg tütünün maliyeti 11.43 TL, satış fiyatı 13.92 TL'dir. Bölge ortalamasında ise 1 kg tütünün maliyeti 12.23 TL, satış fiyatı 13.11 TL'dir.

Birim alandan elde edilen (dekar) verim işletmeler ortalamasında 96.55 kg, bölge ortalamasında 94.67 kg'dır. İşletme gruplarından birim alandan en fazla tütün verimi elde edilen grup III. grup iken, en az verim elde eden grup II. gruptur (Çizelge 5.35).

Çizelge 5.35. İşletmelerin kârlılık göstergeleri ve birim maliyet

Göstergeler	İşletme genişlik grupları			İO	AO
	I	II	III		
Brüt kâr (TL/işletme)	5886.51	12897.10	41883.64	22141.76	13252.14
Brüt kâr (TL/da)	789.25	747.66	1146.99	1014.03	888.31
Mutlak kâr (TL/işletme)	-1283.44	-111.95	14480.37	5258.25	1246.43
Mutlak kâr (TL/da)	-172.08	-6.49	396.55	240.81	83.55
Nispi kâr (işletme)	0.88	0.99	1.37	1.22	1.07
1 kg tütün maliyet	13.61	13.55	10.17	11.43	12.23
1 kg tütün satış fiyatı	11.93	13.47	13.97	13.92	13.11
Verim (kg/da)	102.34	80.67	104.36	96.55	94.67

5.7. Tütün Üretiminde Sorunlar

Çizelge 5.36'da tütün işletmecilerinin tütün yetiştiriciliğinde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara yönelik söyledikleri çözüm önerileri verilmiştir. İşletmeciler genel itibariyle tütün fiyatlarının düşük olmasından, tüccarların tütünleri ucuz almasından şikâyetçidirler. Çünkü görüşülen işletmeler küçük ölçekli işletmeler olduğu için ve gelirlerini tütünden sağladıkları için bu durumdan memnun değiller. Tütünün ucuz olmasının yanı sıra girdi fiyatlarının ve işçi fiyatlarının yüksek olmasından da rahatsızlar.

Çizelge 5.36. Tütün üreticilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri

Sorunlar	Çözüm önerileri
Alet-makine yetersiz	Kooperatifler kurulabilir
Su yetersiz	Devlet destek verebilir
İşçi yetersiz ve fiyatları yüksek	Tütün fiyatları artmalı
Tek bir firmaya bağlı kalmak	Bilgi verilmeli
Girdi fiyatları çok yüksek	
Teknik bilgi yetersizliği var	
Tüccar tütünleri ucuz alıyor	
Tütün fiyatları düşük	

Türkiye'de tütünde üretici örgütlenmesi düşüktür. Örgütlenmenin düşük olması da gelecekteki gelişmeler açısından zayıf yönler arasında değerlendirilmektedir. Üreticilerin çok azının kooperatife üye olması ve bu kooperatiflerin işlevlerinin az olması, her üreticinin anlaşma yaptıkları firmaya karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu durum da üreticilerin kolaylıkla sektörden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Gümüş ve Güler Gümüş, 2005).

Tütün üretimi her ne kadar önemli olsa da, üretim maliyetleri da o kadar önemlidir. İlaç/gübre fiyatlarının yüksek olması, işçi fiyatlarının yüksek olması, aynı zamanda bazı kesimlerde iş gücü bulunamaması, yetersiz ekipman, bu ekipmanların kira ücretlerinin yüksek olması bunlar arasında sayılabilir. Bu maliyetlere karşılık tütün fiyatının düşük olması üreticilerin tütünden vazgeçip alternatif ürünlere yönelmesine ya da başka sektörlere geçmesine neden olmaktadır.

5.8. Özelleştirmenin Tütün Üreticilerine Etkileri ve Üreticilerin Tütün Üretimi İle İlgili Bazı Yargıları

Çizelge 5.37’de tütün ile ilgili memnuniyet durumları incelenmiştir. Çizelgede verilen durumları Likert (5) ölçeği ile 1’den 5’e kadar numaralandırmaları istenmiştir. Çizelgeye göre tütünün temini zordur, girdi fiyatları yüksektir. İşletme gruplarının hepsi de buna katılmaktadır. Aynı şekilde tütünde işgücü temini de zordur.

Tütün eskisi kadar önemli değildir. Buna bütün gruplar katılmaktadır. En fazla da I. grup katılmaktadır. Tütün eskisi kadar önemli olmasa da üretime devam edilmektedir. Çünkü tütün bu bölgelerin geçim kaynağıdır (Çizelge 5.37).

TEKEL’in özelleşmesi tütün üretimini olumsuz etkilemiştir. Buna bütün işletmeler katılmaktadır. En fazla da II. grup işletmeleri katılmaktadır (4.0 değerinde). TEKEL’in özelleşmesinden sonra tütün üretimi düşmüştür. Buna tüm işletmeler katılmaktadır ama en fazla III. grup katılmaktadır (4.6 değerinde) (Çizelge 5.37).

Sözleşmeli üretime geçilmesinden, TEKEL’in özelleştirilmesinden hiçbir işletme memnun değildir. Bununla birlikte sözleşmeli üretime geçilmesi ile girdi fiyatları daha da artmıştır (Çizelge 5.37).

TEKEL’in özelleşmesi ile tütün üretimi azalmış, köyden kente göç artmıştır. Buna da bütün işletmeler katılmaktadır (Çizelge 5.37).

Tütün üretimi zor bir üründür, zahmetlidir. Tohumundan pazarlanmasına kadar maliyeti çoktur. İşçi fiyatları, girdi fiyatları, kira fiyatları vb. her yıl artmaktadır. TEKEL’in özelleşmesi ile de tütün özel sektöre bırakılmıştır. Bu durumdan da üreticiler memnun değildir. Tütün fiyatının düşük, maliyetlerin yüksek olması, üreticilerin tütün üretimini azaltmalarına hatta bırakmalarına neden olmuştur.

Tütün üretimini azaltan ve bırakan işletmeler ya başka mesleklere yönelmiştir ya da kente göç etmiştir. Bu durumun azalması için devletin tütün üreticilerine

destek vermesi gerekir. Devletin tütün üreticilerine alım desteği olmasa bile girdi desteği vermesi gerekmektedir.

Çizelge 5.37. Tütün yetiştiriciliği ile ilgili üretici görüşleri

Üretici Görüşleri	İşletme genişlik grupları			İ0	A0
	I	II	III		
Tütün temini zordur	4.8	5.0	5.0	4.9	4.90
Girdi fiyatları yüksektir	5.0	5.0	4.9	5.0	4.99
Tütün yetiştiriciliğinde teknik bilgi yetersizliği vardır	2.5	2.9	2.7	2.7	2.67
Tütün yetiştiricilik altyapısı yeterlidir	2.7	3.1	3.7	3.2	2.98
Tütün ürünlerinin pazarlama alt yapısı yeterlidir	2.7	3.0	3.8	3.2	2.96
Tütün pazarlamasında önemli bir sorun bulunmamaktadır	3.6	3.6	2.7	3.2	3.48
Tütün ürünlerinin pazarlama durumu üretimi etkilemektedir	3.3	3.8	4.5	3.9	3.64
Tütün yetiştiriciliği diğer ürün yetiştiriciliğinden daha avantajlıdır	3.0	2.8	3.1	2.9	2.94
Tütün yetiştiriciliğinde örgütlenme yeterlidir	1.8	1.5	2.1	1.8	1.73
Tütün yetiştiriciliğinde örgütlenme önemlidir	2.6	2.1	3.5	2.8	2.54
Tütün ürünlerinin pazarlamasında örgütlenme önemlidir	2.3	3.3	1.7	2.4	2.59
Tütüne yönelik işletmecilik bilgisi (kar, zarar, maliyet hesabı vb.) yeterlidir	3.2	3.5	3.3	3.3	3.32
Tütün yetiştiriciliğinde tarım teşkilatı yeterli bilgi desteği sağlamaktadır	2.5	2.7	2.9	2.7	2.63
Tütünde tarımsal örgütler (birlik, kooperatif) yeterli bilgi desteği sağlamaktadır	2.6	2.5	1.6	2.2	2.43
Tütün yetiştiriciliğinde işgücü temininde sorun yaşanmaktadır	4.7	4.7	4.4	4.6	4.66
İklim değişikliği tütün yetiştiriciliğini etkilemektedir	3.5	3.5	4.2	3.8	3.59
Tütün yetiştiriciliği aynı zamanda bir hobidir	1.3	1.2	1.0	1.2	1.22
Tütün yetiştiriciliği kolay bir iştir	1.7	2.0	1.8	1.8	1.82
Devlet desteği olmadan tütün yetiştiriciliği yapılamaz	3.3	2.9	2.7	2.9	3.07
Tütün yetiştiriciliği bölgede önemli bir geçim kaynağıdır	4.0	3.8	4.1	4.0	3.94
Tütün yetiştiriciliği kazançlı bir faaliyettir	3.8	3.8	3.8	3.8	3.80
Özelleştirme tütün üretimi olumsuz etkilemiştir	3.8	4.0	3.5	3.8	3.83
Sözleşmeli tütün üretimine geçilmesi maliyetleri arttırmıştır	4.2	3.8	4.5	4.2	4.09
Sözleşmeli tarıma geçilmesinden memnunum	1.8	2.0	1.7	1.9	1.86
TEKEL'in özelleştirilmesinden sonra tütün üretimi azalmıştır	4.4	4.3	4.6	4.4	4.39
Özelleştirmeden sonra tütün üreticileri, tütün üretimini bırakmıştır	4.4	4.1	4.0	4.2	4.24
Özelleştirmeden sonra tütünden elde edilen gelir artmıştır	2.4	2.3	2.0	2.2	2.31
Tütünün artık eski kadar önemli değildir	3.9	3.7	3.2	3.6	3.73
TEKEL'in özelleştirilmesinden memnunum	1.9	1.8	1.4	1.7	1.80
TEKEL'in özelleştirilmesi tütün pazarlamasını kolaylaştırmıştır	3.5	3.4	3.8	3.6	3.50
TEKEL'in özelleştirilmesi tütün üretici sayısını değiştirmemiştir	1.3	1.4	1.1	1.3	1.31
TEKEL'in özelleştirilmesi ile daha fazla çiftçi tütün üretmeye başlamıştır	1.7	2.0	1.1	1.6	1.73
TEKEL'in özelleştirilmesi ile çiftçilerin köyden kente göçü artmıştır	4.5	4.1	4.4	4.3	4.34
TEKEL'in özelleştirilmesi ile köyde işsiz sayısı artmıştır	4.3	4.2	4.3	4.3	4.26
TEKEL'in özelleştirilmesi ile tütün üretiminde girdiler daha pahalı olmuştur	4.7	4.5	4.1	4.4	4.55
TEKEL'in özelleştirilmesi ile tütün üretimindeki net kar daha azalmıştır	1.2	1.2	1.1	1.1	1.19

*Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle katılıyorum (5)

5.9. Türkiye’de Tütün Politikalarının Gelişimi

Tütün Türkiye için önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle tütün ile ilgili, yıllar itibariyle çeşitli politikalar uygulanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’ndan 1633 yılına kadar tütün tarımı, ithalatı ve kullanımı konusunda herhangi bir kısıtlama olmamış sadece ithalattan belirli bir gümrük vergisi alınmıştır (Sapan, 1997). Tütün kullanımıyla ilgili yasaklama IV. Murat zamanında uygulanmıştır. 1646 yılında, ulema olan, Bahai Efendi Şeyhülislam olunca bir fetva ile tütün kullanımını serbest bırakmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2000).

Tütün tarımı 1700’lü yılların başında serbestçe yapıldığından büyük bir ilgi görmüştür. Tütün üretimini düzene sokmak ve devlet gelirini arttırmak için bir nizamname (Şurutu Duhan) çıkarılmıştır. Nizamnameye göre, tütün üretenlerden, tütünleri tarladayken, dönümünden 2,5 kuruştan on ikişer para “duhanı dönüm resmi” alınmıştır. Bu nizamname Reji idaresi kurulana kadar devam etmiştir (Alıcı, 2010).

1873 yılında yeni bazı düzenlemeler yapılarak “idare-i İnhisariyey-i duhan” adıyla bir teşkilat kurulmuştur (Özkul ve Sarı, 2008).

1883 yılında Reji Şirketi, “Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü’l Menfaa Reji Şirketi” adını almıştır. Şirketin ortakları Avusturya Endüstri ve Ticaret Kredi Şirketi, Berlinli bankacı S. Bleichroeder ve grubu ile Osmanlı Bankası’dır (Alıcı, 2010). 1883 yılında yapılan bir şartname ile tütün inhisarlarının işletilmesi hakkı 30 sene süre ile bu Reji Şirketine verilmiştir (Özkul ve Sarı, 2008).

Reji Şirketinin görevleri:

- Bütün imparatorluk genelinde ve yurt dışında şube açma yetkisi olacaktır.
- Gerekli sermayeyi toplayabilmek için piyasaya tahvil çıkarma hakkı vardır.

- Şirket tütünü üretmek ve saklamak için yapacağı bina ve arazi vergisi, gelir vergisinden ve patent hakkı vergisinden muaf olacaktır, aynı zamanda hisselerle ilgili işlemlerde pul parası alınmayacaktır.
- Ülkede üretilen Tömbeki kontrolleri altında olacak, ancak ithal Tömbekilerden alınan vergi Hükümet tarafından toplanacaktır.
- Perakende satış tamamen Rejinin kontrolünde olacaktır (Doğruel ve Doğruel, 2000).

Reji şirketi 13 Haziran 1921 tarihine kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu tarihte şirketle hükümet arasında yapılan bir anlaşma ile Reji idaresi tamamen devlete verilmiştir (Özkul ve Sarı, 2008).

1923 yılında I. İktisat Kongresinde Reji şirketinin kapatılması kararı alınmıştır. 26 Şubat 1923 tarihli 558 sayılı kanunla iç tüketim için tütün satın alınması, işletilmesi, sigara imali ve satılması, tütüne ait işlerin hükümet tarafından yürütülmesi kabul edilmiştir. Kanun gereği İnhisarlar idaresi 1 Mart itibariyle Devlet İnhisarı şekline gelmiştir. 1923'te Türkiye'de sigara fabrikaları kurulmuştur. 1926 tarih ve 907 sayılı kanunla yabancı ülkelere gelen yaprak sigara, kıyılmış tütün, sigara, enfiye, puro vb. ithali ve ülke içinde sattırılması Devlet İnhisarına geçmiştir. Böylece Türkiye'de uzun yıllar sürecektür tütünde, devlet tekeli başlamıştır. 12 Haziran 1930 tarih ve 557 sayılı yasa ile tütün inhisarının süreye bağlı olmadığı kabul edilmiştir (Sapan, 1997).

9 Haziran 1930 tarihinde 1701 sayılı "Tütün İnhisarı Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile tütün tarımı, işlemesi, taşınması, ticareti ve tütün fabrikasyon safhaları düzenlenmiştir (Alıcı, 2010).

Bu yasanın I. maddesine göre;

- Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde halkın tüketimi için tütün ve tömbekiyi satın almak, işlemek, kıymak; sigara, puro, enfiye, ağız ve pipo tütününü yapmak,
- Tütünü işledikten sonra tömbeki, sigara, puro, enfiye, ağız ve pipo tütününü olarak marka ile bandrollü ve etiketli kutulara ve paketlere koymak,

- Yabancı ülkelerden puro ve kıyılmış tütün, sigara, enfiye, ağız ve pipo tütünleri ile tömbeki ve sigara kâğıdı getirtmek,
- Yukarıda belirtilen maddeleri ülke içinde satmak, devlet tekeli altındadır.

Yasanın 2. Maddesi ile İnhisar İdaresine tütünü yurt dışında satma yetkisi verilirken, 3. Madde ile tütün tekelinin sınırları açıklanmıştır (Alıcı, 2010).

1701 sayılı kanundaki düzenlemelerin yetersiz olduğuna karar verilmiş ve 10 Haziran 1938 tarihinde 3437 sayılı “Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu” kabul edilmiştir. Bu kanun da 26 Ekim 1938 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile tütün ve sigara konularında birçok sınırlamalar getirilmiştir. Sigara imali ve satışı tam bir “tekel” haline getirilmiştir (Alıcı, 2010). 3437 sayılı kanun otuz seneden fazla yürürlükte kalmıştır. Bu kanun da zamanla tütündeki gelişmelere cevap veremez hale gelince yürürlükten kaldırılmış, 1969 yılından 2002 yılına kadar tütün ile ilgili faaliyetler 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu”na göre yürütülmüştür (Özkul ve Sarı, 2008).

Türk Tütüncülüğü 1950 yılında kırsal alana önem verilmesi ile birlikte 1980’li yılların başlarına kadar altın çağını yaşamıştır. Bu otuz yılı aşkın süre içerisinde başta Ege olmak üzere Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Marmara ve Trakya Bölgelerinde tütün tarımı yaygın bir biçimde yapılmış ve hem özel sektör ve hem de TEKEL önemli ölçüde tütün ihraç ederek Türkiye’ye döviz temin etmişlerdir (Topçu, 2003).

1177 sayılı kanunda üretim planlaması, kota uygulaması, öngörülmesine rağmen, tütün üretimi için başvuranlara uzun yıllar hiçbir kısıtlama getirilmemiş, yasa ile belirlenmiş üretime serbest alanlarda olmak kaydıyla üreticilerin istedikleri miktarda tütün üretmelerine izin verilmiş, uzun yıllar kota uygulamasına gerek duyulmamıştır. Ancak, satın alınan tütünlerin stok maliyetlerinin artması nedeniyle zaman zaman yakılarak imha edilmesi gibi istenmeyen uygulamalar, 1993 yılı sonrasında üretim planlamasını zorunlu kılmış ve 1994 yılında 1177 sayılı kanunda öngörüldüğü üzere, üretim kotası uygulamasına geçilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de üretici tütün piyasaları, üreticiyi korumak amacıyla

bölgelerin özellikleri göz önünde bulundurularak her yıl hükümetçe saptanan fiyatlardan, genellikle Şubat-Nisan ayı arasında değişen tarihlerde açılmıştır (Güler Gümüş, 2003).

Tütün yasası olarak kabul edilen 9 Ocak 2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması ile tütün ve tütün mamullerinin üretimine, iç ve dış alım ve satımına ilişkin kurallar, 4733 sayılı kanunda ve 233 sayılı Kanun Hükmünde değişiklik yapılmasına dair kanun ile yeniden düzenlenmiştir (Topçu, 2003).

Tütün üretimine ilişkin hiçbir hüküm içermeyen ve 12 maddeden oluşan bu yasa ile üretici tütünlerinin alımı ve satımı, tütün mamullerinin üretimi ve ticareti ile ilgili olarak sektörel düzenleme yapmak üzere Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) kurulmuştur (Topçu, 2003).

4733 sayılı yasanın bazı hükümleri;

- Üretici tütünlerinin yazılı sözleşme esası veya açık arttırma yöntemiyle alınıp satılacağı, sözleşmeli üretim esasına göre üretilecek tütün fiyatlarının, tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan anlaşmaya göre belirlenecektir.
- Yazılı sözleşme esası dışında üretilen tütünler açık arttırma merkezlerinde açık arttırma yöntemiyle alınıp satılacaktır.
- 2002 yılı ürünü dâhil 2003 yılından itibaren destekleme alımı yapılmayacaktır.

4733 sayılı kanunun kabul edilmesi ile 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu kaldırılmıştır. Bu yasa ile tütün üretiminde coğrafi sınırlama sona erdirilmiştir. Tütünün üretimi, fiyatlandırılması, satışı gibi konularda sektör tümüyle serbest rekabete açılmıştır (Alıcı, 2010).

Tütün Osmanlı zamanından bu yana önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle tütün için birçok yasa yürürlüğe girmiştir. Ancak bunlar yeterli olmamış, devletin

üzerinde bir yük haline gelmiştir. Tütünün devlet üzerinde bir yük konumunda olmasından dolayı 2002 yılında yeni bir yasa ile devlet üzerindeki bu yükü atmış istemiştir ve özel sektöre bırakmıştır. Fakat devlet, TEKEL'i özel sektöre bırakarak üreticileri yalnız bırakmıştır. Devlet alım desteği ile birlikte diğer destekler de sona ermiştir. Şu anda tütün için üreticilere devletin hiçbir desteği yoktur. Yani tamamen üreticileri özel firmaların ellerine bırakmıştır.

Anket yapılan köylerde tütün üretimi yapan üreticilerin yanında tütün üretimini bırakan üreticiler, köy muhtarları ve köyün ileri gelenleri (yaşlı) kesimi ile de görüşülmüştür.

Tütün üretimini bırakan üreticilerin üretimi bırakma nedenleri arasında,

- Yaşlanmış olmaları,
- Emekli olmaları,
- Tütün gelirinin gideri karşılayamaması (maliyetlerin çok olması),
- Tütün fiyatının düşük olması (gelirin az olması),
- Alt yapı yetersizliği vb. gelmektedir.

Görüşülen kişiler tütün üretimini bıraktıktan sonra, bazı kişiler alternatif ürün yetiştirmeye başlamış, bazıları başka sektörler yöneldikleridir. Alternatif ürün olarak, kekik, üzüm, buğday, arpa, kavun, karpuz ve sebze yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Tarım dışında başka sektöre yönelen kişiler ise maden, fabrika, şoför, berber, pazarcılık yapmaktadır.

Araştırma yapılan köylerde görüşülen kişilere "TEKEL'in özelleşmesinin üreticilere nasıl bir etkisi" olduğu sorulduğu zaman,

- Tek bir firmaya bağlı kalındı,
- Tütün fiyatları düşük gerçekleşti,
- Girdi fiyatları yükseldi,
- Teknik alt yapı yetersiz,
- Üretim azaldı,
- Köyden kente göç arttı,
- Üretici kesinlikle memnun değil,

- Üretime devam edenler de başka yapacak bir işleri, yani gelir kaynakları olmadığı için devam ediyor,

Şeklinde cevap vermişlerdir.

Ayrıca üreticilerin ifadelerine göre TEKEL zamanında satılan bir kg tütün parası ile bir karton yani on paket sigara alınabiliyorken, şimdi satılan bir kg tütün ile sadece bir paket sigara alınabiliyor.

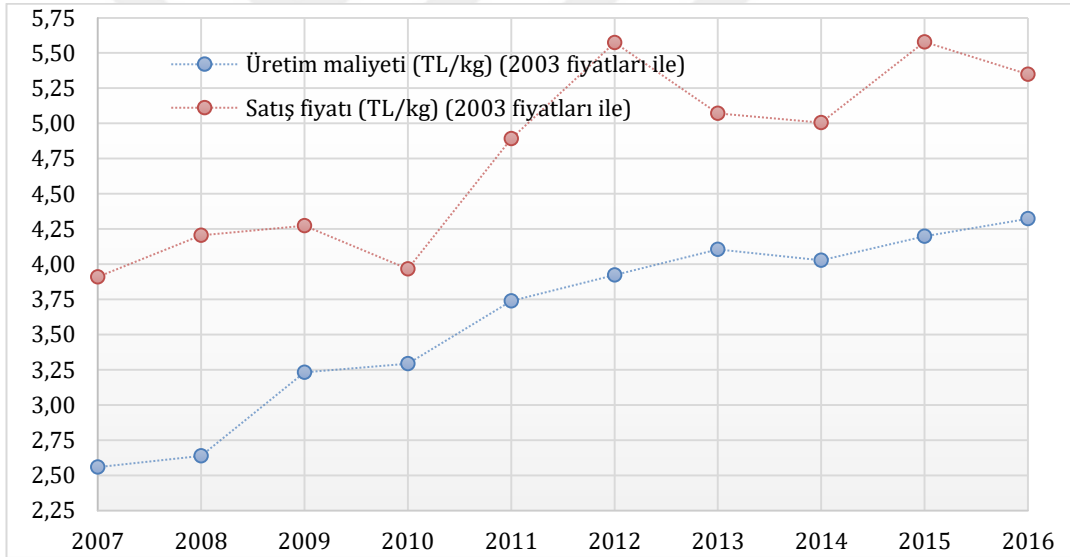
Bu durumun düzelebilmesi için,

- Devletin destek vermesi,
- Tütün fiyatının artması,
- Girdi fiyatlarının düşmesi,
- Üreticiler için örgütlenmenin olması,
- Üreticilerin bilgilendirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

5.10. Denizli İlinde Tütün Maliyeti-Karının Gelişimi ve Özelleştirmenin Etkileri

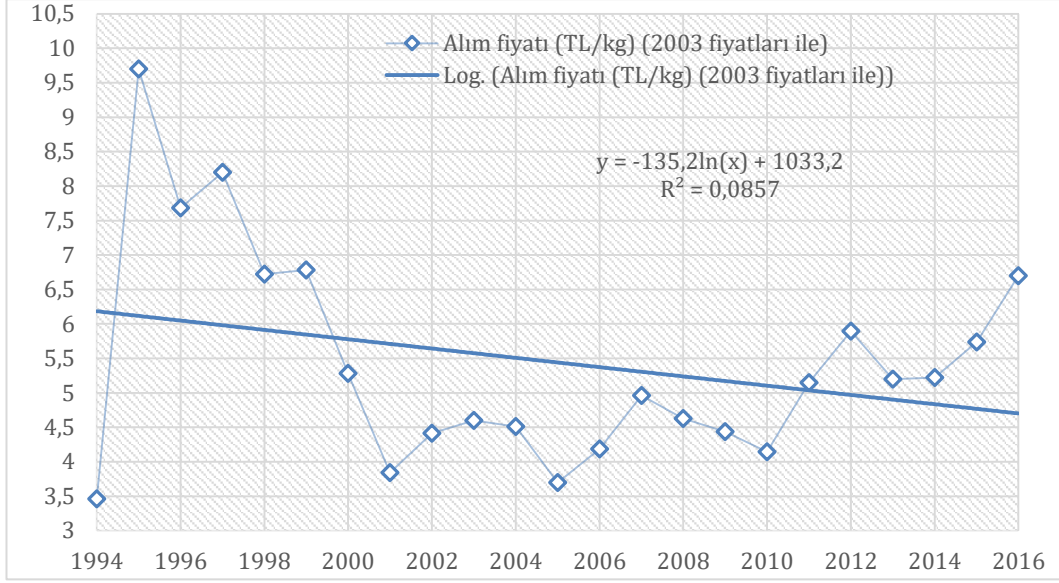
Denizli ilinde 1 kg tütün maliyeti ve satış fiyatının gelişimi reel fiyatlar ile Şekil 5.9'da verilmiştir. Tütün satış fiyatları dalgalı bir eğilim gösterse de yıllar itibariyle artış eğilimindedir. Maliyeti ise yıllar itibariyle artış trendini sürdürmektedir.

Şekil 5.9'a göre en düşük tütün satış fiyatı 2007 yılında gerçekleşmiş iken, en yüksek tütün kg satış fiyatı 2015 yılında gerçekleşmiştir. Tütün üretim maliyetinin en yüksek olduğu yıl ise 2016 yılıdır. 2007 yılında tütün satış kg fiyatı 3.91 TL olmasına karşılık, 2016 yılında 5.35 TL'ye yükselmiştir. En yüksek marj 2012 yılındadır.

Şekil 5.9. Denizli ilinde tütün reel satış fiyatı ve maliyetinin değişimi

Türkiye'de yaprak tütün kg reel alım fiyatlarının 1994-2016 yılları değişimi Şekil 5.10'da verilmiştir. Kg yaprak tütün alım fiyatları 1995 yılında en yüksek değerini almıştır. Bu yıldan sonra sürekli azalma eğilimi göstermiş, 2010 yılından sonra ise artış eğilimine girmiştir.

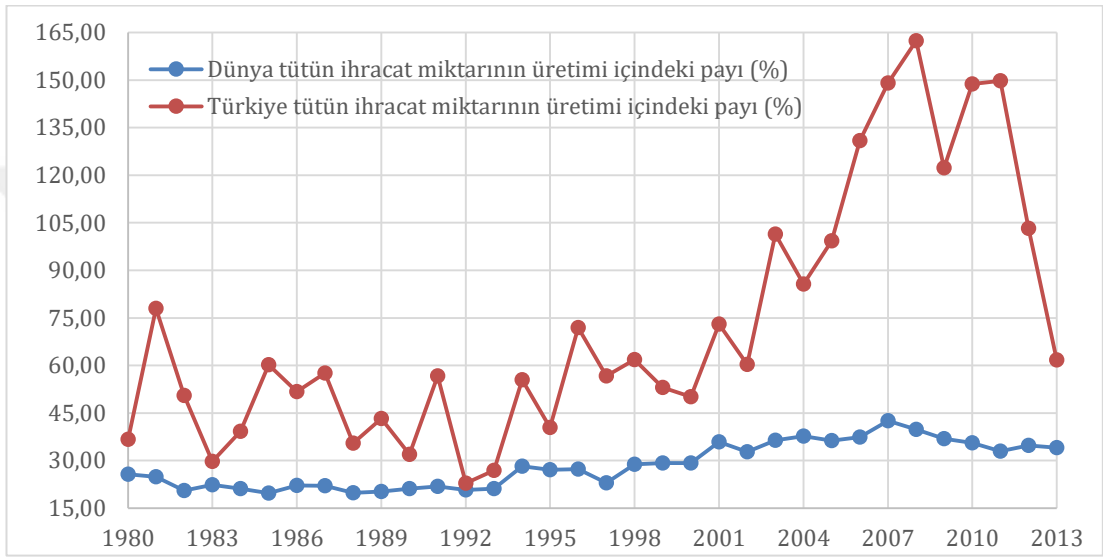
Şekil 5.10. Tütün reel alım fiyatlarının değişimi (TAPDK, 2017)

4733 sayılı kanundan sonra devletin tütüne yönelik destekleri bitmiştir. Girdi desteği ile birlikte alım desteği de sona ermiştir. TEKEL'in özelleşmesinden sonra, devlet desteği bitince, üreticilerin reel kazançları da azalmıştır. Çünkü TEKEL zamanında üreticiler ürünlerini özel firmalar almasa bile TEKEL'e satabilme olanakları vardı (tütün kalitesi düşük olsa bile). Reel fiyatlar incelendiğinde de 2002 öncesinde fiyatların daha yüksek olduğu görülmektedir.

Dünya ve Türkiye tütün ihracat miktarının tütün üretimleri içerisindeki payları Şekil 5.11'de verilmiştir. Buna göre 2013 yılında dünyada üretilen tütünün %34.11'i ihracata konu olmuştur. 1980-2013 yıllarında dünyada bu oran %19.71 ile %42.54 arasında değişmiş, ortalamada %28.53'tür. Bu oran dünya açısından artış eğilimine sürdürmektedir. Türkiye tütün ihracat miktarının tütün üretimi içerisindeki payı ise 2013 yılı itibarıyla %61.74'tür. Türkiye'de bu oran 1980-2013 yıllarında %22.87 ile %162.42 arasında değişmiş, bu yıllar ortalamasında %72.31 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Türkiye açısından en yüksek değerini 2008 yılında (%162.42) almıştır. Bu yıldan itibaren (özelleştirmenin de gerçekleştiği yıl) azalış eğilimine girmiştir.

Tütün ithalatı Türkiye'nin 1986 yılında başlamıştır. Dünya tütün ithalatı içerisindeki payı da incelenen yıllarda artmıştır. Türkiye tütün ithalatı değeri

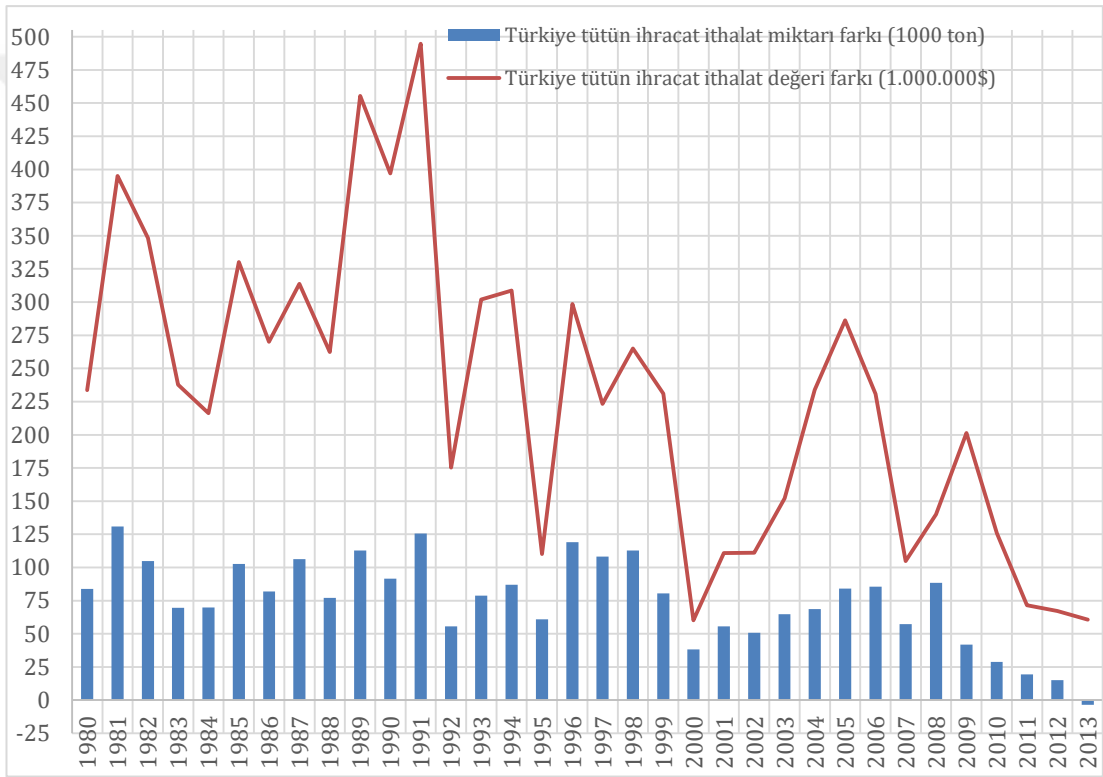
açısından dünyada 9. sıraya yükselmiştir. Klasik olarak Türkiye önemli tütün ihracatçısı ülke konumundadır. Türkiye'nin tütün ihracat miktarı 2000-2004 dönemine kadar artış eğilimini göstermiş, daha sonra azalma eğilimine girmiş, dünya tütün ihracat miktarındaki payında gerilemeler söz konusu olmuştur. Özellikle 2000-2004 dönemi ve sonrası Türkiye'nin dünya tütün ihracat miktarındaki payı %5'in altına düşmüş, 2009 (özelleştirmenin de gerçekleştiği yıl) yılından sonra da %3'ün altına gerilemiştir.

Şekil 5.11. Tütün ihracatının üretim içindeki payının değişimi (%)

1980-1984 baz alınan dönemine göre gerek dünya tütün ithalat miktarı (%78 artmış), gerekse ithalat değeri (2.8 kat) artmıştır. Bunda dünya ticaret hacminin yanında işlenmemiş tütün fiyatlarının daha fazla yükselmesinin etkili olduğu ifade edilebilir. Aynı durum dünya tütün ihracat miktar ve değeri içinde geçerlidir. Baz yılına göre dünya tütün ihracat miktarı 2010-2013 döneminde %82 artmış, tütün ihracat değeri ise %179 artmıştır. Dolayısıyla dünya tütün ihracat miktarının hacim olarak artmasının yanında, tütün ihracat fiyatlardaki artışın bunda daha fazla etkili olduğu söylenebilir. Dünyada yıllar itibariyle tütün ihracat değeri artmış, Türkiye'de ise 2000'li yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. Nitekim Türkiye dünya tütün ihracat değerinde 7. sıraya gerilemiştir. Türkiye'de tütün ihracat miktarının düşmesine rağmen, ihracat değerinin %43 artmasında birim işlenmemiş tütün ihracat fiyatlarının yükselmesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Türkiye tütün ihracat-ithalat miktarı farkı ve Türkiye tütün ihracat-ithalat değerleri farkını gösteren Şekil 5.12’de bu durum daha net olarak anlaşılabilir. Nitekim Türkiye tütün ihracat-ithalat miktarı farkı 1980-1990’lı yıllarda 93000 ton civarında iken 2000’li (TEKEL’in özelleştirme sürecine girmesi) yıllarda 50000 tona gerilemiş, 2013 yılında **-3587** ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye tütün ihracat-ithalat değerleri farkı ise 1980-1990’lı yıllarda 293 milyon ABD \$’ı iken, 2000’li yıllarda 140 milyon ABD \$’ına gerilemiştir. 2013 yılında 61 milyon ABD \$’ı olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 5.12. Türkiye tütün ihracat-ithalat farkının değişimi

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tütün üretimi Türkiye için önemli bir konuma sahiptir. Denizli, 2015 yılında Türkiye’de üretilen tütünün %21’ini karşılamıştır. 2017 yılında ise Denizli Türkiye’ de en fazla tütün üreten ildir. Denizli ili Türkiye’de yetiştirilen tütünün %24’ünü karşılamaktadır.

Türkiye’de tütün ekim alanları, iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine dağılmıştır. Üretilen tütünlerin yaklaşık %96’lık kısmı Türk (Şark) tütünüdür.

Tütün 2002 yılında yürürlüğe giren 4733 sayılı kanun ile TEKEL’den özel sektöre geçmiştir. Artık Türkiye’de tütün sözleşmeli olarak üretilmeye başlanmıştır. Tütün üretimi ile ilgili herhangi bir destekleme aracı kullanılmamaktadır.

Bu çalışmada Denizli ilinde 79 tütün üreten işletme ile görüşülmüştür. Ele alınan bölgede görüşülen işletmecilerin ortalama yaşları 46.37 yıl olarak bulunmuştur. İşletmecilerin hane genişliğinin 4.14 kişi olduğu tespit edilmiştir. Tütün üretimi yapan işletmeler için aile nüfus sayısı işgücü açısından oldukça önemlidir. Görüşme yapılan işletmeler, genel olarak küçük ölçekli işletmelerdir. İşletmelerin gelirlerinin yarısından fazlası tütün üretiminden sağlanmaktadır.

İşletmecilerin %6.3’ünün okuma-yazma bilmediği, %73.4’ünün ilkokul mezunu, %13.9’unun ortaokul mezunu ve %6.3’ünün de lise mezunu olduğu saptanmıştır.

Ele alınan işletmelerde tütün üretim faaliyetindeki işletmecinin deneyim süreleri 30 yıldır. Genellikle tütün yetiştiriciliği babadan oğula geçmektedir. İşletmelerin sosyal güvence sahipliği yüksektir. %75’i sosyal güvence sahibi iken, %25’inin sosyal güvencesi yoktur.

Görüşülen işletmelerin %35’i tütün yetiştirmekten orta düzeyde memnun iken, %35’inin hiç memnun olmadığı belirlenmiştir. Memnun olan işletmeler ise daha azdır.

Tütün üretiminden genel anlamda memnuniyetsizlik olsa da işletmelerin %71'i tütün yetiştirmeye devam etmeyi düşünmektedir. Görüşülen işletmelerin %10'u ise tütün yetiştirmeye devam noktasında kararsız kalır iken, %13'ü tütün yetiştirmeye devam etmeyi düşünmemektedir. Tütün yetiştirmeyi düşünen işletmeler, memnun olmasalar bile, tütün yetiştirmekten başka yapacak işleri olmadığından ve başka da gelir kaynakları olmadığını düşünmekte oldukları için bu eğilimi göstermişlerdir.

İşletmeler ortalamasında yetiştirilen tütünün alanı 22 da'dır. Bir dekardan elde edilen tütün verimi ise 97 kg'dır. Tütünden sonra en fazla yetiştirilen ürün kuru bakliyatlardır. Diğer yetiştirdikleri ürünler ise kekik, zeytin, haşhaş, üzüm, ayçiçeği, biber, kavun vb.'dir.

İşletmelerden aile işgücü potansiyeli katsayılar kullanılarak erkek iş gücü birimine çevrilmiştir. I. grubun işgücü potansiyeli 2.87 EİB, II. grubun 2.99 EİB ve III. grubun 3.67 EİB'dir.

TEKEL'in özelleşmesi tütün üretimini olumsuz etkilemiştir. Üreticiler TEKEL'in özelleşmesinden memnun değildirler. Nitekim bölgede TEKEL'in özelleşmesi ile tütün üretiminde azalma meydana gelmiştir. Bölge köylerden kente doğru göçler artmıştır.

Çiftçilerin tütün üretiminde karşılaştıkları sorunların başında girdi fiyatlarının yüksek olması gelmektedir. İlaç ve gübre fiyatlarının yüksek olması, işçi fiyatlarının yüksek olması ve buna rağmen işçi bulunamaması, makine kiralalarının yüksek olması gibi sorunlar önemli ifade edilen problemlerdir. Girdilerin gereğinden fazla kullanılması önlenmeli, girdi fiyatlarında indirim yapılmalıdır. Sadece büyük ölçekte üretim yapanlara değil, küçük ölçekte tütün üretimi yapan üreticilere de destek verilmelidir.

Bölgede TEKEL'in özelleşmesi ile birlikte sözleşmeli tarıma geçilmiştir. Görüşülen üreticiler sözleşmeli tarımdan memnun değildirler. Bu şekilde tek bir

firmaya bağlı kalmaktadırlar. O nedenle tütün fiyatlarının düşük olmasından Şikâyetçidirler. 2003-2016 yıllarında tütün reel fiyatı her yıl artmıştır. Buna karşın maliyetlerin de artması, üreticilerin kârını her yıl düşürmektedir. Bunda kullanılan girdi fiyatlarının reel olarak yükselmenin etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye açısından da tütün politikalarındaki değişimin sonuçları; tütün üretiminin azalması, dünya içindeki payının gerilemesi, net dış ticaret değerlerinin düşmesi şeklinde yansımıştır.

Tohum üretimini üreticiler, bir önceki yıldan ürettikleri tütünün tohumundan yapmaktadırlar. Türk tütününün genetik özelliklerinin korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Tohumların kaliteli olması için kalite merkezleri kurulmalıdır. Üreticiler bu konularda bilgilendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

Tütünde örgütlenme de yetersizdir. Üreticilerin örgütlenmesi, tütün kooperatifleri kurması, halinde piyasada daha etkili olabilecekleri ifade edilebilir. Kooperatifler sayesinde girdilerini daha uygun fiyattan alabilirler.

KAYNAKLAR

- Açıl, A.F., 1980. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 611s, Ankara.
- Açıl, A.F., Demirci, R., 1984. Tarım Ekonomisi Dersleri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 372s, Ankara.
- Akduran, Ö., 2004. Ekonomi Politikalarında Kadın ve Özelleştirmenin Kadın Çalışanlara Etkisi, Tekel Tütün İşletmeleri Örneği. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 80s, İstanbul.
- Alıcı, S., 2010. Tütün Tarımı ve Endüstrisine Serbest Piyasa Uygulamalarının Etkileri. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 83s, Tokat.
- Alıcı, S., Güngör, Y., Kınay, A., 2011. Tokat-Erbaa İlçesinde Sözleşmeli Tütün (*Nicotiana tabacum* L.) Tarımı ve Üretici Davranışlarının İrdelenmesi. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 28(1), 53-59.
- Anonim 2017a. Ki-kare İstatistik Analizi. Erişim Tarihi: 08.01.2017, İnternet adresi: http://www.deu.edu.tr/userweb/s.ucdogruk/ISTATISTIKII/5.ki-kare_30.05.2013.PPT.
- Anonim 2017b. Varyans Analizi. Erişim Tarihi: 08.06.2015, İnternet adresi: http://www.istatistikanaliz.com/varyans_analizi.asp.
- Aslaner, E., 2008. Adana İl Merkezinde Sigara Kullanımı ve Etkilerinin, Sigaraya ve Dumana Maruziyetin ve Tütün Kontrol Yöntemleri ile İlgili Bilgi, Tutum ve Davranışların Telefon Surveyi İle Saptanması. Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Biyoistatistik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 82s, Adana.
- Ataseven, Y., 2005. AB ve Türkiye’de Tütüne Yönelik Politikalar–Karşılaştırmalı Bir Analiz. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 141s, Ankara.
- Aytekin, B., 2009. Adıyaman İlinin Kalkınmasında Öncü Sektörler ve Yerel Dinamikler. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 130s, Malatya.
- Baş, K., 2004. Muş ili tütün ekicilerinin Yeni Tütün Yasası (4733 sayılı Yasa)'nın uygulanmasına ilişkin sorunları ve çözüm önerileri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 90s, Van.

- Ceylan, İ.C., 1995. Türkiye’de Tütün Politikasının Tarihsel Gelişimi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 213s, Ankara.
- Çamaş, N., 2006. Tütün Üretimi, Yaprak Tütün Ticareti ve Sigara sanayinin Samsun’un Tarımsal ve Sosyo-Ekonomik Yaşamı Üzerindeki Rollerini. 1. Ulusal Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2006, 565-584s, Samsun.
- Çetin, B., 2008. Tarımsal Finansman. Nobel Yayıncılık, 208s, Ankara.
- Çetin, B., Tipi, T., 2011. Tarımsal Muhasebe. Nobel Yayıncılık, 228s, Ankara.
- Çiçek A., Erkan, O., 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklemeye Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları No 12, Ders Notları Serisi No: 6, 118s, Tokat.
- Dernek, Z., 2006. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, 256s, Isparta.
- Doğan, H., 2004. Türkiye’de Yeni Tütün Yasasının Tütün Üretimi ve Üreticileri Üzerine Etkileri, Alternatif Ürün Olanaklarının Belirlenmesi, Adıyaman İli Örneği. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 86s, Adana.
- Doğruel, F., Doğruel, A.S., 2000. Osmanlıdan Günümüze Tekel. Tekel Genel Müdürlüğü Yayınları, 398s, İstanbul.
- DPT, 2007. İçki, Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayi Ön Raporu. Dokuzuncu Kalkınma Planı, 214s, Ankara.
- Erdoğan, M., Akar, M., 2008. Yitip Giden Tütün ve Özelleşen Tekel. TMMOB Samsun Kent Sempozyumu, 27-29 Kasım 2008, Bildiriler Kitabı, 130-138s, Samsun.
- Erkuş, A., Demirci, R., 1985. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yayın No: 944, 269s, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, F., Demirci, R., 2005. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniversitesi Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, No: 5, 298s, Ankara.
- Ersan, A., 2004. Tütün Sektör Profili. İstanbul Ticaret Odası Etüt ve Araştırma Şubesi Yayınları, 23s, İstanbul.
- FAO, 2003. Projections of Tobacco Production, Consumption and Trade to the Year 2010. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 101p, Rome, Italy.

- FAO, 2017. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Bitkisel Üretim ve Ticaret İstatistikleri. Erişim Tarihi: 02.12.2017, İnternet adresi: <http://www.fao.org/faostat/en/#home>.
- Gül, M., 1998. Yüreğir İlçesi Sulanan Alanlarda Mısırdaki Üretim Maliyetleri ve Üretici Sorunları. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 105s, Adana.
- Gül, U., Arısoy, H., Sivük, H., Ataseven, Y., 2009. Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 6(3), 215-226.
- Güler Gümüş, S., 2003. Türk Tütüncülüğünün Yeni Vizyonu ve AB Tütüncülüğü İşleyiş Mekanizması ile Uyumuna Yönelik Bir Değerlendirme. Ege İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Tütün İhracatçıları Birliği, İzmir.
- Güler Gümüş, S., 2005. AB'de Tütün ve Zeytinyağında Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye'nin Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi. Oktay, E., Tunaliolu, R., (Ed.). Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumunu (56-74s). Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:134, ISBN:975-407-180-2, 165s, Ankara.
- Gülpınar, F., 2003. AB -Türkiye Tütün Sektörü Politikaları. Ziraat Mühendisleri Odası, 19s, Ankara.
- Gümüş, A.H., Güler Gümüş, S., 2005. Türkiye'de Tütün Sektöründe Mevcut Uygulamalar ve Sektörün Geleceği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 11(2), 81-89.
- Gümüş, A.H., 2009. Türkiye'de Tütün Üretiminde Pazarlama Durumu, Sorunları ve Alternatif Pazarlama Model Önerileri Üzerine Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tez, 372s, İzmir.
- Işıklı, E., Koç, A., Miran, B., Akyıl, N., Abay, C., Güler, S., Günden, C., 2001. Türkiye'de Tütünde Arz Kontrolü ve Ekonomik Etkileri. TEPGE Proje Raporu 2001-12, Yayın No:62, 113s, Ankara.
- İnan, İ. H., 2006. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, 372s, Tekirdağ.
- Kabakçı, H., 1999. Yenice ve Çevresinde Tütüncülük. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 161s, Çanakkale.
- Karakaş, D.G., 2014. Türkiye Tütün Sektöründe Piyasa-Yönelimli Dönüşüm. Turk Toraks Dergisi, 15, 71-91.
- Kavak, S., 2010. Struggling for Survival in the Village after the Disturbance of Tobaccoland: Tracing New Rurality Behind the Footprints of Tobacco

Farmers. Boğaziçi University, Atatürk Institute for Modern Turkish History, Master of Arts, 147s, İstanbul.

Kıral, T., Kasnakoğlu, H., Tatlıdil, F., Fidan, H., Gündoğmuş, E., 1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi. Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No:37, 143s, Ankara.

Orman, T., 2011. 2000-2010 Döneminde Tütüne Yönelik Uygulamaların Adıyaman Tütün Üreticisi Ailelere Yansıması. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 96s, Adana.

Ören, M.N., Alemdar, T., 2006. Technical Efficiency Analysis of Tobacco Farming in Southeastern Anatolia. Turkish Journal of Agriculture and Forestry, 30(2), 165-172.

Özavcı, Ö., 2007. Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye Tütün Ekonomisi ve Politikaları: AB Ülkeleri ile Bir Karşılaştırma. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 198s, Eskişehir.

Özkul, İ., Sarı, Y., 2008. Türkiye'de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, 22s, İzmir.

Rehber, E., 1993. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. Uludağ Üniversitesi, Güçlendirme Vakfı, Yayın No:84, 177s, Bursa.

Sapan, H., 1997. Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 213s, Edirne.

TAPDK, 2017. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Verileri. Erişim Tarihi: 05.05.2017, İnternet adresi: <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/tutun-mamulleri-istatistikleri.aspx>.

Topçu, T., 2003. Avrupa Birliği Tütün Ortak Piyasa Düzeni ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve AT Koordinasyon Daire Başkanlığı, Uzmanlık Tez, 139s, Ankara.

TÜİK, 2017. Türkiye İstatistik Kurumu Bitkisel Üretim İstatistikleri. Erişim Tarihi: 15.09.2017, İnternet adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>.

Vardağlı, E.T., 2011. Tobacco Labor Politics in The Province of Thessaloniki: Cross-Communal and Cross-Gender Relations. Boğaziçi University, Atatürk Institute for Modern Turkish History, Doctor of Philosophy, 422s, İstanbul.

Yagaç, Ç., 2015. Ege Bölgesi Tütün Çeşitlerinin Denizli Koşullarında Verim ve Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 53s, Tekirdağ.

Yamane, T., 2001. Temel Örneklem Yöntemleri. (Birinci Baskı). Çeviren: Alptekin ESİN, M. Akif BAKIR, Celal AYDIN ve Esen GÜRBÜZSEL, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Yücer, A.A., Bayaner, A., Polat, S., 2006. Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 248s, Ankara.

EKLER

EK A. Harita

EK B. Fotoğraflar

EK A. Harita

Şekil A.1. Araştırma bölgesi haritası

EK B. Fotoğraflar

Şekil B.1. Anket uygulama fotoğrafları -1

Şekil B.2. Anket uygulama fotoğrafları-2

Şekil B.3. Anket uygulama fotoğrafları-3

Şekil B.4. Anket uygulama fotoğrafları-4

Şekil B.5. Anket uygulama fotoğrafları-5

Şekil B.6. Anket uygulaması fotoğrafları-6

Şekil B.7. Anket uygulaması fotoğrafları-7

Şekil B.8. Anket uygulaması fotoğrafları-8

Şekil B.9. Anket uygulaması fotoğrafları-9

Şekil B.10. Anket uygulaması fotoğrafları-10

Şekil B.11. Anket uygulaması fotoğrafları-11

Şekil B.12. Anket uygulaması fotoğrafları-12

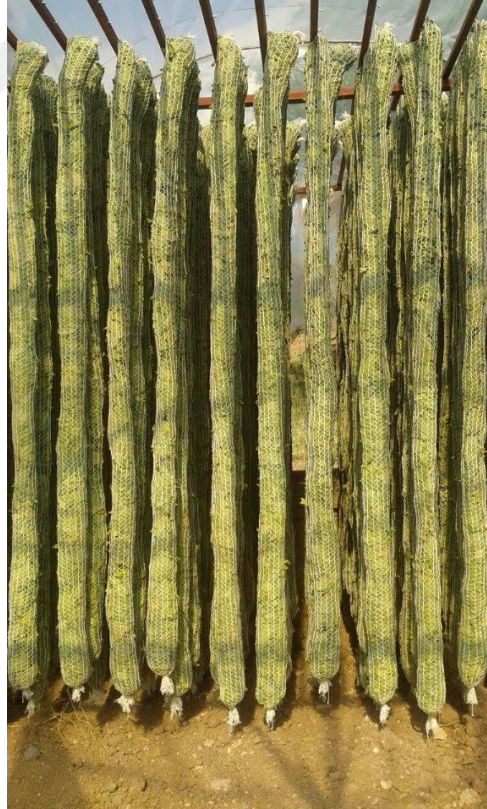
Şekil B.13. Anket uygulaması fotoğrafları-13

Şekil B.14. Anket uygulaması fotoğrafları-14

Şekil B.15. Anket uygulaması fotoğrafları-15

Şekil B.16. Anket uygulaması fotoğrafları-16

Şekil B.17. Anket uygulaması fotoğrafları-17

Şekil B.18. Anket uygulaması fotoğrafları-18

Şekil B.19. Anket uygulaması fotoğrafları-19

Şekil B.20. Anket uygulaması fotoğrafları-20

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Nurgül SALUK
Doğum Yeri ve Yılı : Denizli, 1991
Medeni Hali : Bekâr
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : nurgulsaluk@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Denizli Beyağaç Lisesi, 2009
Lisans : SDÜ, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomi Bölümü, 2014

Yayınları

- Gül, M., Saluk, N., 2017. Economic Structures of Tobacco Farms: The Case of Denizli Province in Turkey. Columella, Journal of Agricultural and Environmental Sciences, 4 (1 suppl.), 217-222.
- Gül, M., Saluk, N., 2017. Economic Structures of Tobacco Farms: The Case of Denizli Province in Turkey. 16 th. Alps-Adria Workshop "Synergism in sciences", 03-08 Nisan 2017, Opatija, Hırvatistan.
- Saluk, N., 2014. Isparta İlinde Elma ve Kirazın Rekabet Gücü Analizi: PAM Yöntemi. TÜBİTAK 2209 projesi. (yürütücü).